T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ TARİHİ ANA BİLİM DALI

ROMA CUMHURİYETİNDE İ.Ö.133-İ.Ö.27 YILLARI ARASINDA ASIA EYALETİ

Yüksek Lisans Tezi

Emre Mirza Güney

İSTANBUL, 2025

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİÇAĞ TARİHİ ANA BİLİM DALI

ROMA CUMHURİYETİNDE İ.Ö.133-İ.Ö.27 YILLARI ARASINDA ASIA EYALETİ

Yüksek Lisans Tezi

Emre Mirza Güney

1. Tez Danışmanı : Doç. Dr. Siren Çelik
2. Üye : Prof. Dr. Hüseyin Sami Öztürk
3. Üye : Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar

İSTANBUL, 2025

ÖZET

Çalışma I. Pön Savaşı ve Roma'nın Batı Akdeniz'deki hâkimiyet süreci ile başlamaktadır. Zira bu yıldan Asia Eyaleti'nin kurulduğu İ.Ö. 133 yılına kadar olan aralık, Roma'nın Anadolu politikasını anlamak açısından önemlidir. İ.Ö. 133 yılında Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümü ile Roma, Anadolu'ya ilk kez yerleşmiş ve burada bir *provincia* kurmuştur. Bu *provincia* son Pergamon kralı III. Attalos'un vasiyetiyle gerçekleşmiştir. Elimizdeki kaynaklar ve görüşler ise vasiyetin doğruluğunun tartışmalı olduğunu göstermektedir. Bu noktada vasiyetin ve içeriğinin doğruluğu ve eğer doğru değilse Roma'nın neden böyle bir araca ihtiyaç duyduğu ile ilgili tartışmalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu gelişme Roma'nın Anadolu'da fizikî bir hâkimiyet kurması açısından önemlidir. Bu durum Anadolu dinamiklerinde pek çok dönüşümün yaşanmasına yol açmıştır. Çalışmada III. Attalos'un vasiyeti, Roma'nın Anadolu'ya yerleşme politikası ve neden bu tarihte gerçekleştiği, Anadolu halkı ile Roma arasındaki gelişmeler gibi unsurlar ve bağlantıların kurulabilmesi açısından Roma kentinde yaşanan gelişmelerle birlikte geniş bir profil çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Roma'nın iç dinamikleri göz önünde bulundurularak, Anadolu'da izlediği politika üzerine tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmalardan biri, III. Attalos'un vasiyetinin yanı sıra, Roma'nın Anadolu'ya girişinin neden bu tarihe denk geldiği hakkındadır. Çalışmada bu konu Roma'nın Akdeniz'deki rakipleri ve onlarla olan ilişkisine odaklanarak farklı bir perspektif çizmeyi amaçlamıştır. Bu perspektif Roma Senatosu'nun tavrı ve Roma'nın iç dinamiklerinde yaşanan gelişmelerle beraber incelenerek Roma'nın, Anadolu'daki politikası ele alınmıştır. Bunların yanı sıra Roma'nın, Magnesia Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki "hakemlik" süreci, bu süreçte izlediği politika ve Asia Eyaleti'nin kurulması noktasında Anadolu krallıklarının ve halklarının tepkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Asia Eyaleti, Geç Roma Cumhuriyeti, Roma Anadolu'su, Attalos'un Vasiyeti, Pergamon.

ABSTRACT

This study begins with the First Punic War and the process of Rome's establishment of dominance in the Western Mediterranean. The period between this conflict and the foundation of the province of Asia in 133 BCE is crucial for understanding Rome's policy toward Anatolia. In 133 BCE, following the death of King Attalos III of Pergamon, Rome established its first province in Anatolia. This development was ostensibly made possible by the will of the last Pergamene king, Attalos III. However, existing sources and scholarly opinions indicate that the authenticity of this will is a matter of debate. At this point, discussions have emerged regarding the veracity of the testament and, if it was indeed fabricated or manipulated, why Rome might have felt the need to employ such an instrument. This development is particularly significant in terms of Rome's establishment of a physical presence in Anatolia, which triggered a number of transformative shifts within the region's political and social dynamics. The study seeks to provide a comprehensive analysis of Attalos III's will, Rome's settlement policy in Anatolia, and why this process occurred at that particular moment in time. In doing so, it explores not only local developments but also situates these within the broader context of events unfolding in Rome itself. By taking into account Rome's internal dynamics, the study engages in a critical discussion of the Republic's policies in Anatolia. One of the central debates concerns not only the testament of Attalos III but also the question of why Rome's entry into Anatolia occurred specifically at this historical juncture. This issue is addressed through a new perspective that considers Rome's relations with its Mediterranean rivals. In this context, the study examines Rome's Anatolian policy in relation to the stance of the Roman Senate and internal developments within the Republic. Additionally, the analysis focuses on Rome's role as an "arbiter" in Anatolia following the Battle of Magnesia, the nature of its policies during this period, and the responses of the Anatolian kingdoms and populations to the eventual establishment of the province of Asia.

Keywords: Province of Asia, Late Roman Republic, Roman Anatolia, Bequest of Attalos, Pergamon.

ÖNSÖZ

Lise eğitimim tarih hakkında okumalar yapmakla geçti. 2022 yılında Ege Üniversitesi Tarih bölümünden mezun olduğumda bunun küçük bir adım olduğunun, henüz alacağım yolun çok başlarında olduğumun farkındaydım. Lisans yıllarımdan itibaren Roma Tarihi benim için hep ilgi çekici oldu. Lisans sürecimin son senesinde yazdığım bitirme tezim ile bu alanda bir şeyler üretmeye olan azmim pekişmişti. Bu sayede üzerine değerlendirme yapabileceğim, tartışmalı bir alana yönelmenin benim için daha faydalı olacağını anladım. Asia Eyaleti Tarihi de bu minvalde üzerine çıkarımlar yapabileceğim sorunsalları içermesi bakımından uygun bir konuydu. Bunun yanında konunun Türkiye'de yeterince çalışılmamış olması, uluslararası literatürde net çıkarımlar yapan tarihçilerin bir hayli az olması, konu hakkında yeterli antik kaynak olması sebebiyle bu kaynakları detaylı inceleyebilecek olmam ve konunun Roma'nın Anadolu hâkimiyetinde büyük yeri olması dolayısıyla bu alana yönelmenin en iyi tercih olacağını düşündüm. En nihayetinde konu hakkında okumalar yaptıkça fark ettiğim ilk unsur, konunun ne denli ilgi çekici olduğunun yanı sıra konuya analitik yaklaşan tarihçilerin sayısının az olduğuydu. Bu nedenle danışmanımın da onayını aldıktan sonra, tezimin başlığını bu şekilde belirlemiş oldum.

Tezimin yazım sürecindeki ilgisi, iyi niyeti ve yardımseverliğinin yanı sıra doktora süreci için de bana büyük yardımlarda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Siren Çelik'e en içten teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans sürecine başladığım andan itibaren yönlendirmeleri ve öğrettikleri için Prof. Dr. Hüseyin Sami Öztürk ve Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu'na ve değerli vaktini ayırıp tezimin tartışma konuları üzerine benimle konuşan Prof. Dr. Erkan İznik'e şükranlarımı sunuyorum. Süreç boyunca her türlü mental desteği sağlayan, bana hep inanan ve güvenen annem ve babama, hayat arkadaşım Hacer Amine Güzel'e ve değerli dostum Muhammed Oğuz Alaygüvenci'ye teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**

ABSTRACT ..... **II**

ÖNSÖZ ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **VI**

GİRİŞ ..... **VII**

1. Tezin Konusu ve Amacı ..... **VII**

2. Özgün Değer ..... **IX**

3. Kullanılan Yöntem ..... **IX**

4. Kaynaklar ..... **X**

I. ASIA EYALETİ'NİN KURULUŞU **1**

I.1. Magnesia Savaşı'nın Ardından Roma'nın Anadolu Politikası **1**

I.2. Attalos'un Vasiyeti ve Gracchus Kardeşler **8**

I.3. Asia Eyaleti'ndeki Düzenlemeler ve Sınırların Tayini **15**

II. İ.Ö.133-İ.Ö. 27 YILLARI ARASINDA ASIA EYALETİ **21**

II.1. Siyasî Gelişmeler **21**

II.1.1. Aristonikos İsyanı 21

II.1.2. Mithridates'in Asia'yı Ele Geçirmesi 25

II.1.3. Sulla'nın Asia'ya Gelişi 32

II.1.4. Cumhuriyetin Son Yıllarında Asia Eyaleti 40

II.2. İdarî Yapı **43**

II.2.1. Kentlerin İdaresi 43

II.2.2. Yollar 47

II.2.3. Memurlar 50

II.3. Sosyoekonomik Yapı **52**

II.3.1. Vergi Sistemi 52

II.3.2. Ticaret, Kaynaklar ve Üretim 56

II.3.3. Toplum Yapısı 63

GENEL DEĞERLENDİRME 69
EKLER 74
1.Asia Eyaleti Valileri 74
2.Tablolar 76
3.Grafikler 76
4.Haritalar 79
KAYNAKLAR 82

KISALTMALAR LİSTESİ

Ad. Att.:*Epistulae ad Atticum*

App.:Appianos

ayr.:ayrıca

bkz.:Bakınız

Diod.:Diodoros

Gn.:Gnaeus

IGRR.: Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes

İ.Ö.:İsa'dan Önce

İ.S.:İsa'dan Sonra

Luc.:Lucullus

Max.:Maximus

OGIS.: Orientis Graeci Inscriptiones Selectae

Pat.:Paterculus

Plut.:Plutharkhos

Sal.:Sallustius Crispus

Val.:Valerius

Vel.:Velleius

vd.:ve diğerleri

GİRİŞ

1.Tezin Konusu ve Amacı

Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılı, devletin iç ve dış politikasında pek çok önemli olaya sahne olmuştur. Bunda iç savaşlar, cumhuriyetin genişlemesi ve ön plana çıkan önemli devlet adamlarının büyük rolü vardır. İç ve dış etkileşimin artması, Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılının politik, ekonomik ve sosyal açıdan dinamik bir hâl almasına neden olmuş ve bu nedenden ötürü söz konusu dönem itibariyle incelenebilecek pek çok unsur da ön plana çıkmıştır. İ.Ö. 2. yüzyılda yaşanan Pön ve Makedon savaşları, Roma'nın Akdeniz hâkimiyetinin artmasını sağlamıştır. Pön Savaşları Batı Akdeniz'de Roma'nın rakibi olan Kartaca'nın yok oluşuyla sonuçlanırken, Makedon Savaşları da Roma'nın Doğu Akdeniz ile olan ilişkisini iyiden iyiye artırdığı ve en nihayetinde Roma üstünlüğü ile sonuçlanan bir savaşlar dizisini meydana getirmiştir. Nihayetinde Roma'nın İ.Ö. 2. yüzyılında yaşanan gelişmeler sonucunda Batı Akdeniz'de Roma'nın rakibi olabilecek merkezî bir güç kalmazken, Doğu Akdeniz'de Makedon Krallığı'nın çöküşünün ardından buradaki devletler de Roma'nın nüfuzundan etkilenmeye başlamıştır.

Bu nüfuz sahasının oluşması itibariyle özellikle Batı Anadolu'da bulunan Hellen krallıkları Roma'ya karşı yeni bir politika oluşturmak durumunda kalmıştır. Zira Roma'nın bölgede artan nüfuzu, askerî üstünlüğü ve Anadolu'nun doğusunda bulunan Seleukoslar Krallığı'nın varlığı nedeniyle küçük krallıklar, dış siyasette bir taraf olmaya itilmiştir. Böylelikle Roma Senatosu'nun Doğu Akdeniz'in Hellen krallıklarına olan tavrı değişmiştir. Bu değişim kuşkusuz Roma hâkimiyetinin faydacı temellerine dayanan bir nüfuz sahası yaratma çabası itibariyle gelişim göstermiştir. Nihayetinde tüm bunlar Roma'nın Anadolu coğrafyasıyla fizikî anlamda daha yakından irtibat kurduğu ve buradaki devletlerin iç işlerine yönelik hamlelerin hız kazandığı bir süreci meydana getirmiştir. Roma'nın Anadolu politikasını netleştirmesi ve buradaki krallıklarla ilgilenmesinin nedeni, Roma'nın emperyal politikalarının yanı sıra Hellen krallıklarına karşı meşru olduğunu iddia ettiği bir hakka sahip olan Seleukosların da bu coğrafyayla yakından ilgilenmesidir. Seleukoslar, Kartaca gibi merkezî bir güç olduğu gibi Roma için de rakip konumundadır. Bu nokta itibariyle Roma'nın Seleukoslar ile olan ilişkisi politik bir güç yarışının yanı sıra Hannibal'ın varlığı itibariyle cumhuriyetin prestiji açısından da tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Bu durum en nihayetinde İ.Ö. 190 yılında meydana gelen Magnesia Savaşı ile Roma lehine son bulmuş ve Seleukosların çöküşüne giden süreci başlatmıştır.

Magnesia Savaşı'nın ardından Anadolu'daki hâkimiyetini pekiştiren Roma'nın karşısında kendisine rakip olabilecek bir devlet kalmamıştır. Savaşta Roma'ya destek veren Pergamon ve Rodos krallıkları başta olmak üzere Roma'nın Anadolu'daki nüfuz sahası bir hayli genişlemiş ve Roma'nın bu

coğrafyada "hakem" rolünü benimsediği süreç başlamıştır.[1] Bu süreç Roma'nın Anadolu krallıklarının iç ve dış sorunlarına müdahale ettiği bir dönemdir. Bu noktada devletin elinde olmasına rağmen neden Anadolu ile olan yakınlığını fizikî bir boyuta taşımadığı sorusu oluşmuştur. Bu durum senatonun Anadolu'daki emellerinin emperyal bir düşünceye dayanmasına rağmen buna yönelik hareket etmemesi itibariyle tartışılması gereken bir unsurdur. Diğer yandan Roma'nın Anadolu'daki nüfuzunu güçlendirmesi açısından amaçlarına doğru orantılı biçimde hareket ettiği söylenebilir.

Bu süreçte özellikle Roma ile Pergamon Krallığı'nın arasındaki ilişkilerin incelenmesini gerekmektedir. Zira Pergamon Krallığı, Magnesia Savaşı'nda Roma'nın en yakın müttefiklerinden biri olmuş ve Roma tarafından kendisine bahşedilen topraklar sayesinde hiç de azımsanmayacak derecede büyümüştür. Yapılan bu lütuf, Pergamon Krallığı'nın ortadan kalktığı İ.Ö. 133 yılına kadar Roma nüfuzu altında kalmasıyla sonuçlanmıştır. Zira kaybedilen savaşın ardından büyük kargaşa içine giren Seleukosların da denklemden çıkmasıyla beraber Akdeniz'de Roma'nın rakibi olan tek devlet, daha önce kaybettiği iki savaş sonucunda oldukça zayıflayan Kartaca'dır. Böylelikle Bithynia ve Galatlar tarafından tehdit edilen Pergamon Krallığı, Roma ile olan ilişkilerini ön planda tuttuğu bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Bu durum her ne kadar doğal politik emareler olsa da son Pergamon Kralı III. Attalos tarafından yazıldığı iddiasını taşıyan bir vasiyet, Roma ile Pergamon arasındaki lütuf ve iyi niyetin sorgusu olması bakımından büyük bir tartışma konusudur. Bu konu Roma'nın Batı Akdeniz'deki siyasî gücünün büyük ölçüde tesis edildiği III. Pön Savaşı'ndan yalnızca on üç sene sonra artık Roma'nın emperyal emellerini Doğu Akdeniz'e taşıması imkânın ortaya çıkarması açısından tartışmalıdır. Vasiyet, ortaya çıkışı ve günümüze ulaşmamış olması itibariyle tezin en önemli tartışma konularından biridir. Bu nedenden ötürü konu hakkında yapılan değerlendirmeler, dönemin koşulları, vasiyetin ardından yaşanan gelişmeler, siyasî ve ekonomik çıkarlar ve vasiyetin oluşum süreci değerlendirilerek konu hakkında analizler yapılmıştır.

Asia Eyaleti'nin kuruluşu Roma'nın Anadolu'ya olan bakış açısını anlamak için önemlidir. Zira Magnesia Savaşı'ndan sonra Roma'nın Anadolu'daki krallıklara ve toplumuna olan tutumu oldukça ılımlıdır. Savaştan sonra bahşedilen topraklar ve Anadolu'daki "hakemlik" vazifesini üstlenmesi, Anadolu'daki sorunlar için doğrudan müdahalede bulunmadan ve aradaki dengeyi gözeterek yaklaşması, açıkça nüfuzunu korumak ve burada kendisine rakip olarak ortaya çıkabilecek potansiyel bir rakibi önlemek amacıyla tesis edilmiştir. Ancak eyaletin kuruluşunun ardından Asia halkına olan sert tutumu ve bölgedeki kaynakları olabildiğince kendi kontrolünde tutmak istemesi önemli bir noktadır. Asia'nın eyalet hâline getirilerek Roma'nın Anadolu'da ilk kez bir yönetim bölgesine sahip olması, bu coğrafyada yayılması ve Anadolu Tarihi'nin şekillenmesi açısından yeni bir dönemin başlangıcı

[1] Roma'nın Anadolu'daki "hakemlik" rolü ve terimin kullanımı için ayr. bkz. İplikçioğlu 2007, 79-80.

niteliğindedir. Zira Roma'nın gelişi Anadolu için Latin kültürünün bu nüfuz sahasına yayılması, idarî yenilikler, kentlerin değişen statüleri ve ekonomik faaliyetlerin gelişimi açısından dönüm noktalarından biridir. Roma, Asia'yı ele geçirerek sadece siyasî ve ekonomik bir avantaj elde etmemiş, yeni bir coğrafyaya yayılmak açısından da kendine bir üs edinmiştir. Asia'dan sonra Kilikia, Bithynia Galatia ve Kappadokia eyaletlerinin de kurulması bu durumla paraleldir.

Çalışmada Asia Eyaleti'nin oluşum süreci, siyasî, ekonomik, sosyokültürel ve idarî yönleri birlikte ele alınmıştır. Bu sayede ulaşılmak istenen sonuçlardan en önemlisi, Roma'nın Asia politikasına bütüncül bir yaklaşım sergileyebilmektir. Zira söz konusu politika sonucunda yapılan neredeyse hiçbir eylem tek bir müesseseyi etkilememiştir. Bu açıdan analitik bir yaklaşım sergilemek ve çıkarımlar yoluyla konunun derinine inilebilmek için Asia Tarihi'ne nispeten makro bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle ilk olarak eyaletin kuruluşuna giden süreçten bahsedilmiş ve cumhuriyetin sonuna kadar olan dönem söz konusu başlıklar çerçevesinde incelenmiştir. Bu noktada ulaşılmak istenen ana amaç tezin içerisindeki sorunsallara daha önceki değerlendirmeler de göz önünde bulundurularak farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktır. Bu sayede Roma'nın Anadolu'da izlediği politikanın temel dinamiklerinin ve Roma Anadolu'sunun başlangıç sürecinin daha net anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Roma'nın Anadolu'da fizikî bir varlık göstermeye başlamasına dair çevredeki reaksiyonlar, vasiyetin doğruluğu ve Roma'nın neden Anadolu'da bu tarihte varlık göstermek gibi bir politika izlediğine dair analizler de tezin sorunsalları arasında yer almaktadır. Tüm bunlar ışığında Roma'nın Asia'daki varlığına dair bütüncül ve analitik bir yaklaşım izlemek tezin temel amacı olmuştur.

2.Özgün Değer

Günümüze kadar Roma Asia'sı üzerine oldukça değerli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar tezde; siyasî, sosyoekonomik ve idarî olmak üzere üç başlık altında yer bulmuştur. Başlıca David Magie, Maurice Sartre, Stephen Mitchell, Vitale, Sherwin-White, Daubner, Badian, David H. French ve Lucia F. Carbone'un Asia'nın farklı unsurlarına değindiği bu çalışmalar derlenip, toplu bir şekilde verilmeye ve aralardaki bağlantılar kurularak bir arada kullanılmaya çalışılmıştır. Buna binaen David Magie ve Stephen Mitchell tezin ana hatlarını oluşturan eserler olmuştur. Sherwin-White, Vitale, Daubner ve Badian tezin değindiği sorunsalların anlaşılıp incelenmesi noktasında ön plandadır. David H. French ise idarî yapı için kullanılmıştır. Bu tezde böylelikle bu araştırmacıların eserleri derlenerek ve görüşleri ele alınarak Roma Cumhuriyeti'nin Asia politikası adına genel bir portre çizilmeye çalışılmıştır.

3.Kullanılan Yöntem

Çalışmanın ana amacı Roma'nın Anadolu'ya giriş süreci, Roma'yla beraber Asia'da meydana gelen değişimler ve konunun tartışma unsurlarını ele almaktır. Böylelikle Asia'nın siyasî, ekonomik, sosyal ve idarî tarihi bir arada ele alınarak bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede etken olan

unsurların değerlendirilmesi daha net bir biçimde ortaya konmak istenmiştir. Konu ise Roma'nın Anadolu politikasının anlaşılabilmesi açısından I. Pön Savaşından itibaren ele alınmıştır. Bu sayede Roma'nın Asia'daki nüfuzunun oluşum süreci aktarılmaya ve eyaletin kurulmasının ardından meydana gelen gelişmelerle arasındaki bağlantı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple tez, iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki Asia Eyaleti'nin kuruluş sürecini, ikincisi ise Asia Eyaleti kurulduktan sonraki dönemi ele almıştır. Ana konuyu içeren ikinci kısım, gelişmeler arasındaki bağlantıların açıklanmasını ve tezin ana tartışma konularını içerir. Bu tartışma konuları incelenirken antik, epigrafik ve nümizmatik kaynaklar ve modern tarihçilerin görüşleri ele alınmıştır. Antik eserler incelenirken genelde İngilizce ve Türkçe çevirileri kullanılmış, ancak bazı eserlerin orijinal Latincelerine de danışılmıştır. Ayrıca antik tarihçiler incelenirken varsa bağlı oldukları kurumlar, çevreleri ve kişilikleri, modern tarihçilerde ise eserin yazıldığı dönemde ellerinde bulunan kaynaklar göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle yapılan alıntıların ardından metinlerin analizlerine yer verilmiştir. Antik kaynakların ve çağdaş araştırmaların yanı sıra epigrafik, nümizmatik ve arkeolojik verilerin kullanımına da dikkat edilmiştir. Epigrafik kaynaklar birinci elden olması, siyasî, idarî ve sosyoekonomik ve resmî bilgiler içermesi, coğrafî ve kronolojik veriler sağlaması açısından çalışmada önemli yer tutarlar.

4.Kaynaklar

Tezde referans alınan önemli antik kaynaklar Strabon, Plutharkhos, Valerius Maximus ve Appianos'tur. Bu tarihçiler incelenirken, tezin kapsadığı dönemde yaşamış olmaları, yaşamadılarsa eserlerinde kimi referans aldıkları, konu hakkında verdikleri malumat ve objektif bilgi verip vermediklerine göre değerlendirilmişlerdir. Bu açıdan antik tarihçilerin hiçbirinin tezin ana tartışma konularından biri olan III. Attalos'un vasiyeti sırasında yaşamamış olmasına da dikkat edilmiştir. Bu kaynaklar arasında ismi en sık zikredilen Plutharkhos'tur. Plutharkhos, her ne kadar İ.S. 1-İ.S. 2. yüzyıl tarihçisi olsa da konu hakkında detaylı malumat veren tarihçilerdendir. Yazarın *Gaios Grakhoi* (Gracchus Kardeşler) adlı eserinde Gracchusların Roma Senatosu'nda izledikleri politikayı ve dolayısıyla Asia'nın Roma eyaleti hâline getirilmesi teklifini aktarmasından kaynaklıdır. Bu eser, Asia'nın Roma eyaleti hâline getirilmesi sürecini ele alış biçimi bakımından eşsizdir. Bu açıdan Plutharkhos hem tezin ilk bölümünün sonunda hem de ikinci bölümünün başındaki sürecin değerlendirilmesinde oldukça önemlidir. Ayrıca söz konusu eser bir biyografi kitabı olması itibariyle Gracchuslar hakkında detaylı malumat bulmak mümkün olmuştur. Plutharkhos'un yanı sıra eyaletin kuruluşuna daha yakın bir dönemde yaşamış olan Strabon'un *Geographika* (Coğrafya) eseri, Roma'nın Asia Eyaleti'ni kurma girişiminin hemen ardından ortaya çıkan Aristonikos isyanından başlayarak sosyoekonomik gelişmelere kadar kapsamlı bir malumat verir. Bu açıdan Strabon'un tez için kapsayıcı bir kaynak olduğu söylenebilir. Zira Strabon, derinlemesine olmasa da tezin ana tartışma unsurlarından son bölümüne kadar referans alınmıştır. Tarihçinin Anadolu'da doğup büyümüş olmasının yanı sıra

Ephesos ve Smyrna gibi Asia'nın önemli kentlerini görmüş olması, tezde referans alınan önemli yazarlardan biri olmasının altındaki nedenlerdendir. İ.Ö. 1 ile İ.S. 1. yüzyıllarda yaşamış olması itibariyle önemli sayılabilecek bir diğer antik kaynak ise Valerius Maximus'tur. Maximus, Attalos'un vasiyeti ile ilgili doğrudan malumat verir. Ancak bu tarihçinin Roma hükumetine yakın olduğu ve dolayısıyla yanlı bir tutum sergilemiş olma ihtimali yüksektir. Bu açıdan tezin ilgili bölümlerinin analizlerinde bu noktalar dikkate alınmıştır. İ.S. 2. yüzyıl tarihçisi olmasına rağmen konu hakkında en detaylı bilgi veren kaynaklarımızdan birisi de Appianos'tur. Appianos'un vermiş olduğu bilgiler özellikle Asia'nın ele geçirilmesi ve I. Mithridates Savaşı'nın Asia üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi açısından önem teşkil eder. Appianos özellikle Mithridates'in Roma'ya karşı vermiş olduğu savaşı detaylı bir biçimde anlatması bakımından konunun en önemli kaynaklarından biri durumundadır. Ayrıca tarihçi eserlerinde Roma'nın doğusundaki bölgeler hakkında detaylı bilgi vermesinin yanı sıra bölgesel bir tarih yazımı kullanır. Bu açıdan tezin de belli bir bölge üzerine yoğunlaşması bakımından Appianos'un aktardıkları önem kazanır.

İkincil literatür olarak Magie'nin "Roman Rule in Asia Minor" eseri tezin neredeyse tüm bölümlerinde kullanılmıştır. Bu eserin özellikle ikinci cildi oldukça önemlidir. Bu cilt, ilk cildin kaynaklarını içerir. Magie eserini 1950 yılında yazmış olmasına rağmen epigrafik eserleri ve antik tarihçileri detaylı bir biçimde incelemiş ve Roma'nın Anadolu Tarihi hakkında çok geniş malumat vermiştir. Bu açıdan ilgili eser, tezin tartışma konuları ve Asia'nın değişen dinamiklerini anlamak açısından sıklıkla kullanılmıştır. Tezde Roma'nın Anadolu politikasının değişen dinamikleri ve Attalos'un Vasiyeti hakkında değerlendirmeler yapan çağdaş araştırmacıların da çalışmaları ele alınmıştır. Bunlar arasında Vitale, Daubner, Sherwin-White, Badian ve Snowdon büyük yer tutar. Bu tarihçiler Asia'nın eyalet hâline getirilmesi sürecini detaylı bir biçimde incelemiş ve dönemin tartışmalı konuları hakkında fikir öne sürmüşlerdir. Tezin yer verdiği tartışma konuları hakkında önemli, tartışmalara derinlik veren görüşlere sahip olmaları, tezin analitik boyutuna katkı sağlamıştır. Zira bu araştırmacıların Roma'nın söz konusu dönemde Anadolu'yla olan ilişkisi, eyaletin kuruluşunun ardından burada izlenen politika ve Attalos'un vasiyeti gibi konularda fikir beyan etmiş olmaları, tezin ilgili bölümlerinde tartışılmıştır. Bu durum eserlerde yer alan görüşlerin güncel olmasını mümkün kılmıştır. Bunların yanı sıra Cambridge Ancient History'nin VIII, IX ve X. cildi ve "Companion to the Roman Republic" adlı eserin ilgili kısımları antik kaynakları ve modern tartışmaları bir arada vermesi itibariyle tezde referans alınan kaynaklardan olmuştur. Ayrıca Stephen Mitchell'ın "The Administration of Roman Asia" ve "Land Man and Gods in Asia Minor I-II" eserleri özellikle tezin "Sosyoekonomik Yapı" başlıklı kısmında sıklıkla kullanılmıştır. Mitchell eserlerinde Asia'nın değişen sosyal yapısı, kentlerin uğradığı ekonomik kayıplar ve toplumsal değişimlerle ilgili önemli malumatlar vermiştir. Ayrıca Mitchell bu eserlerinde tezin ilgili bölümlerinde kullanılan bazı tarihçilere tezat teşkil etmesi

bakımından da önem taşımaktadır. David H. French ise "İdarî Yapı" başlıklı bölümde sıklıkla kullanılmıştır. Yazarın "Roman Roads and Milestones of Asia Minor" adlı eseri Anadolu'daki Roma yolları hakkındaki en sağlıklı ve geniş bilgileri barındırması bakımından önemli bir eserdir. Tezde bu eser, Asia yollarının başlangıç ve bitiş yerleri ve yapılış amaçları gibi önemli idarî unsurların açıklanmasında kullanılmıştır. Tüm bunların yanı sıra Lucia F. Carbone'un nümizmatik çalışmaları ve Romanizasyon'un Asia'daki gelişim süreci ile ilgili vermiş olduğu bilgiler, tezin kapsamı açısından önemli rol oynamıştır. Özellikle Carbone, Asia'nın vergi sistemi ve kentlerin para basımı ile ilgili "The Introduction of Roman Coinages in Asia (133 BC-1st Century AD)" eserinde Asia kentlerinin politik gelişmeler sonucunda yaşadığı ekonomik kayıpların nümizmatik veriler aracılığıyla doğrulanması bakımından tezin son bölümünde önemli yer tutmuştur.

Türkçe literatürde ise Bülent İplikçioğlu'nun "Hellen ve Roma Tarihi'nin Ana Hatları", Mehmet Ali Kaya'nın "Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III Hellenistik Dönem" ve "Ege ve Yunan Tarihi I" adlı alana giriş eserleri önemli yer tutar. Ayrıca Murat Arslan'ın "Mithridates VI Eupator" eserine Mithridates ve Sulla ile ilgili bölümlerde geniş yer verilmiştir. Tezde İngilizce literatür, Almanca ve Fransızca literatüre oranla daha yoğun kullanılmasına rağmen mümkün mertebe bu iki dildeki çalışmalara da yer verilmiştir. Bunlardan Yvon Thebert'in "Romanisation et déromanisation en Afrique: Histoire Décoloniséeou Histoire Inversée?" ve Maurice Sartre'ın "L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre a Diocletien" adlı eserleri Romanizasyon ile ilgili kısımda yazarların görüşlerine atıfta kullanılmıştır. Raimund Schulz'un "Helfer auf Abruf? Fremde Könige im Kontext der römischen Provinzialverwaltung in der Zeit der späten Republik" adlı eseri Sulla ve korsanların saldırıları gibi siyasî gelişmelerde kullanılmıştır. Son olarak Frank Daubner'ın "Der Krieg der Römer gegen Aristonikos von Pergamon und die Einrichtung der Provinz Asia" adlı eserine ise ekonomik hususlar ve yazarın, tezin içerdiği sorunsallara olan bakışı itibariyle yer verilmiştir.

I. ASIA EYALETİ'NİN KURULUŞU

I.1.Magnesia Savaşı'nın Ardından Roma'nın Anadolu Politikası

Roma Cumhuriyeti'nin İ.Ö. 3. ve İ.Ö. 2. yüzyılı Batı Akdeniz'de hâkimiyet sağlamak ile geçmiştir. Bu süreçte Roma'nın en büyük rakibi, başkenti Kuzey Afrika'da bulunan ve Batı Akdeniz'in pek çok kıyı kentine ticaret kolonileri kurmuş olan Kartaca'dır. İ.Ö. 3. yüzyılda Kartaca devleti, Kuzey Afrika başta olmak üzere Hispania ve Sicilia gibi bölgelerde pek çok kıyı kentini ele geçirerek bir ticaret sahası yaratmıştır. Bu ticaret sahası sayesinde pek çok mal Kartaca kentine akmış ve Batı Akdeniz ticareti, Kartaca'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Kartaca her ne kadar karada bu denli olmasa da deniz ticareti ile paralel olarak donanma gücü olarak da Batı Akdeniz'in en caydırıcı gücü konumundadır. Roma ise İ.Ö. 3. yüzyılın ortalarına gelindiğinde anakaradaki savaşlarını noktalamış ve İtalya'daki birliği kendi lehine sağlama almış vaziyettedir. Böylece gücünü anakaranın dışında kullanma imkânı bulan Roma'nın ilk hamlesi de Sicilia üzerine olmuştur. Tarihi olarak Sicilia, İtalya'ya coğrafî olarak yakın olması hasebiyle bu topraklar ile bağlantılı olarak görülmüştür. Kartaca da bu adadaki hâkimiyeti sebebiyle Roma için doğal bir düşman konumundadır. Böylece İ.Ö. 264 yılında Birinci Pön Savaşı patlak vermiş ve üç ayrı savaşlar dizisinden oluşan Roma-Kartaca mücadelesi başlamıştır. III. Pön Savaşı İ.Ö. 146 yılında son bulduğunda ise Roma'nın Batı Akdeniz'de merkezî güce haiz bir rakibi kalmamıştır. Kartaca yıkılmış, Sicilya ve Sardinia gibi İtalya anakarasının çevresinde bulunan adalar Roma nüfuzu altına girmiş ve İberya Yarımadası'nın Roma tarafından ele geçirilme süreci başlamıştır. Böylece III. Pön Savaşı'nın ardından Roma Cumhuriyeti'nin Batı Akdeniz hâkimiyetini artırma süreci oldukça hız kazanmıştır.[2]

Diğer yandan bu savaşlar dizisi Roma için yıkıcı neticeler de vermiştir. Zira savaşlar sırasında Hannibal'ın İtalya'yı işgali, İtalik köylünün yurdundan ayrılmasına yol açmış, savaş sırasında Roma için ciddi ekonomik sorunlar yaratmıştır. Ayrıca ele geçirilen topraklar da *ager publicus* (devlet arazisi) yapılmıştır. Bu topraklar Romalı *censor*ler tarafından büyük toprak sahibi kimselere kiraya verilmiştir. Tüm bunlar büyük bir köylü nüfusunun arazisiz kalmasına yol açmış ve Roma'ya toplu bir göç hareketini doğurmuştur. Kalanlar ise zengin toprak sahipleri tarafından kurulan *latifundiae*da (büyük çiftlikler) çalışmaya başlamıştır. Böylece bir yandan göçlerle beraber Roma kenti büyümüş bir yandan da topraklarında kalan çiftçiler aracılığıyla daha önce Kartaca'da görülen ve kitle köleciliğini temel alan

[2] Polybios II-III.; Livius XXI-XXIV.; İplikçioğlu 2007, 79-85.; Scullard 2008, 17-44.; Briscoe 2008, 44-81.

plantaj ekonomisi başlamıştır. Bu durum ise daha önce İskenderiye merkezli olan Akdeniz ticaretinin Roma'ya kaymasını sağlamıştır.[3]

Batı Akdeniz'de merkezî bir gücün kalmayışı ile III. Pön Savaşı'nın ardından ekonomik anlamda oldukça güçlenen Roma, gözünü Doğu Akdeniz'e çevirme imkânı bulmuştu. İ.Ö. III. yüzyılda ve II. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz, İskender'in mirasçısı olan halef krallıkların savaş meydanı hâline gelmiş vaziyetteydi. Ancak İskender'in ölümünden sonra hiçbir krallık bu mirası yeniden ayağa kaldırmaya muvaffak olamamıştır. Söz konusu tarihlerde ise önemli üç halef krallık, kullandıkları bu meşruiyet iddiasıyla mücadele vermekteydi. Bunlardan ilki egemenliğini Hellas'ta kurmuş olan Antigonos Hanedanı'nın yönettiği Makedonya Krallığı'ydı. İkincisi Hindistan'dan Batı Anadolu'ya kadar olan toprakları kontrol eden Seleukoslar Krallığı, sonuncusu ise Kıbrıs ve Ege Adaları da dahil olmak üzere Mısır merkezli yönetilen Ptolemaioslardı. İ.Ö. 204 yılına kadar denge politikası güden bu krallıklar arasında Ptolemaioslar Mısır başta olmak üzere elinde bulundurduğu Ege adaları sayesinde ciddi bir donanma gücüne sahipti. Ancak bu yılda Ptolemaioslar kralı IV. Ptolemaios Philopator'un ölmesi ve yerine çocuk yaştaki V. Ptolemaios Epiphanes'in geçmesiyle beraber zaten kırılgan olan denge politikası bozuldu. Zira bunu fırsat bilen Seleukoslar Kralı III. Antiokhos ve Makedonya Kralı V. Philippos, Ptolemaiosların topraklarını bölüşmek için bir anlaşma yaptı. Bu sırada Kartaca ile savaşta olan Roma'nın da pasif kalacağını düşünen V. Philippos İ.Ö. 201 yılında Ptolemaiosların Ege'deki üssü olan Samos ve Karia kıyılarını ele geçirdi. Bu durum küçük Hellenistik devletlerin, Anadolu ve Hellas'daki dengeyi sağlayacağı öngörülen Roma'ya elçiler göndermesiyle sonuçlandı. Roma senatosu bu yardım teklifini kabul etti. Pirson ve Gargola bunun ana sebebinin Makedonya Kralı V. Philippos ve Seleukos Kralı III. Antiokhos'un birleşerek Mısır'a düzenlenecek bir harekatın hazırlıklarını yapmaları hususundaki endişe olduğuna katılmaktadır. Roma senatosu her ne kadar Batı Akdeniz üzerinde hâkimiyet kurmuş olsa da bu tarihe kadar doğudaki siyasî konularda doğrudan müdahaleden kaçınmıştı. Ancak iki halef kralın birleşmesi tehlikesi ve Anadolu'daki Roma müttefiki devletlerin tehdit edilmesi Roma için ciddi bir tehdit unsuruydu. Böylece Roma ile Anadolu arasındaki ilk köprü kurulmuş ve Anadolu'daki Roma nüfuzunun başlangıcı için ilk siyasî manevra yapılmıştı.[4]

İskender'in mirasçısı oldukları iddiasıyla meşru bir hak yaratan bu krallıklar hem bu gerekçe hem de merkezî birer güç olmaları hasebiyle Roma için bir tehdit oluşturma potansiyeli taşımaktaydı. Tüm bunların yanı sıra Pön Savaşları sırasında Makedonya Kralı V. Philippos ile Hannibal arasında yapılan bir anlaşma, Roma'nın egemenliğinin tehdit edilmesine neden olmuştur. Diğer yandan Roma'nın büyük düşmanı Hannibal Barca ise İ.Ö. 202 yılında Zama'da yapılan muharebenin ardından daha sonra "Africanus" unvanını alacak olan Publius Cornelius Scipio tarafından mağlup edilmiştir ve

[3] Polybios III, 17.; İplikçioğlu 2007, 83-84.
[4] Polybios XVI, 3-24.; Gargola 2006, 154-162.; Eckstein 2008, 181-223.; Tozan 2014a, 139-140.; Pirson 2019, 67-70.

Nikomedeia merkezli Bithynia Krallığı'na sığınmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler Roma'nın yüzünü doğudaki sorunlara çevirmesine olanak sağlamıştı.[5] İ.Ö. 201 yılında Pergamon Kralı I. Attalos ve Rodos Krallığı'nın Roma'ya elçiler göndermesi ise Makedonya ve Anadolu'daki Roma "hakemliğinin", doğrudan bir müdahaleye dönüşmesini sağladı.[6] Buna rağmen Roma'nın III. Antiokhos'a karşı ilk siyasî manevrası askerî harekât üzerine kurulu değildi. Grek Tarihçi Appianos bu dönemde iki taraf arasındaki ilk etkileşimi *"Senato, Antiokhos'a Anadolu'daki Grekleri özgür ve bağımsız bırakır ve Avrupa'daki topraklarından vazgeçerse istediği taktirde Roma halkının ve senatosunun dostu olabileceğini bildirdi."* şeklinde açıklamıştır.[7] Buradan Roma'nın Anadolu ve Makedonya politikasının hâlâ diplomasiye dayalı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu durum Roma'nın yakın zamanda girmiş olduğu ve yıpratıcı olan Kartaca ve Makedonya savaşları ile ilişkilendirilebilir. Zira bu devletler Akdeniz Dünyası'nın merkezî açıdan güçlü devletleri konumundaydı. Bunun yanı sıra Suriye merkezli Seleukos Krallığı Roma için ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Zira İ.Ö. 190'lı yıllara gelindiğinde Seleukoslar halef krallıklar arasında siyasî ve ekonomik açıdan güçlü ve oldukça geniş sınırlara yayılmış vaziyettedir. Bu nedenler ışığında Roma'nın ilk etapta bu duruma neden diplomatik bir dille yaklaştığını anlayabiliriz.

Roma'nın ilk adımı coğrafî olarak kendisine daha yakın ve nispeten askerî olarak daha güçsüz olan Makedonya Krallığı üzerine olmuştur. Bu sebeple üç kişiden oluşan bir elçilik heyeti Roma'dan ayrılarak Hellas'a hareket etmiştir. Bu heyetin ana amacı, görünürde yaşanan savaşa arabuluculuk yapmak olsa da aslında V. Philippos ile artık patlak vermesi oldukça muhtemel olan bir savaşa karşı Seleukos Kralı III. Antiokhos'un rakiple ittifakını önlemektir. İ.Ö. 201 yılında Roma'dan ayrılan elçiler, İ.Ö. 200 yılının başlarında Atina şehrine varmıştır. Burada Pergamon Kralı I. Attalos ile bir görüşme gerçekleştirmiş ardından da V. Philippos'un bir generaliyle görüşerek taleplerini krala bildirmesini istemişlerdir. Bu talebe göre Makedonya, Pergamon'a savaş tazminatı ödeyecek ve Hellenlerden herhangi biriyle savaşmaktan kaçınacaktır. Bu talepler bir ültimatom maiyetindeydi ve kralın hırslarına tamamen zıttı. Bu nedenle taleplerin bildirildiği sırada Abydos kuşatmasında olan kral, bu talepleri görmezden gelerek kuşatmaya devam etti ve İ.Ö. 200 yılının sonbaharında kenti ele geçirdi. Roma her ne kadar bu talepler vesilesiyle açıkça savaş ilan etmemiş olsa da kralın elçilerin taleplerini görmezden gelmesiyle meşru bir savaş sebebi elde etmişti.[8]

[5] Roma Cumhuriyeti, kazandığı İkinci Pön Savaşı'nın sonunda, Batı Akdeniz'deki rakibi Kartaca'yla, Kartaca için ağır koşulları olan bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşma sayesinde Doğu Akdeniz'de kendisine rakip olabilecek olan Makedonya Krallığı ve Seleukoslarla ilgilenme fırsatı buldu. Bu iki devlet Hellen kültür dairesine mensup ve merkezî bir otoriteye bağlı güçlü devletlerdi. Bu nedenle Roma'yı siyasî ve ekonomik açıdan tehdit edebilme potansiyeli taşımaktalardı. ayr. bkz. Polybios XVIII, 87-179.; Eckstein 2010, 225-250.; Gargola 2006, 151-154.; Demircioğlu 2019, 296-319. Seleukosların Anadolu'daki hâkimiyet süreci ve İ.Ö. 3. ve İ.Ö. 2. yüzyıllardaki konumu için ayr. bkz. Schuler 2019, 9-22.

[6] Polybios VII, 3-4.; Frank 1914, 25-27.; Badian 1968, 7.; İplikçioğlu 2007, 81-83.; Demircioğlu 2019, 319-335.

[7] App. II, II, 115.

[8] Polybios XVI, 25-26.; Livius XXXI, 18.; Kaya 1996, 213-214.

II. Makedon Savaşının başlamasıyla beraber İ.Ö. 198 yılının *consul*u Flamininus, art arda V. Philippos'a karşı yapılan savaşlarda galip gelmeyi başarmıştır. Bu süreçte Pergamon Kralı I. Attalos oldukça aktif bir rol almış ve Roma'yı bir hayli desteklemiştir. Kral V. Philippos ise Roma karşısında aldığı yenilgilerin ardından barış istemek zorunda kalmıştır. İ.Ö. 198 yılı Kasım ayında yapılan konferansa I. Attalos da katılım göstermiştir. Konferansta Iasos, Bargylia ve Hellas'daki bazı şehirler hakkında anlaşmazlık yaşanınca barış görüşmeleri başarısız olmuştur. Bunun üzerine Flamininus ordusunu yeniden toplayarak İ.Ö. 197 yılı haziran ayında Tesselya'nın Kynoskephalai civarında yapılan savaşta Kral V. Philippos'u ağır bir yenilgiye uğratarak onu konferansta Roma tarafından alınan kararları kabule zorlamıştır.[9] Bu sırada III. Antiokhos ise İ.Ö. 202-İ.Ö. 198 yılları arasında Beşinci Suriye seferiyle meşgul olduğu için tüm bu olaylara müdahil olmamıştır. Kynoskephalai Savaşından önce III. Antiokhos'a gönderilen Romalı elçiler, her ne kadar samimi olduğu şüpheli olsa da kralın Ptolemaioslarla olan savaşına saygı duyduklarını belirtmişler ve Makedon kralına karşı olan savaşa müdahale etmemesini sağlamışlardır. Bundan sonra Roma İ.Ö. 198 yılında Pergamon Kralı I. Attalos Roma'dan kralın kendisine karşı sefer düzenleyeceği sebebiyle yardım isteyene kadar da Seleukoslarla ilgili herhangi bir aksiyon almamıştır. Bu yardım talebine karşı Roma askerî bir önlem almasa da Attalos'a, III. Antiokhos ile görüşeceği sözünü vermiştir. Ardından bu sözü tutmuş ve kralla Pergamon'a karşı saldırıda bulunmaması için görüşmüştür. I. Attalos ise bu yardımın ardından minnetini göstermek için Roma'ya altından bir çelenk göndermiştir. Tüm bunlar Roma ile Pergamon arasındaki dostluğun pekişmesi açısından önemli unsurlardır. Ayrıca Roma, II. Makedon Savaşı ve III. Antiokhos'u durdurması itibariyle Pergamon ve Rodos başta olmak üzere Anadolu'daki Hellen krallıklar üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. Bu nüfuz Anadolu kentlerinin özgürlük idealleri ile pekişmesi itibariyle ayrıca önem teşkil eder.[10]

Diğer yandan III. Antiokhos açıkça kendisinden önceki diğer halef krallar gibi İskender İmparatorluğu'nu canlandırma arzusu taşımaktaydı. Bu durumun bilincinde olan Pergamon ve Rodos krallıkları Roma'dan yardım istemişlerdi. İ.Ö. 198 yılında Roma'ya elçiler göndererek yardım garantisi alan Pergamon Kralı Attalos'un ardından oğlu Eumenes de krallığının babası döneminde Seleukosların merkezî otoritesinin sarsılması sonucu dış politikada daha özgür bir hareket alanı bulmuştu. Seleukosların nüfuzunu kırmak için ise Roma'nın yardımını tek çare olarak görmekteydi.[11] Rodos ise olası bir savaş karşısında Karia kentleri olan Lampsakos, Kaunos, Myndos ve Samos'u korumaktaydı.[12] Antiokhos ise açıkça Batı Anadolu ve Hellas'ı işgal etme niyetindeydi. Bu planında kuşkusuz Roma'nın eski düşmanı Hannibal'in da fikrini almıştır. Hannibal uzun yıllar boyunca Roma ile mücadele etmiş ve

[9] Polybios XVIII, 18-26.; Livius XXXI, 1-15.; Errington 2008, 261-272.
[10] Livius XXXII, 9-15.
[11] App. IX, VI, 167.; Chrubasik 2013, 104.
[12] Bryans&Hendy 1911, 189.

onun zayıf yönlerini öğrenmişti. Antiokhos senatonun hantallığından faydalanarak Grek kentlerini kendi tarafına çekebilir ve Makedonya'nın desteğini alabilirdi. Bu strateji Hannibal'in II. Pön Savaşı boyunca yaptığı gibi Roma'nın müttefiklerini kışkırtmayı ve kendi tarafına çekmeyi amaçladığı stratejiyle benzer yapıdadır. Hannibal bundan sonra ise kralı doğrudan İtalya'ya saldırmaya teşvik etme düşüncesindeydi. Appianos'a göre kendi tecrübelerinin krala yardımcı olacağına inanıyordu. Antiokhos'un İtalya'ya ayak basmasının ardından Kartaca'ya mektup yazarak burada Roma'ya karşı bir isyan çıkarmayı planlıyordu. İ.Ö. 193 yılında Scipio'nun elçi olarak Asia'ya gönderilmesinin ardından Antiokhos'un Hannibal'a bakışı olumsuz anlamda değişti. Cassius Dio'ya göre Hannibal ile Scipio arasında yapılan gizli konuşmalar vardı ve kral da bunun bilincindeydi. Bunun yanı sıra savaşın Roma topraklarına taşınması fikri herkes tarafından Hannibal'a atfediliyordu. Oluşan bu ortam kralı kıskanç ve korkak pozisyonuna düşürmüştü. Antiokhos'un Hannibal'a olan güveninin azalmasıyla beraber Hannibal'ın Anadolu topraklarındaki kaçak hayatı başlamış oldu. Zira Antiokhos bu tarihten itibaren Hannibal'a ne ordusunda yer verdi ne de Kartaca'ya dönebilmesi için yardım etti.[13]

Yapılan tüm bu planlar başarısız olmuştu. Sürecin başında Seleukoslar ile karşı karşıya gelmek istemeyen ve gelişmeleri diplomatik yollarla çözmek isteyen Roma, savaşın kaçınılmaz olduğunu anlamıştı. Antiokhos'un hamlelerinin yanı sıra Hannibal gibi Roma'ya yıllardır rakip olmuş bir düşmanın varlığı ve senatonun onu savaşsız ele geçiremeyeceğini anlamış olması da Roma'nın diplomatik saygınlığını olumsuz etkilemekteydi. Makedon Savaşı'nın sonucu ve Batı Akdeniz'deki rakiplerin ortadan kaldırılmış olması gibi durumlar Roma'nın elini güçlendirmiş, en iyi komutanını Anadolu'ya gönderme fırsatı elde etmesini sağlamıştı. Antiokhos'un yaşadığı tereddüt, Roma senatosuna imkân tanımış ve daha hızlı davranarak savaşı Anadolu'ya taşımayı başarmasını sağlamıştı. İ.Ö. 188 yılının yaz mevsiminde II. Pön Savaşı'nın muzaffer komutanı Publicus Cornelius Scipio komutasındaki Roma ordusu Magnesia'ya ulaştı ve burada yapılan muharebe kesin Roma zaferiyle sonuçlandı. Muharebenin ardından Gn. Manlius Vulso önderliğinde yapılan Apameia Barış Antlaşması ile Seleukos Krallığı'nın sınırı Toros Dağları ile sınırlandırılmış oldu. Antiokhos donanmasını Sarpedon Burnu'ndan batıya gönderemeyecek, Halys Irmağı'nın batısında kalan Anadolu topraklarından çekilecek ve bu topraklarda hak iddia etmeyecekti. Son olarak Seleukoslar 150 bin *talent*[14] gibi yüklü bir tazminat ödeyecekti. Appianos ve Livius, anlaşmanın şartları hususunda ufak farklılıklar olsa da aynı noktalar üzerinde durmuştur. Bu durum barışın sonraki süreçte Roma'nın Anadolu'da, Toros Dağları'na kadar olan bölgede nüfuz sahibi olduğunu göstermektedir.[15]

[13] Dio XIX, 315-321.
[14] Kaynaklarda Eğriboz *Talent*i olarak geçmektedir.
[15] App. IX, II, 47.; Livius XXXVIII.

Magnesia Savaşı'nın ardından Anadolu'da yeni bir dönem başlamış oldu. I. Seleukos'tan itibaren yaklaşık iki yüz yıldır süren Seleukos hâkimiyeti sona erdi. Roma ise Anadolu'da toprak kazanımı elde etmeden Seleukosların topraklarını müttefikleri arasında paylaştırdı. Lykia ve Karia Rodos'a[16], Seleukosların Halys Nehri ve Torosların batısında kalan toprakları ise Pergamon'a bırakıldı. Bu durum başta Pergamon ve Rodos Krallıklarını memnun etti. Ancak Roma'nın Anadolu politikasının içeriği, çevre coğrafyadaki müttefiklerini memnun etme çabasından fazlasıdır. Politikanın ana dayanağı Roma'nın Anadolu'daki siyasî olaylara doğrudan müdahale gereksinimi duymaksızın kendi çıkarlarını korumayı sağlayabilmesi üzerinedir. Böylece Roma, edindiği siyasî nüfuz ve ekonomik kazancın yanı sıra Anadolu'da çıkacak olan her türlü sorunu kendi "hakemliği" çerçevesinde müttefiklerinin denetimine bırakma imkânı elde etmiştir.[17] Savaştan sonra Atina, Rodos ve Aetolialılar'dan gelen elçilerin Roma ile uzlaşma çabası da Roma'nın Anadolu'nun tek hâkimi konumuna eriştiğinin göstergelerindendir.[18] Bu tarihten itibaren Roma'nın Anadolu'da ana amacı *status quo*'yu korumak olacaktır. Roma'nın izlediği politikanın başarısının ana nedeni ise bu coğrafyada Roma için merkezî açıdan herhangi bir güç tehdidinin kalmamış olması ve Anadolu'da bulunan Hellenistik krallıkların arasındaki problemlerdir. Böylelikle Magnesia Savaşı'nın ardından Roma, Anadolu'da "hakem" rolüne bürünmüştür. Söz konusu "hakemlik" meselesi kendi müttefiklerinden oluşan Anadolu krallıklarının arasındaki siyasî sorunları denetleyecek ve çıkan sorunları kendi çıkarına göre şekillendirecektir. Bu politikaya Antiokhos'un eski müttefiklerinden olan Kappadokia Kralı Ariarathes, Armenia'da Roma nüfuzu altında kurulan iki bağımsız devlet ve Bithynia Krallığı da dahildir.[19] Nihayetinde Roma'nın Anadolu'da kurduğu yeni düzende denge politikası dikkat çekmektedir. Müttefiklerinden olan Pergamon Krallığı'na ise geniş topraklar bahşederek Seleukoslar ile tampon devlet olmasını sağlamıştır.[20] Böylece Anadolu krallıklarının siyasî özgürlükleri Roma tarafından yakından izlenmeye başlanmış ve Seleukosların batı sınırında yolu kesilmiştir.

Pergamon Krallığı savaşın ardından Anadolu'nun en büyük devleti haline gelmişti. II. Eumenes elindeki bu güçten faydalanarak nüfuz sahasını genişletmek adına İ.Ö. 185'te Bithynia Kralı Prusias'ın üzerine yürüdü. Mysia'nın hâkimiyeti için yapılan savaşın ardından kuzey sınırını güvenceye aldı. İ.Ö. 183 yılında ise Krete kentleriyle antlaşmalar yaptı. Galatlar'a sefer düzenledi ve doğu sınırında nüfuz

[16] Söz konusu iki eyalet savaşın ardından Rodos'a bırakılmış olsa da Roma, Makedonya Kralı Perseus ile girdiği savaş nedeniyle daha emniyetli olduğu düşüncesiyle bu eyaletleri Pergamon Kralı II. Eumenes'e devretmiştir. App. XI, VI, 159.
[17] Magie 1950, 41.; Eckstein 2006, 306.; İplikçioğlu 2007, 82.
[18] Livius XXXVIII.
[19] Bryans&Hendy 1911, 193-194.
[20] Roma'nın bu politikası, tarihinde sıkça başvurduğu yollardan biridir. Roma, Magnesia Savaşı'nın ardından Rodos Krallığı'na da benzer şekilde topraklar bahşederek bölgedeki yönetimi kendi kontrolünde tutmak için müttefikini kullanmıştır. Yine başka bir örnek olarak II. Pön Savaşı'nın ardından Afrika'da Numidia Krallığı'na verilen rol de buna benzerdir. Roma bu sayede bölgedeki idarî sorunlardan kaçınmak ve kontrolü yine kendi elinde olacak şekilde müttefikleri üzerinden sağlamak istemiştir. Bu açıdan *divide et impera* politikası Roma'nın tarihi boyunca sıkça başvurduğu bir yoldur. Bu politikanın içeriği için ayr. bkz. Fagan 1999, 31.; Durukan 2016, 28-33.

sahibi oldu. II. Eumenes'in bu hamleleri Anadolu'daki dengeleri değiştirdi. Aynı yıllarda kuzeydeki Pontos Krallığı da Kral Pharnakes önderliğinde nüfuz sahasını genişlemeye başlamıştı. Magnesia Savaşı'nın muzaffer devletleri ve Roma müttefiki olan Pergamon ve Rodos, bu tehlikeye karşı Roma'ya başvurdu. Roma senatosu ise konuyla ilgilenmedi zira Pharnakes'in güç kazanması Pergamon'un Anadolu'nun yeni hâkimi olmasının önündeki tek yoldu. Bunun yanı sıra Pergamon Devleti, Seleukoslar kadar oturmuş bir idarî sisteme sahip değildi. Yeni bir güç olarak ortaya çıkmış ve kısa sürede önemli kazanımlar etmiş olması, devletin idare mekanizmasında sorunlar çıkmasına yol açmıştı.[21] Diğer yandan Anadolu'daki Roma "hakemliği", Livius'a göre sadece Roma müttefiki olmayan Anadolu krallıklarını kapsamıyordu. Roma tarafından kurulan bir komisyon, İ.Ö. 167 yılında Galatlar ve Pergamon arasında patlak veren savaş için barışı sağlamak adına Anadolu'ya gönderildi. Kış mevsimine kadar süren çatışmalar Roma komisyonu tarafından sulh ile sona erdirildi.[22] Bu noktada Galatların, Magnesia Savaşı öncesinde Roma müttefiki konumunda olmaması önem taşımaktadır. Üstelik Galatlar İ.Ö. 189 yılında Gn. Manlius Vulso tarafından yenilgiye uğratılmıştı.[23] Bu sefer sonucunda pasifize edilmiş olmaları Roma "hakemliğini" kabul etmeleri açısından önemli bir noktadır. Bunların yanı sıra Galatlar, Anadolu'ya göç eden Kelt bir kavimdi ve Roma "hakemliğine" ihtiyaç duymaları, Anadolu'da yabancı olarak addedilmelerinin bir başka nedeni olabilirdi. Bunun yanı sıra Magnesia Savaşı'nın ardından Galat politikasının Roma ile diplomatik olarak iyi geçinme yönünde olması, Roma'nın Anadolu ile daha yakından ilgilenmesinin ve Galatların, Anadolu halkları için bir yabancı konumunda olmasının bir sonucu niteliğindedir.[24]

Anadolu krallıklarının rolü İ.Ö. 172'de Roma ile Makedonya arasında çıkan savaşta önem taşımaktaydı. Roma senatosu doğu sınırındaki devletlere İ.Ö. 173 yılında açıkça karşıt bir politika izlemekteydi. Bunun nedeni Makedonya'nın Roma aleyhine izlediği politikalar ve Anadolu krallıklarının Makedonya ile olan ilişkileriydi. Makedonya ve Anadolu coğrafî olduğu kadar ekonomik ve kültürel olarak da oldukça yakındı ve yüzyıllardır bu iki coğrafyada yer alan devletler stratejik çıkarları nedeniyle yakın ilişkiler kurmuşlardı. İ.Ö. 172 dolaylarında III. Makedonya Savaşı patlak verdiğinde Roma'nın her ne kadar Anadolu'daki hâkimiyeti buradaki devletlerce kabul edilmiş ve burada kendisine rakip olarak addedebileceği bir güç kalmamış olsa da bu hâkimiyet, olası bir yenilgide bozulabilirdi. Dolayısıyla Makedonya tehdidinin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Magnesia Savaşı'nın

[21] Kurt 2010, 105.

[22] Livius Pergamon ile patlak veren savaş sırasında Galat kralının yaşlı ve hasta olduğunun da altını çizer. Bu nedenle Roma "hakemliği", Pergamon ile çıkabilecek olan olası çatışmalarda Galatların ilk sığınağı olmalıydı. Livius XLV.

[23] İ.Ö. 187 yılında Lucius Furius Purpurio, kendisinin de dahil olduğu on kişilik bir komisyon oluşturmak ve Asia'da III. Antiokhos ve diğer krallıklardan elde edilen ganimeti netleştirmek için bir araştırma sahası oluşturmayı önerdi. ayr. bkz. Livius XXXVIII.

[24] Galatların bu dönemde Roma ile kurduğu ilişkiler ve Anadolu'daki konumları için ayr. bkz. Coşkun 2019, 135-137.; Kaya 2016, 81-108.

ardından Makedonya ile Pergamon Kralı Eumenes arasındaki siyasî gerilim, Roma'nın yeniden "hakemlik" politikasını uygulaması için yeterli bir nedendi. Senato, ilişkileri geliştirmek ve yakında çıkacak olan savaşta desteklerini almak için İ.Ö. 172 yılında Hellas ve Ege'ye elçiler gönderdi. Gargola ve Faulkner bu hamle doğrultusunda Roma'nın, Anadolu'daki müttefiklerinin Makedonya ile olan savaştaki rolünün önemine işaret etmektedir. Roma İ.Ö. 168 yılına kadar süren III. Makedonya savaşından zaferle çıkmayı başardı. Savaşın ardından Roma'ya Pergamon, Rodos, Kappadokia ve Suriye'den elçiler gönderildi. Elçilerin amacı, Magnesia Savaşı'ndan sonra Roma'ya gelen elçiler gibi, bölgede kontrolünü daha da artırmış olan Roma'ya bağlılıklarını bildirmekti. Böylelikle Akdeniz dünyasında Roma'yı tehdit edebilecek herhangi bir güç kalmamıştı.[25] Roma'nın doğusundaki iki merkezî gücün zayıflaması bu coğrafyada büyük bir güç boşluğu yaratmıştı ve nihayetinde Hellas ve Anadolu'daki devletlerin siyasî ve ekonomik çıkar elde etmesi için fırsat doğmuştu. İ.Ö. 156 yılında Bithynia kralı II. Prusias Pergamon'u istila etti. Yine aynı yıllarda Ariarathes ve Attalos bir Grek kenti olan Priene'ye, Rodos ise Krete'ye saldırdı. Bunların yanı sıra İ.Ö. 149'da II. Attalos Bithynia'yı istila etti ve tahtı II. Nikomedes adına II. Prusias'tan aldı. Tüm bu gelişmeler, Roma'da ciddi yankılar uyandırmadı. Zira Roma senatosu çatışmaların doğal olduğu görüşündeydi.[26] Sürekli devam eden çatışmalar, ciddi sınır değişiklikleri olmadığı sürece Roma'nın lehineydi. İ.Ö. 2. yüzyıl boyunca Anadolu'daki müttefikler bu hareketler neticesinde birbirlerini zayıflatmıştı. Tüm bunların neticesinde Roma kendi işlerine odaklanma fırsatı yakalamıştı.

I.2.Attalos'un Vasiyeti ve Gracchus Kardeşler

Roma, Anadolu'ya doğrudan müdahalede bulunmadan önce yıllar boyunca Anadolu coğrafyası ile etkileşim halinde oldu. Bu etkileşimin siyasî boyutu, İ.Ö. 133 yılına kadar, başta Anadolu'da doğabilecek olan bir gücün kendisi adına tehdit unsuru olma potansiyeli çerçevesinde gerçekleşmişti. Yine de Roma'nın, coğrafî yakınlığının yanı sıra Anadolu ile siyasî, ekonomik ve kültürel çerçevede sıkı bir etkileşim içerisinde olduğu açıktır. Bu nedenle Akdeniz coğrafyasına hâkim olma amacı güden bir devletin Anadolu'da hâkimiyet kurma amacı gütmesi hiç şaşırtıcı değildir. Bu durum *patricii* sınıfına mensup soyluların ve gözü pek askerlerin hırsları düşünüldüğünde göz ardı edilemeyecek nedenlerdendir. Zira İ.Ö. 189 yılında Gn. Manlius Vulso tarafından yapılan Galat seferi sonucunda elde edilen gelirler bile Roma'nın yanı başındaki bu coğrafya ile olan temaslarını artırması için yeterli bir neden olarak görülebilir. Bunun yanı sıra İ.Ö. 133 yılı Roma'nın batı sınırındaki sorunlarını nispeten çözüme ulaştırdığı bir dönem olarak görülebilir. Pön Savaşları sona ermiş, İberya'da hâkimiyet sağlanmıştır. Makedonya ise yenilmiş ve Anadolu'daki müttefikler Roma'yı bu savaşta desteklemişlerdir. Bu gelişmeler yüzyılın başında Roma'nın doğu sınırındaki sorunlara daha net biçimde

[25] App. II, XII, 241-249.; Gargola 2006, 160.; Faulkner 2008, 120-132.
[26] App. II, XII, 249-250.; Højte 2009, 207.; Vitale 2019, 235.

odaklanabilmesini sağlamıştır. Böylece Seleukoslar yenilmiş ve Anadolu Roma'nın inisiyatifine kalmıştır. İ.Ö. 188 yılında yapılan Apameia Barış Antlaşması'nın ardından İ.Ö. 133 yılına kadar geçen süre boyunca Roma, Makedonya ve Kartaca ile meşgul olmak durumunda kalmıştır. Bu sırada Anadolu'da kurulmuş olan denge politikası, burada Roma aleyhine herhangi bir gelişme yaşanmasını önlemiştir. Ancak Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyeti Roma'nın Anadolu politikasını değiştirmesini zorunlu kılacaktır.

Pergamon Kralı III. Attalos İ.Ö. 138 yılında tahta çıkmıştır. Kaya, III. Attalos hakkındaki bilgiler yetersiz olmasına rağmen, kişiliği ve yaptıklarıyla kendisinden önceki Pergamon krallarından oldukça farklı bir portre çizdiğini belirtir. Kral, amcası olan selefini öldürmek, annesi Stratonike ve nişanlısı Berenike'nin ölümlerinden sorumlu gördüğü kişileri (pek çoğu dostu ve üst düzey yönetici) zalimce cezalandırmak gibi davranışlarda bulunmuştur. III. Attalos'un sarayında ziyafetler vermek veya kendisinden önceki krallar gibi krallığını genişletmek için sık sık seferlere çıkmak gibi alışkanlıkları yoktu. Magie'ye göre III. Attalos, daha çok kendisini saraya kapatan ve paranoyaklık derecesine varacak davranışlarda bulunan biri olarak göze çarpmaktadır.[27] Öyle ki Strabon'un aktardığı üzere kral, bahçe işleriyle uğraşmış ve burada zehirli ve zehirsiz bitkiler yetiştirmiştir. Kendi karışımı olan zehirleri, belli ölçülerde sürekli olarak tüketerek uzun süre boyunca toksikoloji ile de ilgilenmiştir.[28] Plutharkhos ve çağdaş araştırmacı Vitale'ye göre kralın tüm bu hareketleri, halk tarafından hoş karşılanmayan biri olmasının yolunu açmıştır. Farklı bir karaktere sahip olduğu kesin olsa da III. Attalos'un asıl ünü, ölmeden önce yazmış olduğu vasiyetinden gelir. Kral İ.Ö. 133 yılında beş senelik saltanatının ardından belirsiz bir hastalık sonucu varis bırakmadan ölür. Krallığını ise ölümünden bir süre sonra Roma'ya gelen Eudemon adındaki bir Pergamonlu aracılığıyla Roma'ya bırakır.[29] Bu durum vasiyetin gerçekliği ile alakalı soruları da beraberinde getirmiştir. Bu sorular vasiyetin doğruluğu, eğer doğru değilse Roma'nın neden vasiyet üzerinden şekillenmiş bir politika izlediği ve eğer doğruysa neden kabul ettiği ile ilgilidir. Diğer yandan antik tarihçi Valerius Maximus vasiyeti şu sözlerle açıklar:

> *"Roma halkı Kral Attalus'a Asia gibi büyük bir hediyeyi bahşederek cömertçe davrandı. Attalus da adilane şekilde Asia'yı Roma'ya devrederek minnettar davrandı. Roma halkına minnettarlığını göstermek için dostça bir ruhla verilen muhteşem ve sayısız şehirden daha iyi bir yol daha olamazdı."*[30]

[27] Strabon VI, 384.; Magie 1950, 64.; Vitale 2019, 235-236.; Kaya 2019, 207-210.
[28] Strabon XIII, 4, 2.
[29] Plut. XIV.; Vel. Pat. II, IV, 55.; Vitale 2019, 236-239.; Daubner 2006, 17-21.
[30] Val. Max. II, 2/3, 169. Valerius Maximus, İ.S. 1. yüzyılda yaşamış Latin bir tarihçidir. Eserini referans alan modern kaynaklar, onun güvenilirliği konusunda bize fikir verse de kendisinin görüşlerini değerlendirirken Roma lehine bulunduğu konumu dikkate almamız gerekir.

Diğer yandan samimiyet ve minnettarlık, büyük bir krallığı devretmek için yeterli nedenler değildi. Valerius Maximus'un bu ifadeleri, Roma'da nüfuzlu ve varlıklı bir kimse olan Sextus Pompeius ile olan yakın ilişkilerine bağlanabilir. Zira tarihçi, Roma'nın üst kademelerine yakın biriydi. Bu durum onun ifadelerine kuşkuyla yaklaşılmasının gerekliliğini doğurmaktadır. Bu yüzden modern tarihçiler de vasiyetin doğruluğu hakkında tartışmalarda bulunmuşlardır. S. Sherwin-White ve David Magie bu konu hakkında III. Attalos'un meşru bir varisi olmaması nedeniyle krallığını hem iç savaştan hem de Bithynia ve Pontos gibi rakip krallıklardan korumak adına böyle bir yola başvurmuş olabileceğini savunur.[31] Sartre ise Roma senatosunun, vasice yeti kabulü ve bu eylemi gerçekleştirirken halkın tepkisini göz ardı etmesinin pek çok kentte huzursuzluğa neden olduğundan söz eder. Tarihçiye göre Asia halkı senatonun bu süreci bir çeşit el koyma niteliğinde yürüttüğü kanısındaydı. Halkın yanı sıra bölgedeki seçkinlerin de hoşnut olmaması daha sonrasında Aristonikos isyanının temel nedenleri olacaktı.[32] Diğer yandan Fränkel, Humann ve Bohn tarafından incelenen bir Pergamon yazıtı tartışmaları farklı bir noktaya götürmektedir. Her ne kadar yazıtın Roma'nın Asia siyasetinin bir parçası olduğu kesin olsa da en azından Pergamon halkının şüphelerinin bu yazıtın varlığı nedeniyle en aza indiği açıktır.[33] Bunların yanı sıra Pergamon Krallığı İ.Ö. 188 yılındaki barıştan sonra yavaş yavaş Roma nüfuzu altına girmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra yapılan Makedonya ve Pön savaşlarında Roma'nın yanında yer almış olması, Pergamon Krallığı'nın bağımsızlığını yitirmesi sürecini güçlendiren unsurlardan olmuştur. Bu nedenler ışığında III. Attalos da krallığının bağımsız olmadığını, en nihâyetinde Roma hâkimiyetine gireceğini düşünmüş olabilir. Zira II. Attalos da mektuplarında Roma'ya karşı herhangi bir hamle yapmanın zorluğundan söz eder. Mektuplarında yaptığı işlerin sonuçlarının Roma'yı olumsuz etkileyecek unsurlardan oluşmasının, krallık adına ne denli olumsuz olduğu hakkında da malumat vermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Pergamon Krallığı en azından Apameia Barışı'ndan sonra siyasî hamlelerinde mutlak bir özgürlüğe sahip değildir.

Bu noktada tartışılması gereken bir başka konu da Roma'nın Anadolu'da kuracağı yeni eyaleti neden vasiyet yoluyla elde ettiği üzerinedir. Bu konu elde edilen toprakların meşru bir zemine oturtulması ile ilgili olabilir. Zira Roma her ne kadar bu toprakları Apameia Barışı ile Pergamon'a bırakmış olsa da Pergamon kenti dahil olmak üzere batıda yer alan, Ephesos ve Smyrna gibi önemli kentleri hâkimiyeti altında tutan bir krallığın, Roma hâkimiyetine girmesi hem asayiş hem de diğer Anadolu krallıkları açısından hoşnutsuzluk yaratabilirdi. Snowdon Roma'nın olası bir çatışma oluşmaması adına krallığı vasiyet yolu ile ele geçirmesinin makul bir zemine oturduğundan söz eder. Ayrıca Snowdon'a göre Attalos, Pergamon'un son yetmiş yıldır Roma ile olan iyi ilişkisinden olumlu

[31] Sherwin-White 1984, 168.; Magie 1950, 33 vd.
[32] Sartre 1995, 85-86.; Coşkun 2011, 107-109.
[33] Fränkel&Humann&Bohn 1888, 84.

yönde etkilenmiştir. Nitekim tarihçi, kralın Roma'ya oluşan güveninin vasiyetin yazılması açısından önemli olduğunun altını çizer.[34] Daubner ise vasiyetin, Roma imparatorluk hukukundan bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunurken Hellenistik veraset hukukunun, vasiyetin doğruluğu ile paralellik oluşturabileceği düşüncesindedir. Daubner'a göre vasiyette, Roma'nın Pergamon Krallığı'nın yönettiği eski toprakların geleceğine karar vermesi durumunun, Hellen veraset hukukuyla çelişen bir noktası bulunmamaktadır. Ayrıca Daubner bu noktada İ.Ö. 155 yılında Kyrene Kralı II. Physkon'un ülkesini Roma'ya vasiyet yoluyla bırakmasından söz ederek durumun, dönem için normal bir hareket olduğunu savunur. Bu vasiyette geçen *πράγματα* (kraliyet malları) sözcüğü, III. Attalos'un vasiyetiyle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra her ne kadar objektif olduğu tartışma konusu olsa da Pergamon'da bulunan bir yazıtta da belirtildiği üzere kralın son arzusunun veraset olduğu belirtilmektedir.[35]

Buna karşın Badian vasiyetin yerel seçkinler tarafından destek görmemesi ve daha sonra çıkacak olan Aristonikos isyanının büyüklüğü itibariyle meşru olmadığı iddiasındadır. Badian'a göre vasiyetin meşruiyeti, Roma'nın Akdeniz'deki egemenlik emellerinin hız kazandığı bir döneme denk düşmesi ve Asia'daki saray erkanının verasete olan desteğinin az olması itibariyle meçhuldür. Antik kaynaklarda da konu ile ilgili malumat bulmak mümkündür. Florus'ta geçen *Populus Romanus bonorum meorum heres esto*[36] ibaresinin yanı sıra Sallustius Crispus da VI. Mithridates'in Parth Kralı Arsakes'e yazmış olduğu mektubunda vasiyetle ilgili şu sözleri sarf ettiğini aktarır: *"...Romalılar ilk önce Eumenes'i ele geçirilen toprakların bekçisi yaparak köle durumuna soktular. Yanlış bir vasiyetle oğlu Aristonikos'u, babasının ülkesine sahip çıkmaya çalıştığı için savaşıp yendiler."*[37] Pontos Kralı VI. Mithridates bu sözleri, Roma'nın düşmanı konumunda olan biri olarak söylediği için vasiyetin doğruluğu ile ilgili herhangi bir çıkarım yapmak doğru olmaz. Ancak şurası açıktır ki Roma dolaylı da olsa hâkim durumda olduğu bir devletin topraklarında yeni eyaletini kurarken meşru bir zemin olmasına dikkat etmiştir.[38]

Bunların yanında Pergamon'da bulunan bir yazıt da konuya ilişkin fikirler vermektedir. Yazıtta tarihler ve onurlandırılan kişinin adı eksik olsa da *σύντροφος τοῦ βασιλέως* (kralın arkadaşı) olarak belirtilen kişi, vasiyeti Roma'ya götürmekle görevli olan Eudemon ya da İ.Ö. 157 yılında Prusias tarafından Roma'ya yapılacak olan bir saldırıyı önceden bildiren Andronikos olabilir. Ayrıca metinde üç kez geçen *βασιλεὺς* (kral) ifadesinin de III. Attalos'a ithafen yer almış olabileceği güçlü bir ihtimaldir. Zira kral kelimesi ve kaynağın, kişi ya da kişileri onurlandırma amacı taşıyor oluşu, krallıktaki önemli kişilere ithafen yazılmış olduğu konusunda fikir vermektedir. Metnin devamında adı geçen kişinin, *τὴν*

[34] Snowdon 2005, 17-28.
[35] Daubner 2006, 18-19.; OGIS 338.
[36] Florus 1, 35. Cümlenin çevirisi: "Roma halkı, benim halkımın mirasçısı olsun." şeklindedir.
[37] Sal. IV, 61.
[38] Badian 1968, 48-56.; Rossi 1991, 91-93.; Daubner 2006, 95-96.

αὐτῆς πόλιν ὑπερυψώσας (şehrini diğerlerinden üstün kıldı) gibi onurlandırma başlığı altında sözlere devam edilir. Rossi, bu kaynağın III. Attalos'un vasiyetini bildirmekle görevlendirilmiş bir kişi olması ihtimalinin yüksek olduğundan söz eder. Özellikle Pergamon'un özgürlüğüne kavuşması ve daha önce bu haktan yararlanamayan vatandaşların da özürlüklerini almaları konusunun, bu ihtimali güçlendirdiğinin üstünde durmuştur.[39] Bunun yanı sıra vasiyetin doğru olmadığını ortaya koyabilecek herhangi bir antik kaynak da yoktur. 1908 yılında Pergamon antik tiyatrosunda ele geçirilen bu yazıtın ise vasiyetin doğruluğu konusundaki tartışmaları farklı bir boyuta taşıdığı savunulabilir:

> *...Kral Attalos Philometor Euergetes, öldüğünde, vatanımızı ve ek olarak kendisi tarafından belirlenen kentin bir bölgesini vasiyetle özgür bıraktığı için ve ayrıca vasiyetin Romalılar tarafından onaylanması gerektiği için, halkın huzur beklentisini dikkate alarak aşağıda belirtilen sınıflara/topluluklara sergiledikleri iyi niyetlerinden dolayı vatandaşlık hakkı tanınacaktır. (Pergamon) halkının vatandaşlık hakkı vermeyi uygun gördüğü sınıflar şunlardır: Resmi kayıtlara meskûn yabancılar olarak geçenler, kentte ve kent territoriumu içinde yerleşmiş bulunan askerler, Makedonlar, Mysialılar ve kaledeki ve eski kentteki kolonistler, Madsyenler, garnizon askerleri, kentte özel mülk sahibi olanlar ya da orada yaşayanlar, eşyaları ve çocuklarıyla birlikte. Kral Philadelphos (II. Attalos) ve Philometor (III. Attalos) tarafından hükümdarları arasında satın alınmış olan ve savaş ganimeti olarak alınan kraliyet malı haline getirilen köleler dışında, yaşlı ve genç kraliyet kölelerinin ve azatlılarının çocukları, yabancılar (paraikoi) statüsüne yükseltilecekler. Fakat ister erkek olsun ister kadın, kralın ölümünden sonra kenti terk etmişse ya da terk etmek için hazırlanıyorlarsa onlar vatandaşlık haklarını kaybedecekler ve mallarına el konulacak.*[40]

Buradan çıkarılabilecek bir başka sonuç da III. Attalos'un vasiyetinin kapsamı hakkındadır. Yazıta göre vasiyet sadece Roma'nın Pergamon'a bıraktığı toprakları kapsamamaktaydı. Kral vasiyetinde Pergamon'u, özgür bırakılan kentleri ve tapınaklar hariç kendi hazinesini ve krallığını Roma'ya bırakmıştır.[41] Yazıtın Pergamon'un antik tiyatrosuna dikilmesi, herkesin görebileceği bir nokta olması açısından önem taşımaktadır. Zira vasiyetin Roma'ya kazandıracağı meşruiyet göz önüne alındığında, halkın değişime giden süreçteki tutumunu kontrol altına almanın son derece önemli olduğu kesindir. Diğer yandan şurası da açıktır ki yazıt, halk ve olası gaspçılar tarafından Roma'nın Asia hâkimiyetinin kabul görebilmesi açısından siyasî bir propaganda amacı gütmektedir. Konu hakkında var olan epigrafik ve edebî eserlerin tamamı Roma yanlısı olduğu için, vasiyetin doğruluğu hakkında net bir fikir sunmak hâlâ mümkün değildir. Zira VI. Mithridates'in vasiyet hakkında öne sürmüş olduğu

[39] OGIS 323.; Rossi 1991, 91.; Daubner 2006, 95-97.
[40] IvPerg. 249.; Kaya 2019, 313.
[41] Vel. Pat. II, IV, 5.; Magie 1950, 33.

görüşler sırasında bahsettiğimiz üzere kaynakların tarafsızlığı tartışmalı olmaktan ileriye gidememektedir.

Her ne kadar Roma'nın bölgede oluşan siyasî istikrarsızlık sebebiyle burada kendisine bağlı bir eyalet kurma çabasının bir zorunluluktan oluştuğu ve dolayısıyla Roma'nın eyaleti kurmaya isteksiz olduğu görüşü var olsa da haber Roma'ya ulaştığında senato vasiyeti kabul etme eğilimindeydi.[42] Daha önce de altını çizdiğimiz üzere Anadolu, Roma için zenginliklerle dolu bir coğrafyaydı ve ilk olarak Apameia Barışı, sonrasında ise Manlius Vulso'nun Galat seferi bu durumu kanıtlar nitelikteydi. Vasiyet ile ilgilenen ilk kişiler ise *populares* (halkçı) kesiminin savunucusu olan Tiberius Gracchus ve Gaius Gracchus'tu. Gracchus kardeşler, Scipio Africanus'un soyundan gelen varlıklı kimselerdi. Babaları Tiberius Sempronius Gracchus Hispania'da İ.Ö. 180-178 yılları arasında valilik, İ.Ö. 177 yılında ise *consul*lük görevlerini yapmıştı. Dolayısıyla Gracchuslar Roma siyasî ortamında hızla sivrilme imkânı bulmuştu. İ.Ö. 130'lu yıllarda senato, Gracchuslar önderliğinde çıkarılmak istenen toprak reformu hakkında sıkı tartışmalara sahne olmaktaydı.[43] Vasiyet ve onun getirdiği zenginlikler ise Gracchuslar için kaçırılmayacak bir fırsattı. Zira Tiberius Gracchus'un önerisi İtalya'da yerleştirilen çiftçilerin Asia'da kurulacak olan yeni eyalete yerleştirilmeleriydi.[44] III. Attalos'un kişisel hazinesi ise yapılacak olan toprak reformları için sermaye olarak kullanılacaktı. Bunun yanı sıra Tiberius Asia Eyaleti'ne oldukça ağır vergiler yüklemek ve bunları açık artırmada satışa çıkarmak istiyordu. Bu sayede yapmak istediği reformlar için azımsanmayacak bir sermaye elde edebilirdi. Tiberius bu çabası ile Roma siyasetinde görülmedik bir destek topladı. İ.Ö. 10 Aralık 134 yılında yaklaşık 30 yaşında olan ve *pleb tribun*u olarak göreve başlayan Tiberius, İ.Ö. 133 yılının başlarında *Lex Agraria*yı (toprak reformu) tanıttı. Yasa sayesinde 500 *iugera*lık[45] alan bir *ager publicus*[46] tarafından işlenebilecekti. Böylece *plebs rustica* (kırsal) ve *plebs urbana* (şehir) sınıfına dahil *pleb*ler oldukça kârlı çıkacaktı. Senatoyu yasa tasarısına ikna etmek için doğru ânı bekledi ve Roma'daki rakiplerinden olan Scipio Aemilianus, Numantia ile çıkan savaş için Hispania'ya gittiğinde harekete geçme fırsatı buldu.[47]

---

[42] Dreyer 2015, 200.

[43] Bu noktada Tiberius'un kısa sürede elde etmiş olduğu başarının arka planına da değinmemiz gerekir. Roma Cumhuriyeti İ.Ö. 264 yılından beri Akdeniz'de sürekli olarak savaş hâlindeydi. Bu savaşlardan en yıkıcı olanı ise Hannibal Barca'ya karşı girişilen II. Pön Savaşıydı. Hannibal İtalya'da uzun yıllar kalmış ve oldukça büyük yıkımlara sebebiyet vermişti. Bu yıkım en çok küçük mülk sahiplerini ve çiftçileri etkiledi. Hannibal İtalya'da bulunduğu sırada büyük ikmal sıkıntısı çekmişti. Bu nedenle yiyecek ihtiyacını sık sık çevre köy ve kasabalardan karşılamıştı. Nihayetinde pek çok çiftçi göç ve iflas gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Tüm bu nedenler ışığında Tiberius küçük toprak sahiplerinin yeni eyalette işleyebileceği verimli topraklar fikrini olumlu karşılayacağını düşünmüş ve propagandasını savaştan etkilenen bölgelerden olan Etruria üzerinden gerçekleştirmişti. Ancak pek çok tarihçi bu düşünceyi anlamlı bulmuş olsa da tarımsal faaliyetlerin yapıldığı bu topraklar, tahmin edilenden hızlı biçimde yeniden inşa edilerek buralara yeni aileler yerleştirilmişti. Polybios VIII-IX.

[44] Val. Max. V, 3,2.; Stern 1921, 258.; Magie 1950, 147.; Daubner 2006, 33-40.

[45] Roma uzunluk birimi. 500 *iugera* yaklaşık olarak 310 dönüm toprağa eşittir.

[46] *Ager publicus* askerlik hizmetini tamamlamış ve kalan hayatında geçimini toprak ile sürdürecek olan kişilere denirdi.

[47] Konrad 2006, 167-171.; Beard 2018, 221-227.; Bosch 2020, 125-130.

Tiberius'un aldığı kararlar daha önce senatoda emsali görülmemiş derecede radikaldi. Bu durum senatörlerin ve hırslı siyasetçilerin hedefi konumuna gelmesine yol açtı. Onlara göre Tiberius yönetimi ele geçirmek istiyordu. Asia'dan elde edeceği gelirler ve halk desteği ise bu planın parçalarındandı. Öyle ki Tiberius arkasındaki halkın desteği sayesinde, kimi kaynaklara göre, kendine özel korumalar tutmuş, despotça hareketlerde bulunma eğilimde olmuş ve tek başına lider olmayı hedeflemişti. Görev süresi bittiğinde yeniden seçilmek için aday olmaya karar verdi. Zira şimdiye kadar desteği arkasına alırken hiçbir kanunu çiğnememişti ancak yeniden seçilmesi daha önce Roma siyasetinde benzeri görülmemiş bir durumdu. Tırmanan gerilim Tiberius yanlılarının *capitol*ü ele geçirmesine neden oldu. *Consul* Publius Mucius Scaevola'nın dahi duruma müdahalede etmemesinin ardından ertesi sabah yapılan toplantıda Tiberius, 300 dostu ile senatörler tarafından öldürüldü. Onun çıkarmış olduğu toprak reformu ise Asia'da Aristonikos isyanından sonra yürürlülüğe girdi. İ.Ö. 118 yılına kadar sürdürüldükten sonra ise lağvedildi.[48] Asia'daki suçlularla ise Publius Mucius Scaevola ilgilendi ve buradaki nizamı yeniden sağlamak için sert yollara başvurdu. Tiberius Gracchus'un önderliğinde satılan Asia'nın vergi toplama haklarını elinde bulunduran mültezimler de eyalet genelinde aynı sert tutumu sergiledi.[49]

Tiberius'tan sonra kardeşi Gaius, İ.Ö. 123 yılında halk *tribun*u seçildi. Abisinin öldürülmesinin ardından senatoda daha da keskin hale gelen hizipleri dengelemek için *equites*[50] sınıfını yanına çekmeye çalıştı. Çabası *equites*in Asia Eyaleti'ndeki vergi gelirlerini toplaması ayrıcalığını içeren tasarısı üzerineydi. Gaius *leges semproniae* adı altında birkaç yasa çıkardı. Bu yasalardan üçü eyaletlerle ilgiliydi. *Lex de Provinciis Consularibus* yasası sayesinde *consul*lerin hangi eyalette görev alacaklarına, *consul* seçimlerinden sonra karar verilmesi için çalıştı. Yasanın amacı senatonun *consul*lerin atanacakları eyaletleri belirlemesinin önüne geçerek gücünü sınırlandırmaktı. Ancak bu yasaya göre kuraların consul seçimlerinden 18 ay önce çekilmesi gerekiyordu. Bu nedenle kanun başarılı olamadı. Bundan sonra *Lex Sempronia Iudiciaria* yasası ile daha önce *magistrat* ya da *promagistrat* olan senato ile ilişkili kimselerin yerine *equites* sınıfının mahkeme jüriliğine getirilmesini sağladı. Bu yasanın gerekçesi ise eyaletlerde yer alan halkların olası bir haksızlık durumunda başvurabileceği bir mahkemenin bulunmamasıydı. Zira Roma'daki *quaestio perpetua de repetundis* mahkemesi yalnızca eyalet valilerini yargılamakla yükümlüydü. Bu nedenle halkın *publicanus* karşısında başvurabileceği tek mahkeme, valilerin kendi eyaletlerinde kurdukları mahkemelerdi. Ancak kişilerin bu mahkemelerden olumlu sonuç alabilmeleri oldukça zordu. Çünkü; Roma'daki bu mahkeme senatonun ve dolayısıyla

[48] Plut. XIX vd.
[49] Bryans&Hendy 1911, 263-278.; İplikçioğlu 2007, 86-87.; Beard 2018, 164 vd.; Magie 1950, 147-148.
[50] *Equites* (tekili:*eques*) Roma'nın atlı sınıfı olan, varlıklı kimselerin dahil olduğu sosyal tabakadır.

*publicanus*ların lehine çalışır hale gelmişti. Nihayetinde Gaius'un çabaları sonucunda çıkarılan kanun doğrultusunda *quaestio perpetua de repetundis'*in jürileri equites sınıfından oluşturuldu.[51]

Roma'daki Gaius Gracchus'un ana hedeflerinden biri de gelirlerin artırılmasıydı. Bu nedenle çıkardığı *Lex Sempronia de Provincia Asia* yasası ile Asia Eyaleti'ndeki vergilerin yalnızca Roma'daki *censor*[52] huzurunda yapılacak olan bir açık artırmayla elde edebilmesinin önünü açtı. Bu yasanın amacı senatonun çıkarları doğrultusunda desteklediği *publicanus*ların[53] vergi toplama haklarını ellerinden almaktı. Zira vergi toplama hakkını satın alabilecek ekonomik güce ancak *equites* sınıfı erişebilirdi. Vergi toplama hakkının satın alınamaması durumunda ise birden fazla *equites* ailesi birleşebilirdi. Ayrıca vergi toplama hakkını elde edebilen *publicanus*lar önceden hazineye belli bir miktar para aktararak bu hakkı beş yıllığına elde edebilecekti. Bu yasa kapsamında III. Attalos döneminde ve eyaletin ilk yıllarında vergiden muaf tutulan Grek kentleri de vergilendirilecekti.[54]

Gaius'un bu girişimleri Roma'nın vergi mültezimleri olan *publicanus*u tehdit etmekteydi. Gaius'un girişimlerinin *equites* sınıfını güçlendirmeye, toprak reformuyla *pleb*lerin ekonomik güç kazanmasını sağlamaya ve senatonun gücünü kırmaya yoğunlaştığı açıktı. Yaklaşık on sene önce senatonun nüfuzunu tehdit eden unsurları ortadan kaldırması gibi Gaius da çıkan bir sokak çatışmasında abisi gibi katledildi. Gracchus kardeşlerin öldürülmesinin *populares*in yükselişi ve halkçı kanunların geleceği adına oldukça ağır bir darbe olduğu kesindir. Gracchus kardeşler halk *tribun*larının desteğini kazanarak senatoda güç dengelerinin nasıl değiştiğini göstermişlerdir. Bu tarihten itibaren Roma siyaseti farklı bir boyut kazanacaktır. Zira ikinci bölümde değineceğimiz Sulla ve Marius arasındaki çatışmalar ve nihayetinde çıkacak olan iç savaşı ortaya çıkaracak olan faktörlerden biri de bu siyasî değişimdir. Zira Tiberius'un ölümünün ardından senatoda yaşanan şiddet olayları Roma siyasetindeki değişimlerin sonuçlarından olmuştur. Kuşkusuz bu durumun en net örneklerinden biri de İ.Ö. 44 yılında Iulius Caesar'in senatoda suikasta uğramasıdır.

I.3.Asia Eyaleti'ndeki Düzenlemeler ve Sınırların Tayini

Gracchus kardeşlerin çabaları, Aristonikos isyanının ardından, Asia'nın bir Roma *provincia*sı hâline getirilmesinde büyük etken oldu. Burada bahsedilen *provincia* sözcüğü Latince bir terim olmakla

---

[51] Vell. Pat. II.; Frank 1914, 247.; Mitchell 1995, 29-30. Bu kanun ilerleyen yıllarda Roma siyasetinde muhafazakâr kesimin ağır basması sonucu İ.Ö. 81 yılında Sulla (*Lex Cornelia de Iudicaria*) ve İ.Ö. 70 yılında Aurelius Cotta (L*ex Aurelia Iudicara*) tarafından *optimates* sınıfının çıkarlarına göre yeninden düzenlendi. Mitchell 1995, 29-30.

[52] *Censor*luk Roma'da devlet hazinesinin ve yurttaşların mallarının denetimi gibi sosyal ve ekonomik alanda pek çok görevi olan bir memuriyettir.

[53] *Publicani* (tekili: *publicanus*) İ.Ö. 146'dan sonra Roma siyaseti ve ekonomisinde önemli yer tutmaya başlamıştı. Bu tarih önemlidir zira Polybios'a göre *publicani*nin varlığı İ.Ö. 146'dan önceye tarihlenemez. Bu yılda Kartaca yok edilmiş ve Makedon savaşları bitmişti. Bu durum *publicani*nin Roma siyasetinde yıllardır sözü geçen bir konumda olmasının yanı sıra Roma'nın Asia eyaleti gibi denizaşırı topraklarda vergi toplama işi için ayrıcalıklı bir konumda olduğunu göstermektedir. Polybios XXVII.

[54] Poitras&Willeboordse 2019, 6 vd.; Tozan 2014b, 26-28.; Fagan 1999, 61 vd.

beraber dilimizde eyalet kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Roma *provincia*sı belli coğrafi sınırları olan bir bölgeden çok yüksek rütbeli olan *magistratus*ların[55], yani *consul* ve *praetor* görevinde bulunan kimselerin görev-eylem alanı olarak belirlemişlerdir. Bu yüksek rütbeli *magistratus*ların halk meclisi tarafından onaylanan *imperium* yetkisi bulunurdu. Halk meclisinin *imperium* yetkisi tanımadığı *magistratus*lar ise *sine imperium* (*imperium*u olmayan) olarak görev alırdı.[56] Dönemin iki *consul*ü tek bir *provincia*ya atanabilirdi. Ancak sadece biri *imperium* yetkisine sahip olurdu. Bu durumlarda *imperium* yetkisi olmayan *consul*, meslektaşının eylemlerini reddetme yetkisine sahip olurdu. Bu şekilde iki yüksek rütbeli *magistratus*un güçleri sınırlandırılmış olurdu. Seçilen bu magistratusların görev süreleri bir yıldı. Ancak istisnai durumlarda senato *magistratus*ların *imperium* sürelerini uzatma hakkına sahipti. Bu gibi durumlarda görevi uzatılan *consul*, *proconsul* (*consul* yerine/adına) ve *praetor* ise *propraetor* (*praetor* yerine/adına) olarak görevine devam ederdi.[57] Zaman içinde *promagistrat*lığın ihyası Roma için bir gereklilik halini aldı. Bu durum genişleyen sınırların yönetiminin dinamik bir yapıya kavuşturulması zorunluluğunun ve farklı nedenler sonucunda görev sürelerinin uzatılmak zorunda kalınmasının bir sonucuydu. Böylece *provincia* yönetimi *magistratus*ların ayrıcalığı olmak yerine, *promagistratus* olan *imperium* yetkisi uzatılmış memurların kapsam alanına girdi. *Consul* ya da *praetor*lar bir *provincia*ya atandığında ise kendilerine *prorogati imperii* ile *imperium* ve atandıkları *provincia*larda bulunma hakkı tanındı. Ancak bu haklar sadece üst düzey *magistratus*un bulunduğu *provincia* sınırları içinde geçerliydi.[58]

Vasiyetin Roma'ya ulaşmasının ardından Asia'da kurulacak olan yeni Roma *provincia*sı ilk olarak bir *promagistrat* olan Scipio Nasica komutanlığındaki *legatio libera*ya (beş kişilik heyet) tahsis edilmişti.[59] Asia'nın ilk yıllarda Aristonikos isyanına karşı savaşacak olan Roma komutanlarının karargâhı olması süreci de bu şekilde başlamıştır. Sınırların tayini için Anadolu'daki Roma *magistratus*larının, Kaya'nın tabiriyle, görev-eylem alanını belirlemek adına ilk komisyon ise eski Pergamon Krallığı sınırlarına İ.Ö. 132'de ayak basmıştır. Magie gönderilen bu komisyonun, İ.Ö. 189 yılındaki Galat seferinden sonra Anadolu'ya senato tarafından gönderilen ilk resmî Romalı topluluğu olduğunun altını çizer. Bu durun bölüm boyunca Roma'nın Anadolu ile olan ilişkisinin üstlendiği "hakemlik" vazifesi ile örtüştüğünün bir başka göstergesidir. Yine Magie ve Snowdon'a göre komisyonun amacı ertesi sene içinde III. Attalos tarafından Roma kentine gönderilen vasiyetin

[55] Roma'da görevlendirilen *consul, praetor, quaestor, censor* ve *aedilis* gibi yüksek kamu görevlilerinden sadece ilk ikisinin *imperium* yetkisi vardı. Ayrıca bir yıllık görev süreleri boyunca *consul*lere on iki, *praetor*lara ise *lictor* denen ve *fasces* taşıyan altı yardımcı memur tahsis edilirdi.

[56] Halk meclisinin imperium yetkisi tanımaması durumuna, İ.Ö. 50 yılında tüm *provincia*lar için veto yetkisi hakkını kullanan halk meclisi tribunu Curio'yu örnek verebiliriz. Curio'nun veto yetkisini kullanması nedeniyle tüm *provincia*lar *sine imperio* statüsüne girmiştir. Cicero, Ad. Att. VII, 7, 5.

[57] Kaya 2005, 12.; Carbone 2016, 44-56.

[58] Lintott 1999, 95 vd.

[59] Strabon XIV.; Plut. XXI.

gerekliliklerini yerine getirmektir. Buna göre komisyon, Pergamon'un bir kısmı ve krallığa bağlı olan özerk kentler haricinde kralın kendi şahsi hazinesi dahil krallığın sahip olduğu tüm toprakları Roma *provincia*sı haline getirecektir. Ancak komisyon, görevini tamamlayamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. Bunun nedeni bir sonraki bölümde ele alacağımız Aristonikos isyanıdır.[60]

Komisyon görevini tamamlayamadan dönmüş olsa da önemli olan nokta, Roma'nın henüz vasiyetin Roma'ya ulaşmasından kısa bir süre sonra bölgede kurulacak olan eyaletin resmiyet kazanması adına takındığı tavırdır. Dikkatimizi çeken bu tavır, senatonun elini çabuk tutması ile ilgilidir. Zira Roma senatosunun alınacak olan kararlarda bitmek bilmeyen tartışmalar konusundaki iç dinamiklerini hesaba katacak olursak, Anadolu'da Roma mevcudiyetinin fiziki bir hal alması fikri konusunda hızlı davrandığını düşünebiliriz. Bu görüş, daha sonra üstünde duracağımız Aristonikos isyanı ve Sulla'nın Asia'daki savaş için buraya gönderilmesi gibi iki ayrı gelişmede, Roma Senatosu'nun yavaş işleyen dinamikleri göz önüne alındığında daha da netlik kazanacaktır. Senatoda eyaletin vergilerinin toplanması görevinin nasıl gerçekleşeceği ve görevin kime verileceği konusunda tartışmalar olsa da Asia Eyaleti'nin kuruluşu için büyük bir fikir ayrımı olmadığı sonucu çıkarılabilir. Bu konu çeşitli argümanlar ışığında tartışılabilir. İlk olarak Roma'daki nüfuz sahibi sınıfların çıkarları, Anadolu'da yeni bir eyaletin kurulması fikri ile örtüşmektedir. Gracchusların temsil ettiği *populares*, Asia Eyaleti'ni yeni tarım alanları yaratma ve emekli askerleri buraya yerleştirme politikası gütmekteydi. *Pleb tribun*ları ise (İ.Ö. 133 yılının *tribun*u Tiberius Gracchus'tu.) temsil ettikleri sosyal sınıf açısından bu durumu çıkar olarak gördü. Senatörler ise daha önce de sözünü ettiğimiz üzere Anadolu'nun zenginliğine tanık olmuşlardı. Bu nedenle her ne sebeple olursa olsun Anadolu'nun Roma hâkimiyetine girmesi önem taşımaktaydı.

Tüm bunların yanı sıra Snowdon, Aristonikos'un başlattığı isyanın da eyaletin kurulmasında etken olduğu görüşündedir. Aristonikos'un başlattığı isyan hareketinin etkileri, yaklaşık beş yıl devam etmiş ve Roma'yı bir hayli zorlamıştır. Bu sebeple araştırmacı, Asia'ya yerleşilmesi konusunda isyanın, Roma'ya bir neden daha verdiğini savunur.[61] Bu görüşün sadece etkenlerden biri olarak ileri sürüldüğü açıktır. Ancak Roma Senatosu isyandan önce de neredeyse kesin bir fikir birliği ile Asia'ya yerleşilmesi konusunda mutabık kalmıştır. Diğer yandan eyaletin kurulması konusunda Roma'yı tehdit edebilecek herhangi bir siyasî oluşum da yoktu. Magnesia Savaşı'nın ardından değişen siyasî dengeler Roma'nın Anadolu'yu nüfuzu altına almasına neden olmuştu. İ.Ö. 2. yüzyılda III. Pön ve III. Makedon Savaşları'ndan galip çıkılması ise Akdeniz coğrafyasını kendi inisiyatifi altına almasını sağlamıştır. Böylece Roma Akdeniz'de fiilen hâkimiyet kurmamış olsa da kendisinin nüfuz sahası içinde gelişen bir siyasî ortam oluşması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bunların yanı sıra çevredeki siyasî oluşumların

[60] Magie 1950, 147 vd.; Snowdon 2005, 68-75.; Kaya 2005, 12.
[61] Snowdon 2005, 105-106.

Pergamon Krallığı'nın eski toprakları için siyasî bir yarış içine girmesi ihtimali ve bu topraklardaki asayişin azalması sonucu ortaya çıkacak sorunlar da göz önüne alınmalıdır. Bu nedenlerin Roma senatosunun elini çabuk tutmasına neden olduğu savunulabilir.

İsyana karşı, İ.Ö. 132 yılındaki girişimin başarısız olmasının ardından Roma, 1 Ocak İ.Ö. 131 tarihinde o senenin *consul*ü Publius Licinius Crassus Dives komutasında bölgeye askerî müdahalede bulundu. İsyanın kolayca bastırılamaması nedeniyle İ.Ö. 130 ve 129 yıllarında da bu müdahale devam ettirildi. İ.Ö. 129 yılında ise bu senenin *consul*lerinden olan Manius Aquillius başkanlığındaki *decem legati* (on kişilik heyet) Anadolu'ya ayak bastı. Burada yeni eyaleti kurma çalışmalarını üstlenen heyet, eyalete Asia adını verdi.[62] İsmin kökeni, Asia'nın bir Roma *magistratus*una ilk kez verildiği tarihe dayanmaktadır. İsim ilk olarak bu bölgeye İ.Ö. 190 yılı *consul*ü olan Scipio'nun III. Antiokhos'u Magnesia Savaşı'nda yendiği tarihte verilmiştir. Bu tarihte Scipio eyaleti "Asia" olarak adlandırmıştı. Bu nedenle Manius Aquillius'un da onun örneğini izlediği düşünülebilir. Eyaletin kurulmasında net sınırların tayini çokça önemsenen bir unsur değildi. Bu durum kuşkusuz *provincia*nın, atanan *imperium* sahibi *magistratus*ların görev-eylem alanını tanımlamasıyla ilgiliydi. Bu nedenle Manius Aquillius da Pergamon Krallığı'nın tüm topraklarını Asia Eyaleti'ne dahil etmemiştir. Phrygia'nın krallık içinde bulunan topraklarını güneybatısı hariç Aristonikos isyanında Roma'nın yanında olan müttefiklere paylaştırdı. Böylece Phrygia Epiktetos Paphlagonia Kralı Pylaimenes ve Bithynia Kralı Nikomedes arasında paylaştırılırdı, Lykaonia Aristonikos isyanı sırasında hayatını kaybeden Kappadokia Kralı V. Ariarathes'in oğullarına, Büyük Phrygia ise Pontos Kralı V. Mithridates'e bırakıldı. Bunun yanı sıra isyan sırasında Roma'nın yanında yer alan kentlere özerklik, araziler ve vergi muafiyeti tanındı. Pergamon, Aphrodisias ve Ephesos gibi bazı önemli kentler ise *socii* (Roma müttefiki) olarak ilan edildi.[63]

Roma *provincia*larının kesin sınırlarını çizmenin zorluğu açıktır. Asia Eyaleti'nin sınırları hakkındaki fikirler ise, bazı istisnalar olsa da III. Attalos'un vasiyetinde belirtilen Pergamon Krallığı'nın sınırlarını kapsaması sayesinde oluşturulabilmiştir. Bu sayede Magnesia Savaşı'ndan sonra Pergamon'a bırakılan topraklar ve krallığın İ.S. 2. yüzyıl boyunca genişlediği alanlar Asia Eyaleti'nin sınırlarını anlayabilmemizi sağlamaktadır. Manius Aquillius'un Roma sınırlarına dahil ettiği Asia *provincia*sı

[62] Pön Savaşlarından sonra Afrika'da kurulan ilk Roma *provincia*sına bu duruma benzer olarak "Kartaca" yerine "Africa" denmişti. Bu durum Roma *provincia*sının sınırlarının net olmamasından kaynaklıdır. Roma *magistratus*larının görevleri sırasında *provincia*larını terk etmeleri yasaktı. Ancak senato *magistratus*ların hızlı müdahale etmeleri gereken konular olduğunun bilincinde olduğundan görev-eylem alanları olan *provincia*larının sınırlarını esnek tutmaktaydı. Bu nedenle Anadolu'da kurulan ilk eyaletin adı "Pergamon" değil, "Asia" olarak adlandırılmıştı.

[63] Kaya 2005, 12 vd.; Tozan 2014b, 26 vd.; Carbone 2016, 44-56. Roma, *magistratus*lara verilen bu ayrıcalıkları *rei publicae causa* olarak adlandırıyordu. Genel anlamda bu sözcük, *magistratus*ların atandıkları eyaletlere neden atandıkları ile ilgiliydi. *Magistratus*lar senato ya da temsil ettikleri halkın bilgisi dışında, geçerli nedenler çerçevesinde olmak koşuluyla kendi inisiyatifleriyle eyaletlerini terk edebiliyorlardı. Sözünü ettiğimiz bu sözcüğe Sulla'nın *lex Cornelia de maiestate* ve Caesar'in *lex Iulia de repetundis*'inde rastlamak mümkündür. Lintott 1993, 23.

Mysia, Ionia, Hellespontos Phyrgiası, Aiolis, Troas ve Büyük Phrygia'nın güneybatı kesimlerinden meydana gelmektedir. Bunun yanında eyalet, daha sonra eklenecek olan Rodos ve diğer Ege adaları, Galat toprakları ve Pisidia Dağları'na kadar genişletilmiştir.[64] Bu sınırların haricinde Lykaonia ve Phrygia bölgeleri ise ihtilaflı duruma düşmüştür. Bunun nedeni Manius Aquillius'un İ.Ö. 126'da Roma'ya döndüğünde kendisi hakkında Büyük Phrygia'yı V. Mithridates'e bırakması için kraldan rüşvet aldığı iddialarının ortaya atılmış olmasıdır. Manius Aquillius aklansa da Phrygia ve Lykaonia'nın durumu hakkında belirsizlik ortaya çıkmış oldu. Diğer yandan rüşvet alma iddiaları sadece onu kapsamıyordu. Pek çok senatöre Bithynia Kralı Nikomedes ve Pontos Kralı V. Mithridates'ten rüşvet aldığı iddiasıyla dava açıldı. İddiaların üzerine Gaius Gracchus senatodaki konuşmalarında düzenlemelerin usulsüz yapıldığını ve Roma'nın çıkarına göre hareket edilmesinin gerekliliğini vurguladı. Bu konuşmalarda vurgulanan, bölgelerin Roma'ya bağlanmasının gerekliliğiydi. İ.Ö. 120 yılında Pontos kralı V. Mithridates'in şüpheli ölümü ve VI. Mithridates'in çocuk yaşta tahta geçmesiyle beraber İ.Ö. 116 yılında Phrygia Roma sınırlarına dahil edildi.[65] Bu idarî değişikliğin izlerini Livius'da da görebiliriz. Zira Livius'un *Periochae*'ında Phrygia için *provincia populi Romani* (Roma halkı *provincia*sı) ibaresine rastlamaktayız.[66]

Phrygia'nın yanı sıra Lykaonia da iddialar sebebiyle ihtilaflı konumdaydı. Ayrıca Phrygia'nın Asia'ya bağlanması sebebiyle toprak bütünlüğünün sağlanması gerekliydi. Lykaonia'nın hangi yılda Roma toprağı haline geldiği hakkında net bir bilgi olmasa da İ.Ö. 100 tarihli *Lex Provinciis Praetoriis*'de Lykaonia'nın Asia'ya bağlı olduğu görülür.[67] Daha önce Asia'ya bağlı olan Laodikeia, Apameia ve Synnada ise yine net olmayan bir tarihte daha sonraki yıllarda eyalet haline getirilen Kilikia'ya bağlanmıştı. İ.Ö. 49 yılında yeniden değişikliğe gidilerek bu üç *conventus* Asia'ya yeniden dahil edildi.[68] Momsen'in de üzerinde durduğu üzere Asia Eyaleti'ndeki sınır değişikliklerinden de net bir biçimde bahsetmek pek olanaklı değildir. Bu durum daha önce de bahsettiğimiz üzere Roma *provincia*larının net sınırlardan oluşmaması ile ilgilidir. Bu nedenle eyaletin kurulduğu tarih olan İ.Ö. 129 yılında dahi Asia Eyaleti'nin sınırları hakkında kesin malumat sağlamak zordur. Ancak şurası açıktır ki sınır değişiklikleri zaman zaman yaşansa da Asia için kesin bir sınır çizmek ancak ana hatlarıyla mümkün olacaktır.

[64] Frank 1914, 244.; Magie 1950, 154-155.; Hansen 1971, 160.; Momsen 2021, 226.
[65] App. XII, II, 253 vd.; Magie 1950, 169.; Mitchell 1995, 29.; Lintott 2008, 35-36.
[66] Livius'un yaşadığı dönem ve kendisini referans alan modern tarihçilerin sayısı hesaba katıldığında, Asia Eyaleti'nin durumu ile ilgili verdiği bilgilerin, ne derece geçerli olduğu konusunda fikir sahibi olabilmekteyiz. Bunun yanı sıra Livius'un yaşadığı dönem (İ.Ö. 59-İ.S. 17) ile Roma'nın Asia Eyaleti ile ilişkisinin başlangıcından (İ.Ö. 133) itibaren süregelen dönemin arasında net bir ilişki gözlemlenebilir. Antik edebi eserlerden bilgi edinmenin görece zor olduğu böylesi bir durumda dönemi bizzat yaşamış bir antik tarihçinin vermiş olduğu bilgileri göz önünde bulundurmak, çalışmanın kapsamı bakımından oldukça değerlidir. Livius LXXVII.
[67] Dmitriev 2005, 86 vd.
[68] Kaya 2005, 16.

Roma'nın Anadolu eyaletleri olan Kilikia, Bithynia ve Pontos'da da aynı duruma rastlamak mümkündür.[69]

[69] Momsen 2021, 224-225.

II. İ.Ö.133-İ.Ö. 27 YILLARI ARASINDA ASIA EYALETİ

II.1.Siyasî Gelişmeler

II.1.1.Aristonikos İsyanı

Buraya kadar altının çizdiğimiz noktalardan biri Roma'nın Magnesia Savaşı'ndan sonra Anadolu'da rakipsiz bir konuma gelmiş olmasıdır. Ancak Asia Eyaleti'nin kurulması, Roma'nın aslında Anadolu'daki hâkimiyetinin katî suretle sağlanmadığı ve çevre krallıkların Roma adına ne derece ciddi sorunlar yaratabilme potansiyelinin olduğunu gösteren bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Bu fikri, İ.Ö. 133 yılından sonra yaşanacak gelişmeler ışığında ortaya atmak mümkündür. Zira bu bölümde ele alacağımız Aristonikos İsyanı'nın yanı sıra Mithridates savaşları ve korsanların saldırıları sonucu Roma nüfuzunun yara alması gibi gelişmeler, Anadolu'nun kesin anlamda Roma'nın kontrolünde olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan İ.Ö. 1. yüzyıl boyunca Roma'nın genişlemesi devam etmiş, başta Gallia, Germania ve Britannia gibi önemli topraklar devletin sınırları içerisine dahil edilmiştir. Halihazırda gücünün zirvesinde olan bu devletin, İ.Ö. 1. yüzyılda Anadolu'da yaşadığı sorunların sıklığı ve şiddeti göz önüne alındığında bir kez daha sözünü etmiş olduğumuz kontrolün, Roma'nın elinde olmaktan ne derece uzak olduğunu görebiliriz. Zira İ.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında, Roma Tarihi'ne geniş bir perspektifte bakıldığında, Roma tarafından Anadolu'daki gelişmelere karşı girişilen hamlelerin Roma'nın batısında yaşanan olumlu gelişmelerle çeliştiğini görebiliriz. Buradan çıkarılabilecek nokta ise Anadolu'daki direnişin, Roma gibi gücünü gittikçe artıran bir devlete karşı dahi oldukça sert olduğudur. Sonraki iki bölümde de altınız çizeceğimiz üzere Roma'nın, Anadolu ile olan ilişkisi Gallia, Numidia veya Hispania topraklarında yaşanan gelişmelerden farklı şekilde ilerlemiştir.

Roma senatosu İ.Ö. 133 yılında kendilerine ulaşan vasiyet konusunda izlenecek olan strateji ile meşgul olduğu sırada, Anadolu'da Roma hâkimiyetine karşı ilk isyan patlak vermek üzereydi. Bu isyan kaynaklarda isyanı başlatan kişi olan Aristonikos'un ismiyle anılmıştır. Kaynaklarda Aristonikos'un gençlik yılları ile ilgili fazla bir bilgi olmasa da kendisinin iddiasına göre Pergamon krallarının soyundan gelmekteydi. Bu iddianın siyasî anlamda meşru bir zemin yaratma çabası olduğu açık olsa da Aristonikos'un gerçek manada soylu olup olmadığı tartışma konusudur. Aristonikos, isyanı günümüzde İzmir ili sınırlarında kalan Leukai'de başlattı. Kaynaklarda bu kentin isyana destek veren ilk kentlerden olduğu yer almaktadır. Net bir tarih olmasa da isyanın başlangıcı, İ.Ö. 133 yılının yaz mevsiminin başlarına tarihlenebilir. Bu yılda Aristonikos hükümdarlara özgü bir *triumphus* düzenlemiş ve meşruiyet zemini yaratmaya çalışmıştır.[70] İsyanın burada başlaması Leukai'nin, önemli bir kent olan Smyrna'nın kuzey kesiminde yer alması ve stratejik öneme sahip olması açısından önem taşımaktadır. Karia'da

[70] Strabon VI.; Snowdon 2005, 37-38.

bulunan Mylasa ve Halikarnassos kentleri de Aristonikos'a erzak desteğinde bulunmuştur.[71] İsyanın ilk yıllarında Phokaia kentinin de katılımıyla Aristonikos'un eli ciddi anlamda güçlenmiştir. Daha sonra Aristonikos Trakya halklarından askerî destek almış, Pergamon kentinde bulunan askerlerin bir kısmını isyana ikna etmeyi başarmış, kalanı ise öldürülmüştür. Başta ciddi anlamda asker eksiği olan Aristonikos'un bu süreçte en büyük avantajı ise Roma senatosundaki gergin havadır. Senatoda *optimates* ve *populares* kesimlerinin arasındaki çekişmeler sonucunda çıkan tartışmalar büyümüş, ilerleyen yıllarda Tiberius Gracchus'un ölümüne giden süreç başlamıştı. Öyle ki Pergamon kenti dahi Aristonikos'un eline geçmiştir. Roma askerî müdahale için oldukça geç kalmış, sadece elçiler vasıtasıyla Pergamon halkının kendini koruması için direktifler verme noktasında faaliyette bulunabilmiştir. Aristonikos'un isyanın ilk yıllarında rotasını Pergamon'a yöneltmemesi ise Asia'nın başkentini büyük bir yağmadan kurtaran tek etken olmuştur. Roma'nın müdahale noktasında geç kalmasının başlıca sonucu ise Aristonikos'un, ordusunu toplamak ve sınırlarını genişletmek için de azımsanmayacak derecede zaman kazanmış olmasıdır.[72]

Anadolu sınırlarında savaşacak kadar büyük bir ordu toplayan Aristonikos'un sonraki hedefi güçlü bir donanmanın kurulmasıydı. Bu noktada Phokaia'nın isyana katılımı önem taşımaktaydı. Aristonikos bu kentin yardımıyla kesin olmasa da Elea ya da Leukai'de donanmasını kurdu. Roma senatosunun içinde bulunduğu kararsızlıktan da yararlanarak Ege kıyılarındaki kentlere saldırılar düzenledi. Bunların başında ise Kolophon (ya da Notium) ve Samos gelmekteydi. Buradan güneye hareket ederek Karia kıyılarına ulaştı ve Myndos'u askerî müdahale ile ele geçirdi. Kuzeyde ise Trakyalı müttefikleri Mysia'daki bazı kentleri kuşatma altına almıştı. Tüm bunlar olurken Roma ise Anadolu'ya gönderdiği elçiler ile Anadolu'daki müttefiklerini savaşa davet etti. Bunlar; Pontos Kralı V. Mithridates, Kappadokia Kralı V. Ariarathes, Paphlagonia Kralı Pylaemenes ve Bithynia Kralı II. Nikomedes'ti.[73] Ancak isyanın güç kazanarak devam etmesi ve kralların birbirleri ile olan çekişmeleri göz önüne alındığında bu strateji ancak isyanın hızını kesmek adına izlenmiş bir politika olabilir. Zira Roma tüm bu önlemlere rağmen Anadolu'ya kendi ordusunu göndermek zorunda kalacaktı. Bunların yanı sıra başta Pontos Krallığı olmak üzere Bithynia'nın doğusundaki Anadolu krallıkları, Roma hakkında çok da samimi hisler beslememekteydi.[74] Bu sonuca ise özellikle Pontos'un, Aristonikos isyanından sonra Roma ile arasında yaşanacak hasmane gelişmeler ışığında varmak mümkündür.

---

[71] Snowdon 2005, 90.

[72] Frank 1914, 245-247.; Magie 1950, 147 vd.; Snowdon 2005, 90-92.

[73] Lintott 2008, 47-51.

[74] Daha sonra da değinileceği üzere Anadolu halklarının Roma'ya karşı tavrı pek de iç açıcı değildi. VI. Mithridates'in Anadolu'yu istilası sırasında on binlerce İtaliğin katledilmesi ve Roma'nın kâğıt üstünde de olsa meşru hâkimiyetine karşı, Asia'da da geçerli olmakla birlikte pek çok kentin isyan etmesi bu durumu destekler niteliktedir. Konu hakkında ayr. bkz. App. XII, IV, 277-283.; Vel. Pat. IX, 2/3, 316.; Magie 1950, 216.; Hind 2008, 144-148.

Roma'nın Anadolu'ya askerî müdahalesi ancak isyanın başladığı tarihten iki sene sonra mümkün oldu. Dönemin *consul*ü Publius Licinius Crassus Mucianus komutasındaki Roma ordusu, İ.Ö. 131 yılında Anadolu'ya ayak bastı. Roma'nın askerî müdahalesi ile Anadolu'daki değişen güçler dengesi çevrede yer alan Roma müttefiklerinin cesaretini artırdı. Asia'da Byzantium ve Kyzikos kentleri isyana karşı Roma'ya asker ve ikmal desteği sağladı. Karia'da ise Halikarnassos donanmasıyla, Bargylia ise kara desteğiyle Crassus'a yardım sağladı. Mylasa ise Roma ordusuna teçhizat yardımı yaptı. Kuşkusuz Karia kentlerinin desteğinin en önemli gerekçesi ise komşu kentlerden biri olan Myndos'a olan saldırıydı. Crassus Asia'ya geldikten sonra büyük bir özveriyle yerel halkın dilini öğrendi. Magie, Crassus'un burada konuşulan beş farklı diyalekti de öğrendiğini aktarmaktadır.[75] Bu durum kendisinin Anadolu'daki müttefiklerine iyi bir izlenim yaratması açısından önemlidir. Zira aynı dili konuşmak, müttefikler ile orta yol bulmak ve onların saygısını kazanmak adına dikkat çekici bir çabadır. Bu çaba sayesinde Crassus'un Hellen kentlerinin sevgisini kazandığı açıktır. Ancak bu çabanın tam anlamıyla iyi niyeti temsil ettiğini söylemek zordur. Crassus'un, Roma sınırları içerisine girdikten sonra istikrarlı biçimde yönetilemeyen bir bölgede olduğunu unutmamak gerekir. Bu sebeple Crassus'un, Hellen kentleri ile olan ilişkisinde çıkar amacı güttüğünün de altını çizmek gerekir.

Ordunun Asia'ya gönderilmesindeki ilk amaç III. Attalos'un Pergamon'daki hazinesinin Roma'ya kazandırılmasını sağlamaktı. Hazinenin güvenliğinden emin olduktan sonra aldığı destek sayesinde güçlenen ve çevre müttefiklerden aldığı güç ile hızlı hareket etme fırsatı bulan Roma ordusu, Leukai'ye yürüdü. Ancak Crassus ordusu üzerinde yeterince hâkimiyet kuramamıştı. Bu nedenle Leukai kuşatması sırasında Roma ordusunda asayiş bozuldu ve kendi askerleri tarafından esir alındı. Ordu kuzeye çekildi ve Crassus en azından yaşamını kurtarmak isteyerek Trakya'ya geldi. Ancak hoş karşılanmadı ve burada öldürüldü. Ölümü konusunda kesin bir şey söylemek zor olsa da öldürülmeden önce veya sonra Aristonikos'un askerlerinin eline geçtiğini söyleyebiliriz. Zira bedeni Smyrna'da yakılırken başı ise Aristonikos'a getirildi.[76] Crassus'un sefer sırasında aceleci davranarak askerleri arasında huzursuzluk yaratmış olabilir. Zira eş *consul*ün Leukai'ye gelmesi gelişmelerin gidişatını değiştirmiştir. Bu noktada iki senedir devam eden ve Batı Anadolu'yu felç eden isyanı bastırarak bütün övgüyü almak istemiş olması hesaba katılmalıdır. Ayrıca kendisinin Gracchusların koyu bir savunucusu olduğu da bilinmektedir. Buradan hareketle Tiberius'un iki yıl önce Roma'da öldürülmesinin bir sonucu olarak kendisini *populares* kesiminin lideri olarak da görmüş olabilir. Ancak her ne kadar bu gibi yorumlar bizlere konu hakkında fikir verse de Crassus'un başarısızlığının ana nedeninin ordusunu yönetmek konusunda yetersizliğinden kaynaklandığı yadsınamaz.

[75] Magie 1950, 150.; Val. Max. VIII, VII, 281.
[76] Magie 1950, 150.; Val. Max. III, II, 87.

Aristonikos, Crassus'un ölümünün ardından Samos ve Kolophon kentlerinin üzerine yürüdü. Bu kentleri de ele geçirdi. Bu durum ordusunun morali ve kurmak istediği krallık için iyi bir ganimet sağladı. Anadolu'ya gönderilen ilk Roma ordusunun lidersiz kalması ise Anadolu kentlerinin bir kez daha Aristonikos ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştı. Roma senatosunun duruma bir kez daha el atması beklenirken Anadolu kentlerinin, bu süreçte Aristonikos'a karşı tek başlarına direnecek gücü yoktu. Tam da bu sırada Ephesos kenti büyük bir inisiyatif alarak Anadolu'da yürütülen mücadelenin başına geçti.[77] Ephesos, ordusu bakımından büyük imkânlara sahip değildi. Ancak denizde küçümsenemeyecek bir güce sahipti. Hareketini, Batı Anadolu kıyıları boyunca kuzeyden güneye doğru gerçekleştiren Aristonikos'un ele geçirdiği pek çok kent ise kıyı kentleriydi. Bu nedenle denizde alınacak bir zafer, Aristonikos'un kıyı ile olan bağlantısını kesebilir ve savaşın dengesini büyük oranda değiştirebilirdi. Ephesos tarafından gönderilen donanma Aeolis kıyısında bulunan Kyme yakınlarında Aristonikos'un donanması ile karşı karşıya geldi. Savaş, Aristonikos'un kesin yenilgisi ile sonuçlandı. Savaşın tarihi net olarak bilinmese de M. Snowdon ve Lintott'un eserlerinde yer alan ve Apollonis kentinde ele geçirilen sikkeler, tarih hakkında çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır. İ.Ö. 133 yılının sonlarına tarihlenen ve Aristonikos tarafından bastırıldığı bilinen üzerinde *ΘΥΑ*(*τειρα*) ve *ΑΠΟ*(*λλονις*) ibareleri okunan sikkelere rastlamaktayız. Buna göre savaş da bu tarih civarında yapılmış olmalıdır.[78] Buradan yola çıkarak söyleyebiliriz ki Aristonikos'un bu kentler üzerindeki hâkimiyeti bir seneden kısa sürmüştür. Kyme Savaşı'nın ardından Aeolis ve Ionia kıyıları boyunca yer alan kentlerin kurtulmasının önü açılmış oldu. Donanmasını kaybeden Aristonikos esir alındı. Zincire vurularak Roma'ya gönderildi ve hayatını kaybedene kadar da zindanda kaldı.[79] Perperna ise Pergamon'a giderek burada eğlenceler düzenledi. Attalos'un hazinesini bir gemiye yükleterek Roma'ya gönderdi. İsyanın bastırılmasının ardından Manius Aquillius eşliğinde gönderilen komisyon, Asia *provincia*sının kuruluşunu düzenlerken, Aristonikos'tan geriye kalan askerler Abbaitis'i ele geçirmişti. Harekete geçen Roma ordusu Mysia ve Phrygia arasında bulunan kenti kolayca geri aldı. Bunun ardından Appianos'un ὁ Τήν 'Ασιαν ελων (Asia'nın boyun eğdiricisi) dediği Manius Aquillius da bir önceki bölümde sözünü etmiş olduğumuz düzenlemelerini yapmak için uygun ortamı bulmuş oldu. Diğer yandan Manius Aquillius'un

[77] Aristonikos sadece Ephesos ile değil Roma'nın Anadolu'daki müttefikleri ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunlar başta Bithynia Kralı II. Nikomedes ve Pontos Kralı V. Mithridates'ti. Ancak bu krallıkların büyük bir inisiyatif almadığını söylemek yersiz olmaz. Ephesos gibi küçük sayılabilecek bir siyasî gücün çabalarının Aristonikos'un planlarını ne derece sekteye uğrattığı hesaba katıldığında Nikomedes ve Mithridates'in savaştaki rolünün ne derece küçük olduğu anlaşılabilir. Zira Pontos ve Bithynia, Anadolu'nun güçlü sayılabilecek krallıklarıydı. Buna rağmen Aristonikos'a karşı kayda değer bir harekette bulunmamaları, savaştan sonra Roma'nın Anadolu'daki müttefikleri ile olan ilişkilerini gözden geçirmeye itmiş olmalıdır. Bithynia ve Pontos'un isyan sırasındaki rolü için ayr. bkz. Lintott 2008, 34 vd.

[78] Snowdon 2005, 91.; Lintott 2008 47-49.

[79] Vel. Pat. II, IV, 55.; Strabon VI. Priene yazıtındaki şu kısım da olayı doğrular niteliktedir: Μαρκου Περπενα Μαρκου υιου κατα των εναντια τηι συγκλητω προ(ε)λομενων επιτηδευειν και νικησαντοσ εωδοξωσ και κυ(ρι)ευσαντοσ των πολεμιων. (Senatoya rağmen Marcus'un oğlu Perperna olayları takip etti ve şanlı bir zafer kazanarak düşmana karşı üstünlük sağladı.) Hiller 1906, 225-227.

ana amaçlarından biri de Aristonikos'un arkasında bıraktığı direnişi kırmaktı. Hiçbir antik edebî kaynak onun askerî bir sefer yaptığına dair bilgi vermez. Epigrafik kaynaklar ise Aristonikos'un ölümünün ardından pek çok kentin direnişe devam ettiğini ifade etmektedir.[80] İsyana devam eden kentlerin geri alınması için ilk olarak Gn. Domitius Ahenobarbus, daha sonrasında ise Quintius Caepio görevlendirilmiştir.[81]

İsyanın Roma'nın Anadolu'daki nüfuzunu sarstığı sonucuna ulaşabiliriz. Roma'nın Anadolu'daki müttefiklerinden söz ederken bu müttefiklerin geçici veya görünürde ittifaklar olarak adlandırılması daha doğru olur. Aristonikos isyanı sırasında ve sonrasında Anadolu krallıklarının aldığı tavır, senatonun müttefikleri ile olan ilişkilerini gözden geçirmesine ve hâkimiyetini henüz yeni kurduğu bu eyalette dengelerin her an değişebileceğine dair net bir kanıt sunar. İsyanın ardından Roma vasiyetin gereğini yerine getirerek Asia'yı eyalet haline getirdi. Bu tarihten itibaren Roma'nın Anadolu politikasının tamamen değiştiğini söylemek yerinde olacaktır. Zira Roma'nın Anadolu'nun kuzeyi ve doğusuna doğru sınırlarını genişletmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Zira bu genişleme olmadan Asia'daki hâkimiyet kesin bir istikrar kazanmayacaktı. Asia gibi zengin eyaletlerin güvenliğini sağlamak için çevre tehditlerin ortadan kaldırılması örneğine, ilerleyen yıllarda Iulius Caesar'in yine oldukça zengin olan Gallia'nın ele geçirilmesinden sonra yönünü Ren Nehri'nin doğusuna çevirmesi ile ulaşmak mümkündür. Iulius Caesar eserinde açıkça ifade ettiği gibi Germania'nın ele geçirilerek Germen akıncılardan arındırılması, Gallia'nın güvenliği için elzem bir unsurdu.[82] Bu örneğe binaen Anadolu'nun doğusuna olan genişlemenin, Asia'nın siyasî bir istikrar kazanması için kesin bir koşul olduğunu savunabiliriz. Daha geniş bir çerçevede ise Asia Eyaleti'nin kurulmasının, daha önce Anadolu ile dolaylı olarak ilgilenen Roma'nın, Anadolu politikasını tamamen değiştirmesine neden olduğu sonucuna varabiliriz. Buradan hareketle Asia Eyaleti'nin kurulması, sadece Roma'nın topraklarına yeni bir *provincia* katılması değil, Roma'nın Anadolu'ya olan bakışını da değiştirmesi anlamına gelmektedir.

II.1.2.Mithridates'in Asia'yı Ele Geçirmesi

İ.Ö. 1. yüzyılın başları Roma'nın Anadolu'da değişen politikasının sonuçlarını görebilmek açısından önem taşımaktadır. Aristonikos'un ayaklanması sırasında, dikkatini çektiğimiz üzere, Roma'nın Anadolu politikası öncesine göre daha dinamik ve doğrudan olmaya başlamıştır. Dinamiktir zira Roma artık Anadolu'da yaşanan olaylara yerinde ve zamanında tepki vermenin önemini geçmiş

[80] Burada bahsi geçen sefer, Manius Aquillius'un Anadolu'ya ayak bastığı ilk yıllarda Aristonikos'un hâkimiyetinde olan Mysia Abbaitos'a yaptığı saldırıdır. Bu husus, antik edebî kaynaklarda geçmese de Karia'ya bağlı olan Bargylia'da bulunan bir yazıtta, Manius Aquillius'un Mysia Abbaitos'u yerel *auxiliary* kuvvetlerini kullanarak kuşattığı ve başarılı bir saldırının ardından burayı ele geçirdiği yazmaktadır. ayr. bkz. Snowdon 2005, 101.

[81] Val. Max. II, 2/8, 205.; Magie 1950, 152-153.; Sartre 1995, 113-116.; Snowdon 2005, 99-102.

[82] Caesar'in, Germania'nın kontrol altına alınmasının Gallia eyaletinin durumu ile olan ilişkisi hakkındaki görüşleri için ayr. bkz. Caesar IV, 1-38.

tecrübesi dolayısıyla görmüş vaziyettedir. İsyana geç tepki verilmiş olması Roma'nın, Aristonikos karşısındaki gücünü kullanamamasına yol açmış ve isyanın beklenenden uzun ve yıpratıcı geçmesine neden olmuştu. Bu nedenle Roma'nın Anadolu'da daha etkin bir politika izlemesi gerekmekteydi. Doğrudandı zira Roma artık Anadolu'da fizikî olarak bulunuyordu. Asia'nın kaybedilmesi veya dış bir güç tarafından tehdit edilmesi, sadece buradaki kaynakların kullanılamaması değil, Roma nüfuzunun da tehlikeye girmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle Roma, Anadolu'da yaşanan gelişmelere karşı sorumluluğu yakın çevredeki müttefiklerine yüklemek yerine, kendi üzerine almak durumundaydı. Her ne kadar Roma senatosunun ikinci bir sorun yaşamaması adına Anadolu'da takındığı tavır bu iki temel unsura dayanmış olsa da Anadolu'daki sükunetin bozulması uzun sürmeyecekti. Zira Roma, İ.Ö. 90'lı ve İ.Ö. 80'li yıllarda daha önce de olduğu gibi kendi içinde siyasî bir bölünmüşlüğe sahne olmaktaydı. Diğer yandan Pontos, Bithynia ve Kappadokia gibi çevrede bulunan krallıklar da Roma'nın Anadolu'daki vaziyetinin değiştiğinin farkındaydı. İ.Ö. 80'li yıllara gelindiğinde bu krallıklar adına ya Roma müttefiki olmaya devam etmek ya da Anadolu'daki güçler dengesini Roma aleyhine bozmak olmak üzere iki farklı politika ön plana çıkmaktaydı. Kısa süren barış döneminin bozulması ise VI. Mithridates önderliğindeki Pontos Krallığı'nın Roma aleyhine değişen politikası ile oldu.

Pontos Krallığı, VI. Mithridates'in İ.Ö. 120 yılında tahta çıktığı sırada küçük bir Hellen krallığıydı. Henüz 13 yaşında tahta geçen Mithridates'in yaşı sebebiyle Kraliçe Laodike yönetimi devralmıştı. Kraliçenin Mithridates'in canına kastetmesinin ardından kral ülkesini terk etti. Mithridates bir süre taşrada hayatta kalmış ve bu süre zarfında hayatta kalmak adına önemli vasıflar elde etmiştir.[83] İ.Ö. 119 ya da İ.Ö. 116 yılında krallığına geri dönerek kardeşini ve kraliçeyi ortadan kaldırdı. Daha öncesinde de sözünü etmiş olduğumuz üzere İ.Ö. 116 yılında Aristonikos isyanının bastırılmasının ardından Roma, İ.Ö. 129 yılında Pontos'a bahşedilen Phyrgia bölgesini geri alarak Asia'ya bağlamıştı. Oldukça hırslı olan kral, gençlik yıllarından itibaren Roma'dan nefret etti.[84] İlk yıllarını ordusunu ve donanmasını yenilemekle geçirdi. İ.Ö. 115-114 yıllarında kuzeydeki Krimeia Krallığı, Skythia'ya karşı kendisinden yardım istedi.[85] VI. Mithridates emelleri ile örtüşen bu istek karşısında harekete geçti. Komutanı Khersonesoslu Diophanes'i buraya yolladı. Skythialıların yenilmesinin ardından Mithridates, çevredeki Hellen kentleri üstünde nüfuz kazandı. Bu tarihten sonra Pontos'un kuzeyinde baskısını artırarak burada Khabaion ve Neapolis gibi önemli kentleri ele geçirdi. Karadeniz havzasında nüfuzunu

[83] Iustinus XXXVII, 2, 8-10.

[84] Mithridates'in Roma nefreti, sadece Phrygia'nın elinden alınması ve Roma'nın Anadolu'daki yayılmacı politikasına dayanmıyordu. Bazı kaynaklara göre V. Mithridates, Pontos'daki Romalılar tarafından öldürülmüştü. Arslan 2007, 73. Kaynakların pek çoğu V. Mithridates'in ölümünün şüpheli olduğunu kabul etse de bazı kaynaklar, onun ölümünün arkasında herhangi bir Roma entrikasının varlığından söz etmemektedir. Strabon X, 477.; Magie 1950, 194-195.

[85] İsteğin kabul edilmesinde Mithridates'in dedesi ya da amcası olan Pontos Kralı I. Pharnakes'in 60 yıl önce Krimeia'ya verdiği yardım sözünün de etkisi vardır. Ayrıca Krimeialılar, Mithridates'i *προστάτης* (*prostates*) olarak seçmişlerdi. Strabon VII.

kurarak gücünü artırdıktan sonra İ.Ö. 109-108 yıllarında Bithynia Kralı III. Nikomedes ile ittifak yaparak Paphlagonia'yı ele geçirdi ve iki krallık bölgeyi aralarında paylaştı.[86]

Roma bu duruma sessiz kalmadı. *In pristinum statum*u[87] sağlamak için bölgeye elçiler gönderdi. Ancak Mithridates, biraz da olsa Roma'ya karşı durmanın iyi bir fikir olduğuna kanaat getirmişti. Böylece bu bölgenin babasından miras kaldığını bildirmesinin yanı sıra Asia'nın doğusunda yer alan Galatia'nın üzerine yürüyerek burayı da ele geçirdi. Bölgenin güney batısına ise Mithradateion adında bir kale inşa ettirdi. Romalı elçilere ise bölgeyi teslim edeceğini söyleyerek Paphlagonialıların geleneksel isimlerinden biri olan Pylaimenes ismini, oğullarından birine vererek burada tahta çıkardı. Böylece elçilerin geri dönmesini sağladı ve zaman kazandı. İ.Ö. 103 yılına gelindiğinde Roma'nın Akdeniz'in doğusundaki savaşları sonlandırmasının ardından ana odağından biri yeniden Anadolu hâline geldi.[88] Böylece Marcus Antonius'un Anadolu'ya ayak basmasının önü açılmış oldu. Antonius, İ.Ö. 102 yılında Kilikia'daki korsan sorununu çözdü ve burayı resmî olarak Roma *provincia*sı ilan etti. Roma Anadolu'daki genişlemesinin yanı sıra buradaki ticareti de tekeline alma eğilimindeydi. Bu durum Mithridates ile Roma'yı bir kez daha karşı karşıya getirdi.[89] Ancak kral, Roma'ya doğrudan savaş bayrağını çekmek yerine Kappadokia üzerine yürüdü. Burada hüküm süren yeğeni VII. Ariarathes'i düzenlediği bir suikast ile öldürerek henüz 8-9 yaşlarında ve kendi hükmü altında olan IX. Ariarathes'i tahta çıkardı.[90] Roma ise bu duruma sessiz kalmadı. İ.Ö. 99-98 yıllarında dönemin en önemli siyasî figürlerinden biri olan Marius, Anadolu'ya gönderildi. Amacı Anadolu'daki gelişmeleri denetlemekti. Marius görevi sırasında kralla Kappadokia'da bir araya gelmiş ve kendisine şu sözleri söylemiştir: *Ἢ μεῖζον, ὦ βασιλεῦ, πειρῶ δύνασθαι Ῥωμαίων ἢ ποίει σιωπῇ τὸ προστασσόμενον."* (Ey kral, ya Romalılardan daha güçlü olmayı dene ya da emredilen şeyi sessiz biçimde yap!).[91] Kaynağımızda verilen bilgilerden yola çıkarak bu sözlerin açıkça Mithridates'i kışkırtmaya ve hazır Roma'daki siyasî durum kontrol altındayken savaş için ön ayak olmaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Mithridates, olası bir savaş durumunda Roma'nın bütün gücünü kendisi üzerine yönlendireceğinin farkında olmalıdır. Bu nedenle bu kışkırtmaya kulak asmamış olması mümkündür.

---

[86] Sartre 1995, 122-126.; Arslan 2007, 73 vd.

[87] "Eski statüsünde" veya "orijinal hâlinde" olarak çevrilebilen bu deyiş, Roma'nın bölgeyi savaştan önceki haline getirmek için çaba sarf etmesi anlamında kullanılmıştır. Deyişin kullanımı için ayr. bkz. Mitchell 1995, 26.; Magie 1950, 468.; Gruen 2008, 159.; Carbone 2016, 153.; Evans 2011, 61.

[88] Marius ve Sulla'nın Iugurta zaferinin yanı sıra Marius'un Cimbri, Teutones ve Ambrones kavimlerine karşı kazandığı zaferler.

[89] Sicilialı Diodoros'a göre Mithridates, Kilikia'nın ele geçirildiği yıl, Roma'ya elçiler göndererek buradaki senatörlerden bazılarını satın almayı denemişti. Bu çaba Galatia ve Paphlagonia üzerindeki hâkimiyetinin senato tarafından tanınması hakkında olabilir. Ayrıca kral bu rüşvet girişimiyle Roma'nın, Anadolu'daki nüfuzunun zayıflaması için düşmanının dikkatini yeniden farklı bir bölgeye çekmek istemişti. Diod. XXXVI.

[90] Iustinus XXXVIII.; App. XII, III, 277.

[91] Plut. XXXI, 1-3.; Arslan 2007, 99-100.

İ.Ö. 97 yılında Mithridates, Romalıların dikkatini yeniden kendi üzerinden çekmesinin ardından Kappadokia'yı ilhak etti. Bu durum Bithynia Kralı III. Nikomedes'i korkuttu. Zira Pontos Krallığı ile baş başa kalmak, kendisine muhtemel bir yenilgiyi getirebilirdi. Bu nedenle Roma'ya başvurdu. Gerekçesi ise Kappadokia tahtının gasp edilmiş olmasıydı. Asil görünümlü bir genci Kappadokia kralı olduğu iddiasıyla Roma'ya gönderdi. Mithridates ise bu durumu yalanladı. Roma bir kez daha Anadolu'da "hakemlik" vazifesini üstlenerek III. Nikomedes'in elinden Paphlagonia'yı, VI. Mithridates'in elinden ise Kappadokia'yı almaya karar verdi.[92] Böylece Marcus Aemilius Scaurus başkanlığındaki *legatio Asiatica* heyetini Anadolu'ya gönderdi. Ancak Kappadokialılar kendilerine verilen özgürlüğü reddetti. Gerekçeleri ise başlarında bir kral olmamasıydı. Roma'nın kendi krallarını seçme özgürlüğünü Kappadokialılara vermesinin ardından İ.Ö. 96 ya da İ.Ö. 95 yılında Ariobarzanes kral olarak seçildi.[93] Bu sırada Mithridates, Roma'ya karşı gücünü artırmak için Iberia, Parthia, Media, Skythia ve Armenia ile ittifak anlaşması yaptı. İ.Ö. 94 yılında Bithynia Kralı III. Nikomedes'in zehirlenerek öldürülmesinin ardından Roma, IV. Nikomedes'i buraya kral olarak atadı. İttifaklarıyla gücünü artıran Mithridates ise Bithynia başkentini ele geçirerek IV. Nikomedes'in gayri meşru kardeşi olan Sokrates'i Bithynia tahtına çıkardı. Roma'nın girdiği *Bellum Italicum*'u fırsat bilerek Kappadokia'da da oğlu IX. Ariarathes'i tahta çıkardı.[94]

İ.Ö. 90 ve İ.Ö. 89 yıllarında çıkartılan yasalarla *Bellum Italicum*'a ara veren Roma, yeniden Anadolu meseleleri ile uğraşmaya fırsat buldu. Manius Aquillius (Asia Eyaleti'nin kurucusu Manius Aquillius'un oğlu) başkanlığında Anadolu'ya gelen heyet, IV. Nikomedes ve Ariobarzanes'e krallıklarını geri verdi. Bu sırada Asia valisi olan Gaius Cassius da büyük bir ordu toplamış ve heyete destek vermişti. Roma'nın gücünü kendisine yöneltmesinin ardından bir kez daha geri adım atan Mithridates, Bithynia ve Kappadokia'nın geri alınmasına ses çıkarmadı. Ancak Manius Aquillius, tüm bu gelişmelerden doğan masrafları da kraldan talep etti. Bu talebin ardından Roma ile sıkı bir pazarlığa giren Mithridates, savaşın kaçınılmaz olduğunu anlamıştı. Roma'nın kendisiyle ilgilenmediği sırada krallığını kuzeyde Kırım Yarımadası ve Bosporos Krallığı, batıda Amastris ve Paphlagonia'nın bir kısmı, doğuda ise Kolhis ve Armenia Minor'u kapsayacak şekilde genişletti. Ayrıca Pontos ve Kolhis Dağları'ndaki demir, gümüş, altın ve bakır madenleri sayesinde döneminin en zengin kimselerinden biri

[92] Iustinus XXXVIII.

[93] Ariobarzanes'in krallığı uzun sürmedi. VI. Mithridates, kısa süre sonra Armenia Kralı II. Tigranes'i Kappadokia'ya saldırmaya ikna etti. II. Tigranes'in istilasının ardından Ariobarzanes, Roma'ya sığınmak zorunda kaldı. Böylece Kappadokia bir kez daha VI. Mithridates'in egemenliği altına girmiş oldu. Ancak Roma'nın olaya yeniden müdahalesinin ardından Ariobarzanes yeniden Kappadokia kralı ilan edildi. II. Tigranes ve Ariobarzanes arasında yaşanan gelişmelerin detayları için ayr. bkz. Arslan 2007, 103-106.

[94] Arslan 2007, 105-108. Bu gelişmeler yaşanana kadar Bithynia Krallığı'nın Roma taraflı bir politika izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira IV. Nikomedes döneminde, Minucius Thermus'un emriyle C. Verres'in Mithridates ve korsanlara karşı Bithynia'dan gemi almış olduğuna dair güçlü deliller mevcuttur. Schulz 2015, 39.

hâline gelmişti. Buna rağmen kral, heyetin geri dönmesini ve Roma'nın odağını yeniden farklı bir yere vermesini bekledi.[95]

Mithridates ve generali Pelopidas, Roma ile başlayacak olan savaşta Akdeniz dünyasında pek çok müttefikin kendi yanlarında yer alacağını düşünüyordu. Numidia, Suriye, Trakya ve Makedonya isyan etmesi beklenen yerlerin başında geliyordu. Zira onlara göre Roma, Appianos'un da sözünü ettiği üzere *πλεονεξία*sı (açgözlülük) sebebiyle kendinden başka hiçbir krallığın büyümesine izin vermiyordu. Mithridates'in bu düşüncesi yersiz değildi. Roma, kendi yanına yer alan *amicitia et societas* (dost ve müttefik) krallıklara kendi belirlediği sınırlar çerçevesinde hareket izni veriyordu. Kendi aleyhine politika izleyen her bir krallık ise Roma için olası bir tehditti. Mithridates, Roma'ya karşı mümkün olan bütün ittifakları tahsis etmek adına Hellas ve Anadolu'da pek çok kente cömert bağışlar yaptı. Öyle ki onun ismi, bir süre sonra Hellen kentleri arasında *φιλελλεν* (Hellen sever) olarak anılmaya başlandı.[96] Kendi tasviri olan sikkelerde ise İskender gibi sakalsız ve idealize edilmiş hâlini kullanıyordu.[97] Bu hareket, kendisinin Hellen kentlerinin kurtarıcısı olarak yansıtmasının bir örneğidir. Ayrıca Mithridates, İskender'in seferi sırasında kaldığı yerlere yerleşmeye çalışmış, İskender gibi Apameia'ya deprem sebebiyle bağış yapmış, Ephesos'taki kutsal Artemis Tapınağı'nın alanını genişletmiş ve savaşta yaralandığında askerlerine İskender'i örnek göstermiştir.[98]

Appianos'a göre Birinci Mithridates Savaşı'nın başında kral, 250.000 piyade, 40.000 süvari ve 130 atlı araba barındıran bir orduya, denizde ise 400 gemilik bir filoya sahipti.[99] VI. Mithridates'in Bithynia ve Kappadokia üzerine yürümesi üzerine Anadolu'daki Roma kuvvetleri, başkentten herhangi bir emir almamalarına karşın karşılık için hazırlığa başlamıştı. Manius Aquillius Bithynia, Kappadokia, Galatia ve Paphlagonia'dan topladığı askerlerle ordusunu kurarak Bithynia'yı savunmak üzere konuşlandı. Asia Valisi C. Cassius Bithynia ve Galatia'yı savunmak için harekete geçti. Muhtemelen İ.Ö. 89 senesinin *praetor*u olan Q. Oppius ise Kappadokia'yı tutmaktaydı. Q. Oppius, ordusunu Lykaonia'daki Roma müttefiki kentlerden toplamıştı. Üç Roma ordusunun her biri yaklaşık olarak 40.000 askeri barındırıyordu. Buna ek olarak Bithynia Kralı IV. Nikomedes 50.000 piyade ve 6.000 süvariden oluşan kendi ordusuyla savaşa katılmış ve Doğu Paphlagonia'da konuşlanmıştı. Orduların asıl amacı Pontos'dan, Bithynia ve Asia'ya giden yolları tutarak VI. Mithridates'i engellemekti. İ.Ö. 89'un

[95] App. XII, II, 253-261.; Arslan 2007, 108-113. Mithridates, Roma'nın Bithynia tahtında kendi yanlısı olan kralı çıkarmak için harcadığı parayı ödemiştir. ayr. bkz. Konrad 2006, 178-179.

[96] Mithridates'in yaptığı bağışlar için ayr. bkz. Portanova 1988, 669 vd.

[97] App. XII, III, 277.; McGing 1986, 101.; Dmitriev 2005, 84-86.

[98] App. XII, III, 277.; Bryans&Hendy 1911, 280 vd.; Arslan 2007, 120-126. Appianos ve Trogus, VI. Mithridates'i İskender ile kıyaslayan antik dönem yazarlarıdır. İki yazar da Mithridates'in Hellen kentleri adına kurtarıcı rolüne büründüğünü vurgulamıştır.

[99] Appianos'un vermiş olduğu bu bilgiler, antik kaynakların günümüzde alışılagelmiş abartılarından biri olabilir. Zira ordunun büyüklüğüne dikkat çeken Magie de sayının abartı olabileceğini savunmuştur. App. XII, III, 269.; Magie 1950, 210-211.

sonbaharında Mithridates ordusuyla harekete geçti ve Anadolu'da konuşlanan dört Roma ordusunu da ayrı ayrı mağlup etti. Kazandığı her bir savaştan sonra rakip ordudan üç yüz kişiyi serbest bıraktı. Amacı askerlerin başarılarını Anadolu halkına yaymasını sağlamaktı. Böylece kral hem Hellen kentlerinin desteğini sağlamak hem de kentler arasında *φιλανθρώπος* (insancıl) olarak ün kazanmak istiyordu. Bundan sonra Kappadokia, Bithynia ve Roma Asia'sını istila etti. Asia'daki pek çok kent direniş göstermeden kralı hoşgörüyle kabul etti. Özellikle vergi yükümlülüğü olan kentler, sağlanan vergi muafiyeti sebebiyle Mithridates'in hâkimiyetinden oldukça memnundu. Kral Asia'yı Pontos satraplığı hâline getirirken kendisinin Pers mirasçısı olduğunun altını çiziyordu.[100]

Mytilene halkı, Mithridates'in güvenini kazanmak veya gazabına uğramamak için kendisine sığınan Manius Aquillius'u ve diğer Romalıları Mithridates'e teslim etti. Manius Aquillius daha sonra ise Pergamon'da öldürüldü. Yaşanan gelişmelerin haberi, İ.Ö. 89 yılının sonlarında Roma'ya ulaştığında ise senato, krala resmen savaş ilan etti. VI. Mithridates, İ.Ö. 88 yılının bahar ya da yazında savaş ilanına büyük bir katliamla karşılık verdi. Antik ve modern kaynakların mutabık kaldığı bu gelişme sırasında Asia'ya yerleşmiş olan 80.000 civarında Romalı ve İtalik katledildi.[101] Bunlara eyalette vergi toplamak için görevlendirilmiş *publicanus*lar da dahildi. Mithridates vergi toplama görevini kentlerdeki kişilere devretti. VI. Mithridates, katliamda öldürülen kişilerin mal varlıklarının bir kısmını kendine aldı. Bir kısmını ise toprak vaat ettiği ve karşılığında saldırıları yapan kimselere verdi. Efendilerini öldüren kölelere özgürlük verildi. Hedef gösterilen kitleye borcu olan kimseler, borçlu oldukları kimseleri öldürmeleri karşılığında borçlarının yarısı silindi. Magie, katliamın ardından VI. Mithridates'in saldırılarının durmadığını, Asia toprakları boyunca pek çok kişinin başına para ödülü koyulduğunu belirtir.[102] Appianos ise Asia'da yaşanan saldırıları şu şekilde aktarır:

> *Ephesoslular, kaçakları Artemis Tapınağına kapattı ve onları katletti. Pergamonlular, Aesculapius Tapınağı'na kaçanları, onlar tapınaktaki heykellere sarılırlarken oklarla vurarak öldürdü. Adramyttium halkı, yüzerek kurtulmaya çalışanları denizde takip etti. Onları öldürdü ve çocuklarını da boğdu. Antiokhos Savaşı'ndan sonra Rodos'a bağlı devlet hâline getirilen ve daha sonra Roma tarafından özgür kılınan Caunii ise senato evindeki Vesta heykeline sığınan İtalikleri yakaladı. İlk öldürülen kişi bir çocuktu ve annesinin gözü önünde öldürüldü. Tralles*

[100] App. XII, IV, 277-283.; Magie 1950, 216.; Hind 2008, 144-146.; Sartre 1995, 122-132.

[101] Magie başta olmak üzere araştırmacılar ve antik kaynaklar, ölen kişi sayısı için 80.000 ve 150.000 olmak üzere iki farklı rakam ifade etmektedir. Ancak iki kaynak karşılaştırıldığında verilen sayılardan ilki, daha gerçekçi görünmektedir. Roma'nın Asia'da süren yaklaşık 40 senelik hâkimiyeti süresince buraya gelen Romalı ve İtalik sayısı düşünüldüğünde bu fikre ulaşmak mümkündür. Ayrıca katliam sırasında kişilerin statüleri, cinsiyetleri veya yaşlarının önemsenmediği görülmektedir. Asia'daki Romalı ve İtalik nüfusunun büyük çoğunluğu *negotiator* (tüccar), *publicanus* (vergi mültezimi), *colonus* (çiftçi) ve *veteranus* (emekli asker) kimselerden oluşmaktaydı. Roma'nın kırk yılı aşkın süredir Asia'da yapmış olduğu ticari ve zirai faaliyetler bütün bu grupları Asia'ya getirmişti. App. XII, IV, 277-283.; Vel. Pat. IX, 2/3, 316.; Dio XXX-XXXV.; Diod. XXXVII.; Magie 1950, 216.; Hind 2008, 144-148.; Erskine 2010, 29-31.

[102] Plut. Sulla, 11-21.; Magie 1950, 217.; Beard 2007, 8-10.; Erskine 2010, 66-67.

halkı, kana susamışlığını gizlemek ve kendi işlerini yapmak için Paphlagonialı Theophilos adında vahşi bir canavar kiraladı. O da kurbanları Concordia Tapınağı'nda toplayarak onların kutsal resimler tutan ellerini kesti. Asia'da İtalik ve Romalı kanı taşıyan erkek, kadın ve çocukların ve onların özgür işçilerinin ve kölelerinin kaderleri korkunç oldu.[103]

Buradan da anlaşılacağı üzere Asia'daki olaylar, kendiliğinden gelişmiş bir saldırı mahiyetinde olmaktan ziyade, sistematik olarak gerçekleştirilmiş bir planın parçasıydı. VI. Mithridates'in daha önce kendi mirasını İskender ve Perslere dayandırdığından söz etmiştik. Bu nedenle Anadolu'nun halklarına kendisini, kurtarıcı olarak göstermeye çalışmış olmalıdır. Hellen kentlerini kendi yanına çekme stratejisini onlara vergi muafiyeti tanıyarak ve kendisinin de onlar gibi bir Hellen olduğunu göstererek gerçekleştirmeye çalışmış olması muhtemeldir. Zira Romalıların, Asia'dan önce bu topraklarda herhangi bir varlık göstermemiş olması, VI. Mithridates'in bu politikasını güçlendiren etkenlerden biri olarak gösterilebilir. Böylece yapılan katliam, Roma nefretini tarihsel bir bağlam üzerinden yerel halka aktararak büyük bir propaganda aracı olarak kullanılmış olmalıdır. Olayın sonuçlarına baktığımızda kralın, İskender portresini oldukça iyi yansıttığını söyleyebiliriz. Zira daha sonra da üzerinde duracağımız üzere birkaç kent dışında Asia Eyaleti, VI. Mithridates'e kucak açmıştır.

Diğer yandan Roma'nın, VI. Mithridates'in planının bu denli başarıya ulaşmasındaki rolü yadsınamaz. Roma Asia'sının pek çoğunun çiftçiler, tüccarlar, emekli askerler ve vergi mültezimlerinden oluştuğunun altını çizmiştik. Bu durum Roma'nın, vasiyetin ardından Asia'daki bazı kentlere haklar tanımış olsa da bölgedeki ticareti ve tarımsal faaliyetleri ağır bir sömürge aracı olarak kullanmasından kaynaklı olmalıdır. Zira Asia Eyaleti'nin ilk yıllarında Roma'nın Aristonikos isyanı ve *publicanus*ların varlığı nedeniyle bölgede kurulan idarî sistemi istikrarlı bir biçimde sürdürememesi, bizleri bölgedeki Roma yönetiminin yerel halk üzerinde olumsuz etkiler yarattığı sonucuna götürmektedir. Bu fikri İ.Ö. 133 yılında Gracchusların izlediği politikaya kadar geri götürebiliriz. Altını daha önce çizdiğimiz üzere Asia'da yeni bir *provincia* kurulması fikri, yapılacak olan reformlara maddî kaynak sağlama amacı gütmekteydi. Bu noktadan hareketle Roma'nın, Asia'daki organizasyonunun emperyalist[104] emellerden çıkmış olduğunu görebiliriz. Böylece VI. Mithridates'in, yerel halk üzerinde yaratmış olduğu olumlu etki daha net bir biçimde kavranmış olacaktır.

[103] App. XII, IX, 279-281.

[104] Her ne kadar tezin ana sorunsallarından olmaması nedeniyle Roma emperyalizminden uzun uzadıya bahsedilmese de bu konu ayrı bir tartışma konusudur. Harris başta olmak üzere bazı tarihçiler bu politikayı *gloria* (şan) ve *laus* (övgü) ile ilişkilendirmektedir. Diğer yandan ise Roma'nın topraklarını genişleterek beslendiği ve dolayısıyla Roma emperyalizminin, Roma'nın faydacı temelleri üzerinde şekillendiği de düşünülmektedir. Buna binaen Roma emperyalizmi, bilinçli olarak benimsenen ve açıkça ilan edilen yayılmacı bir ideoloji olarak da tanımlanabilir. Terimin literatürdeki kullanımı için ayr. bkz. Harris 1979, 53.; Mitchell 1995, 172.; Crook 2008, 102.; Gargola 2006, 165.; Raaflaub 1996, 273-314.; Morley 2010, 18-19.; Burton 2019, 19-73.

Asia'daki pek çok kent, Mithridates'in bu güç gösterisi sonrasında kendisini kurtarıcı olarak selamladı. Buna karşılık VI. Mithridates Asia kentlerine beş yıllığına vergi muafiyeti getirdi. Bu kararda Asia'da bulunan bolca mühimmat ve erzağın ele geçirilmesinin etkisi de vardı. Bundan sonra ilk hedeflerden biri Rodos'tu. Aynı yılın sonbahar mevsiminde Rodos, uzun yıllar Roma'nın müttefiki olmuştu. Magnesia Savaşı'ndan en kârlı çıkan müttefiklerden de biriydi. Mithridates, Rodos'un Roma'ya olan sadâkatini cezalandırmak için burayı kuşatma altına alarak ele geçirdi. Ertesi yıl Atina'dan gelen yardım çağrısı üzerine bu kez gözünü Hellas'a çevirdi. Abdera ve Philippi kentlerini saldırı üsleri olarak belirledi. Oğlunun emrindeki Pontos ordusu Hellas'ı istila etti. Piraeus, Pontos filosu için üs hâline getirildi. Böylece bütün Ege, Pontos hâkimiyetine boyun eğmiş oldu. Roma bu saldırılara Aristonikos isyanında olduğu gibi zamanında cevap veremedi. Mithridates ise uygun zamanı kollaması sayesinde büyük zaman kazanmıştı.[105] Dahası Roma'nın İtalya'da devam eden savaşı da kötüleşebilirdi. Cesaret bulan İtalik müttefikler de Mithridates'ten yardım istemişti. Bu yardım hiçbir zaman gerçekleşmese de Roma'nın rakibini küçük görerek dengeyi kaybettiğini göstermektedir.[106] Rodos ve Hellas'ın, VI. Mithridates tarafından işgal edilmesi Asia Eyaleti'nin Roma ile olan bağını koparmasına neden olmuştur. Rodos'un, coğrafî olarak Asia kıyılarına ulaşmak için güçlü bir üs olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında karadan ulaşım da Hellas'ın ele geçirilmesi sonucunda engellenmiştir. Bu sayede Asia Eyaleti, VI. Mithridates'in kuvvetleri tarafından kuşatılmıştır. Roma'nın buraya destek götürmesi için iç sorunlarını çözmesi bir yana, destek geldiğinde dahi hem karadan hem denizden müdahale mecburi hâle gelmiştir.

II.1.3.Sulla'nın Asia'ya Gelişi

Roma'nın, VI. Mithridates'e karşı yürütülecek olan savaşın idaresi hakkında iki temel sorunu vardı. Bunlardan ilki Lucius Cornelius Sulla ile Gaius Marius arasındaki çekişmelerin senatoda yaratmış olduğu ayrım, ikincisi ise Anadolu'ya gönderilecek olan ordu için hazine desteğiydi. İ.Ö. 87 yılında Sulla, siyasî hamleleri sonucu Marius taraftarlarını dağıtarak Roma'daki kargaşaya bir süre de olsa ara vermeyi başardı. Sefer için para desteğini ise Anadolu'ya yapılacak sefer için Africa'daki Numidia

[105] App XII, V, 293.; Vel. Pat. II, XXIII, 97.; Konrad 2006, 178-179.; Hind 2008, 144-149.; Gomes 2020, 60. Roma bu sırada İ.Ö. 91 yılında patlak veren *Bellum Italicum* ile meşguldü. Roma'nın genişleme yanlısı politikasından rahatsız olan Picentines, Vestini, Marsi, Luciani, Salluvi, Umbri, Samnites, Apulines, Pompeiiani, Venusini, Harpini ve Marrucibi gibi müttefikler isyan etmişti. Bunun yanı sıra Sulla ile Marius arasındaki siyasî çatışmalar nedeniyle senato, İ.Ö. 130'larda olduğu gibi ikiye bölünmüştü. Bu durum Roma'nın odağını nereye vereceği konusunda ayrım yaratmaktaydı. *Res publica* bir kez daha iç dinamikleri nedeniyle dışarıdan gelen tehditlere karşı yavaş işlemekteydi. Bu durum Mithridates'e oldukça büyük bir hareket imkânı tanıdı. Hatta bazı İtalik kentler kraldan kendilerine yardım etmesini istemişlerdi. Kral ise Anadolu ve Hellas'daki savaşların sona ermesinin ardından buraya yardım göndereceğine dair söz vermişti. Bu durum İ.Ö. 90 yılında çıkarılan *Lex Culpurnia de Civitate* ve *Lex Iulia de Civitate* ile kontrol altına alınana dek sürdü. İ.Ö. 89 yılında çıkarılan ve İtalya'da oturup 60 gün içerisinde silah bırakarak Roma saflarına katılan her kimseye vatandaşlık hakkı tanınmasını sağlayan *Lex Plautia Papiria* ile İtalya'daki asayiş sağlanmış oldu. Aynı yıl *consul* Gnaeus Pompeius Strabon önderliğinde, Gallia Cisalpina'da yaşayan kimseler için de vatandaşlık hakkı sağlayan *Lex Pompeia* çıkarıldı. Diod. XXXVII.; Dio XXXVII.; Bryans&Hendy 1911, 282.; Arslan 2007, 170-171.

[106] Iust. XXXVIII.

Krallığı'ndan ele geçirilen ganimet ile sağladı. Senatodan aldığı yetkiyle beraber Roma'nın bu dönemdeki en büyük sorunlarından olan VI. Mithridates'in üzerine yürüdü. İ.Ö. 87 yılının yaz ayında Epeiros'ta karaya çıktı. İ.Ö. 86 yılının kış ayına kadar Hellas'ın iç kesimlerine ilerledi ve burada hâkimiyetini tesis etmeyi başardı. Roma'nın Hellas kentleri üzerindeki ezici üstünlüğü, Sulla'nın sefer sırasında ciddi bir direnişle karşılaşmamasını sağladı. Bundan sonra ise ilk hedefi Asia'ydı. İlk ciddi savaşlar da bu ilerleyiş sırasında yaşandı. Pontos ordusu önce Khaeronea, sonra Orkhomenus'da Sulla'yı durdurmaya çalıştı. İlk olarak Arkhelaos emrindeki 60.000 kişilik kuvvetiyle Sulla'nın üzerine yürüdü. Sulla'nın ise sadece 15.000 piyade ve 5.000 süvarilik bir ordusu vardı.[107] İ.Ö. 86 yılının bahar mevsiminde Chaeronea yakınlarında yapılan savaşı Roma, ezici bir üstünlükle kazandı. İkinci girişim ise Orchomenus'da Dorylaus tarafından yapıldı. Ancak sonuç farklı olmadı. Sayılar abartılı olsa da Orchomenus Savaşı'nda Sulla'nın kayıplarının sadece 15 kişi olduğu aktarılır. Bunlardan ikisi ise daha sonrasında geri dönerek orduya katılmıştır. Arkhelaos'un ise 120.000 kişilik ordusundan geriye sadece 10.000'i kalmıştır. Bunların önemli bir bölümü de esir olarak alınmıştır. Pontos ordusu bu kez de 15.000 civarında kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı.[108]

Khaeronea'daki yenilginin ardından Mithridates, Khios'da büyük katliamlar yaptı. Asia kentlerinin sadakatini güvence altına almak için komutanlarından Zenobius'u da Ephesos'a yolladı. Ancak Ephesoslular durumun farkındaydı. Kent surlarının önüne gelen Zenobius'dan ordusunu şehir kapılarında bırakmasını söylediler. Zenobius bunu kabul ederek şehre girdi ve Mithridates'in en sevdiği karısı olan Momma'nın babası Philopoe'u ziyaret etti. Ephesoslular ise Zenobius'un amacını biliyordu ve Zenobius'un düzenlediği toplantıda bir komployla onu kent zindanında hapsettiler. Burada da öldürüldü. Kentin önde gelenleri aceleyle kent halkını düzene soktu ve kente erzak yığdı. Kentin savunma araçları güçlendirildi. Ephesosluların bu tavrını gören Tralles, Hypaepa, Mesopolis ve pek çok diğer Asia kenti sonlarının Khioslularla aynı olmaması için harekete geçti. Haberler Mithridates'e ulaştığında hemen duruma müdahale etti. Komplocuların bazılarını yakalayarak öldürttü. Bazı Asia kentlerine ise durumun kontrolden çıkmaması için özgürlük verdi. Pek çoğunun borçlarını sildi, kölelerini özgürleştirdi ve halkına da özgürlükler verdi. Böylece haklar tanıdığı bu kentlere ve kişilere sadece kenti hükmü altında oldukları sürece bu hakların geçerli olacağı mesajını vermekteydi. Bunlar olduğu sırada Mithridates'in oldukça yakını olan Smyrnalı Philotimus ve Mynnio ve Lesboslu Kleisthenes ve Asklepiodotos, krala karşı bir kurulan bir komplonun içindeydi. Amaçları Mithridates'i

[107] App. XII, VI, 319.; Evans 2011, 59-60.

[108] App. XII, VII, 324 vd.; Plut. XIX, 389.; Magie 1950, 220-221.; Bryans&Hendy 1911, 283-285. İ.Ö. 86 yılında bir araya gelen Sulla ve Arkhelaos, savaşmaksızın ortak bir yol bulmaya çalıştı. Arkhelaos, kralın Sulla'ya yeterli maddi ve askerî desteği sağlaması karşılığında Asia'ya yapacağı seferden vazgeçmesi ve Roma'ya dönerek düşmanı olan *populares* ile savaşması önerisinde bulundu. Sulla ise Arkhelaos'a VI. Mithridates'i beraber devirmeyi ve onun yönettiği toprakları teklif etti. Karşılığında ise filosunu kendisine vermesini istedi. Taraflar bu anlaşmada uygun bir zemin bulamadığı için görüşme başarısızlıkla sonuçlandı. Vell. Pat. XXIII, XXIV, 99.; Magie 1950, 227.; Hind 2008, 158.

öldürüp kıyıma ve savaşa son vermekti. Kralın Asia kentleri ile arasının açılması bundaki en büyük etkenlerdendi. Ancak kralın kentlerde pek çok ajanı vardı ve komplo açığa çıkartılarak komplonun içinde bulunan herkes öldürüldü. Bu kez komplo gerekçesiyle bir kez daha Asia'da katliam yapıldı. 1.600 vatandaş bu katliamda öldürüldü. Komplodan Sulla'nın da haberi vardı ve onu açığa çıkaran pek çok kişiyi ele geçirerek öldürdü.[109]

Asia'da bunlar olurken Roma'da *populares* yanlıları, İ.Ö. 87 yılı *consul*ü ve *optimates* yanlısı olan Octavius'u öldürdü. Gaius Marius'un İ.Ö. 86 yılındaki ölümüne rağmen bir kez daha senatonun kontrolü *populares*in eline geçti. Sulla ise halk düşmanı ilan edildi. Yetkileri elinden alındı ve Roma'daki evi yıkılıp yağmalandı. Roma'da gücü eline geçiren Cinna, *consul* Flaccus'u Asia'ya resmî yetkilerle tayin etti. Zira Sulla'nın görevi artık resmî değildi ve Anadolu'da Mithridates ile savaşacak biri lazımdı. Savaş konusunda pek tecrübesi olmayan arkadaşı Fimbria da gönüllü olarak ona katıldı. Roma ordusu Brundisium'dan yola çıktı. Yolda önce fırtına daha sonra ise Mithridates tarafından gönderilen donanma, Romalı kuvvetlerini oldukça yıprattı. Dahası Flaccus pek zeki olmayan, düşüncesiz ve kazanç uğruna yanıp tutuşan bir karakterdi. Bu durum ordusunun zamanla ondan nefret etmesine neden oldu.[110] Ordusunun bir bölümünü Sulla'yı alt etmek için ayırıp gönderdi. Fimbria ise ondan daha akılcı biriydi. İtirazları sonucu ordunun bir kısmını Sulla'ya karşı gönderilerek yok edilmekten kurtardı. Böylelikle ikilinin arası açıldı. Fimbria ordudan aldığı destekle komutayı devraldı. Mithridates'in oğluyla birkaç çarpışmaya girerek galip geldi. Sonucunda Mithridates, önce Pergamon'a sonra da Pitane'ye sığınmak zorunda kaldı. Fimbria'nın takibini sürdürmesi sonucu en son olarak gemiyle Mitylene'ye kaçtı. Fimbria bundan sonra bütün Asia'yı dolaştı. Kentleri yeniden Roma hâkimiyetine almak için oldukça büyük çaba sarf etti. Kapılarını kendisine açmayan kentleri ise cezalandırdı. Bunların başında ise Sulla'ya destek veren Ilion vardı. Ilionlular, Sulla'nın da bir Romalı olduğunu belirtmişlerdi. Fimbria bunu öğrendiğinde ibret olması için pek çok kişiyi öldürdü, kentin surlarını yıktı ve bütün kenti yaktı. Sulla ile herhangi bir nedenden dolayı Fimbria'yla iletişimde bulunan pek çok kimseye çeşitli şekillerde işkence etti.[111]

Tüm bunlara rağmen Sulla ilerleyişini devam ettirmeye karar vermişti. Atina kuşatması sırasında acilen ordusuna bir donanma hazırlaması için gönderilen Lucius Licinius Lucullus, Suriye ve Pamphylia'dan ele geçirdiği donanma ile Sulla'nın yanına dönmüştü. Böylece Roma donanması, İ.Ö. 86'nın kış mevsimi ve İ.Ö. 85'in başlarında hazırlıklarını tamamlamış oldu. Donanma vakit kaybetmeden Rodos'a ilerledi. Roma'nın gelişiyle paniğe kapılan Kos ve Knidos gibi kentler, hemen

[109] App. XII, VII, 325-327.; Mitchell 1995, 31.; Hind 2008, 159-160.
[110] App. XII, IX, 333-337.
[111] Ilion'daki katliam korkunçtu. Kent, ona sahip olan kişi tarafından yok edildiği için sığınılabilecek biri de yoktu. Katliamla ilgili söylentilerden birine göre cennetten "Palladium" olarak adlandırılan, Athena'nın bir resmi yeryüzüne düşmüş ve hiç hasar almamıştı. Yıkılan duvarlar da resmin üzerinde bir yay oluşturmuştu. App. XII, IX, 333-337.; Hind 2008, 160-161.

taraf değiştirerek Mithridates'e isyan bayrağı çekti.[112] Onların yanı sıra Ephesos, Sardes ve Smyrna gibi önemli Asia kentleri de isyan etti.[113] Lucullus İ.Ö. 85'te Asia'nın bu kez kuzeyine doğru hareket etti. Kolophon halkına Mithridates'e karşı yardım etti ve Khios'da konuşlandı. Lucullus'un Asia kıyılarını tehdidi, VI. Mithridates'i Pergamon'dan ayrılmak zorunda bıraktı. Kral anî bir kuşatma ile kentin içine hapsolmak istemediğinden ve savaşı daha açık alana taşımanın daha yararlı olacağını düşündüğünden Asia'nın iç kesimlerine doğru hareket etti.[114] Sulla, bu hamlesi sonucu pek çok Asia kentini kışkırtmış ve isyana hazır hâle getirmişti. Böylece savaşın inisiyatif Sulla'nın eline geçmişti. Kış mevsiminde Teselya'nın iç kesimlerine ilerlediği sırada bu avantajını kullanarak krala yeni bir teklif sundu. Teklife göre VI. Mithridates işgal ettiği tüm bölgelerden çekilecekti. Nikomedes ve Ariobarzanes'e krallıklarını geri verecek, Roma'ya 2.000 talent parayı ve 70 gemiyi savaş tazminatı olarak ödeyecekti. Tüm esirler ise geri verilecekti. Bu şartlar VI. Mithridates'e iletilirken Sulla, Makedonya'dan Trakya'ya ilerlemeye başlamıştı. Sulla'nın koşulları Mithridates'e Arkhelaos tarafından ulaştırıldı. Mithridates'in tepkisi olumluydu. Sulla'nın gelişi ve Lucullus'un Asia'yı tehdidi kralın hamlelerini oldukça kısıtlamıştı. Bu nedenle Mithridates, teklifi kabul etti. Tek koşulu ise Sulla ile tanışmaktı. Sulla bu koşulun kendisine bildirilmesinin ardından Hellespontos Boğazı'nı kullanarak Anadolu'ya geçti ve Dardanos kentine ilerledi. İkili görüşmeyi bu kentte gerçekleştirdi.[115] Appianos, Sulla'nın VI. Mithridates'e olan sözlerini şu şekilde aktarır:

> *Seçtiğin hükümlüler en çok seni suçluyor. İtalya bizden isyan ettiğinde fırsatı gördün ve Ariobarzanes'in ve Nikomedes'in topraklarını, Galatia'yı, Paphlagonia'yı ve nihayetinde Asia Eyaleti'ni ele geçirdin. Onları aldığında bazılarına, utanç verici biçimde davranarak köleleri ve borçluları atadın. Köleleri özgür bıraktın, borçluların borçlarını sildin ve yanlış suçlamalarla Hellen şehirlerinde 1.600 adamı öldürdün! Galatia'nın tetrarkhlarını yemeğe davet ettin ve onları da öldürdün. İtalyan kanı taşıyanları, hatta kadınları ve çocukları bir günde katlettin ve boğdurdun. İsyan tapınaklara sığınanlara bile sıçradı. Bizlere sergilediğin bu tavır ne zalimlik, dinsizlik, sınırsız bir nefrettir! Bütün kurbanların mallarına el koyduktan sonra, biz Asyalı krallara yasaklamamıza rağmen, Avrupa'ya büyük bir orduyla geçtin. Bizim eyaletimiz olan Makedonya'yı yönettin ve Hellenleri özgürlüklerinden ettin. Sen özür*

[112] Bazı kentler ise Mithridates'e bağlı kalmış ve Sulla'nın komutanları tarafından kuşatma altına alınmıştı. Bunlardan birisi Mytilene kentiydi. Mytilene, Minucius Thermus tarafından kuşatılarak ele geçirilmişti. Kuşatmada görev alan henüz on dokuz yaşındaki Iulius Caesar da *corona civica* tacına layık görülmüştü. Goldsworthy 2010, 67-68.

[113] App. XII, VIII, 333.; Bryans&Hendy 1911, 285.; Dmitriev 2005, 92-98. Smyrna ve Ephesos'un Asia'daki konumu için ayr. bkz. Dmitriev 2005, 247-286.

[114] Plut. XXIV, 405.; Magie 1950, 226-228.

[115] Plut. XXIV, 405.; Magie 1950, 226-230. Ayrıca Lucullus'un elde ettiği gemilerin bir kısmı da Kappadokia Kralı tarafından sağlanmıştı. Bu durum Roma'nın Anadolu'daki savaş süreci boyunca çevredeki krallıkları nasıl kontrol altında tuttuğuna dair bir işarettir. Schulz 2015, 39. Sulla, Roma'ya döndükten sonra meydana gelen gelişmeler ve Sulla'nın hâkimiyetini tesis etme süreci için ayr. bkz. Fagan 1999, 69-70.; Konrad 2006, 180 vd.

dilemeden ya da Arkhelaos senin için bunu yapmadan ben, Makedonya ve Hellas'ı elinizden kurtardım, 160.000 askerinizi yok ettim ve onlara ait olan kaleleri sizden aldım. Şimdi ise Arkhelaos aracılığıyla af dilediğin hareketlerini haklı çıkarmaya çalışmana şaşırdım. Eğer ben uzaktayken benden korktuysan, şimdi ben yakındayken seninle mücadele etmek zorunda olduğumu mu sanıyorsun? Bize karşı askerlerini topladıktan sonra bunun vakti geçti, biz şiddetle senin saldırılarını bertaraf ettik ve onları sonuna kadar defetmeye niyetlendik.[116]

Yanlı bir anlatım olma ihtimali göz ardı edilemez ancak Appianos'un bu paragrafına göre bu sözler Sulla'nın hitabet sanatında ne derece iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak VI. Mithridates, bu sözlerden etkilenmiş bile olsa Sulla ile savaşa devam etmek niyetinde olmadığını söyleyebiliriz. Bu sonuca kralın, I. Mithridates Savaşı'ndan önce izlediği politika sebebiyle varabiliriz. VI. Mithridates, Roma'nın geniş topraklara sahip olduğunu ve iç işlerinde sorunlar yaşadığının farkındaydı. Bu nedenle ilk savaştan önce Roma'nın sorunlarının nüksetmesini beklediğini ifade etmiştik. Görüşme sırasında ise Sulla her ne kadar bir "kaçak" ve "vatan haini" sıfatında olsa da onunla doğrudan bir mücadeleye girmek, onun şu ana kadar izlediği politikaya terstir. Bu nedenle VI. Mithridates'in savaş sırasında kazandığı neredeyse bütün toprakları bırakarak Sulla'ya bırakması anlaşılabilir bir durumdur. Diğer yandan Sulla muzaffer bir komutan konumunda olsa da VI. Mithridates ile mücadeleye devam etmemek onun adına doğru bir karar olarak görülebilir. Zira Roma'da en büyük düşmanı olan Marius'un ölümünün ardından senato iyiden iyiye karışmış ve mensubu olduğu *optimates* sınıfı oldukça büyük güç kaybetmiştir. Mal varlığına el konulmuş, ailesi ve kendisi de tehlike altına girmiştir. Bu nedenle savaş sırasında tecrübe kazanmış ordusunu Roma'daki rakiplerine karşı kullanmak onun adına anlaşılır bir politika olarak düşünülebilir.

Mithridates ise görüşme sırasında korkularından ve durumun getirdiklerinden söz etti. Görüşmenin bitmesinin ardından kral, sözünü verdiği taleplerin gereğini yaptı. Sulla'nın Roma'ya geri dönmemesi için hiçbir neden kalmamıştı.[117] Sulla herhangi bir yetkisi olmadığı için Asia'yı senatoya bırakmadı. Kral ile herhangi bir yazılı antlaşma yapılmadığı için Asia'nın dış tehditlere açık olduğunun farkındaydı. Roma'ya dönmeden önce kendisiyle beraber Khaeronea Savaşı'na katılan ve büyük başarılar elde eden Lucius Licinius Murena'yı Asia'da bıraktı. İ.Ö. 88 yılı *praetor*ü olan Murena'nın görevi Asia'daki asayişi kontrol altında tutmaktı. Ancak Mithridates'in yenilmesine rağmen uzun süre yerinde durmayacağını biliyordu. Şimdilik Kolhis ve Kimmerya'da çıkan isyanlara ilgilenmek zorundaydı. Bu Murena'ya zaman kazandırdı ve o da kendisine verilen görevle yetinmedi. Magie bu olaylardan sonra Sulla'nın ayrılmasının ardından Asia'nın doğusunda yer alan Kibyra'ya ilerlediğini ifade eder. Sulla

[116] App. XII, VIII, 345-347.
[117] App. XII, VIII, 347.; Goldsworthy 2010, 166.

kenti ele geçirdi ve kentin içinde bulunduğu 3.975 m² alana sahip Horzum Çayı vadisini Asia Eyaleti sınırlarına dahil etti. Bölgenin büyüklüğü için ana kaynağımız olan Magie'nin ifadesi oldukça nettir. Ayrıca Evans'ın da bu görüşü desteklediğini ifade edebiliriz. Ancak böylesi geniş bir alanın Roma tarafından ilhak edilmesi Mithridates'in dikkatini çekti. Murena ve Mithridates birbirlerine güvenmiyordu. Yazılı bir barış antlaşmasının olmaması taraflar arasında başlayabilecek bir savaşın yolunu açmaktaydı. Daha sonra bu gerilimler artacak ve Sulla senatodaki gücü yeniden eline almaya çalıştığı sırada Murena'nın faaliyetleri, Mithridates ile arasında başlayacak ve İkinci Mithridates Savaşı olarak anılacak savaşı başlatacaktı.[118]

Taraflar arasında yapılan anlaşmanın sadece sözlü olduğunun altını çizmek gerekir. Sulla bir kaçaktı ve anlaşma yazılı olsa bile, onu resmiyete dökecek bir kurula ihtiyacı vardı. O kurul ise senatoydu. Sulla'nın Roma'dan ayrılmasının ardından senatoda yaşanan gelişmeler, Sulla'nın dahil olduğu *optimates* kesimi açısından hiç iç açıcı değildi. Bu nedenle Sulla'nın anlaşmayı yazılı bir belgeye dahi dökmeden hızla Roma'ya dönmek istemesi, asıl savaşının başkentte olduğunu göstermektedir. VI. Mithridates ise hırslı ve fırsatçı bir kraldı. Sulla'nın kendisi için bir tehdit olduğunu ve yapılacak bir savaşta muhtemelen yenileceğinin farkındaydı. Bu nedenle Asia'da savaşa dahi girmeden Sulla'nın her talebini koşulsuz şekilde kabul etmesi, başta şaşırılacak bir durumdu. Ancak Sulla'nın durumu göz önüne alındığında anlaşmanın kabulünün, Mithridates'in zekâsının bir ürünü olduğu ortaya çıkar. Bu sonuca, İ.Ö. 83 yılında yine Roma'daki çatışmalar alevlendiğinde Asia'yı çok daha kolay bir biçimde ele geçirmesinden varabiliriz.[119]

Barışın ardından Sulla, Asia kentlerine büyük ekonomik yükler yükledi. İlk olarak beş sene boyunca ödenmemiş olan vergiler istendi. Bunun yanına savaş masrafları için tazminat da eklendi. Böylelikle Birinci Mithridates Savaşı'nın, Asia kentlerine faturası 24.000 ile 30.000 *talent* arasında oldu. Bu ekonomik yükün, halihazırda savaş yüzünden harap olmuş kentlere yüklenmiş olması, Sulla'nın asker ve para ihtiyacının bir yansımasıydı. Zira savaş kazanılmış olsa da Roma, 80.000 civarında asker kaybetmişti. Bunun bir sonucu olarak İ.Ö. 90-89 yıllarında Asia kentleri, İ.Ö. 105-58 yılları arasında bastıkları ortalamanın iki katı *cistophorus* basmıştı. İzlenen bu yöntemin sonucunda oluşabilecek olan enflasyon bir yana kentler, bu para basımı artışı sayesinde sadece Sulla'nın 3.685 askerine daha ödeme yapabilmiştir. Bu sayının toplam ordunun kırkta birine dahi denk gelmiyor oluşu, durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Yapılan hesaplamalara göre Dardanos'taki görüşmenin ardından Asia kentleri, her bir askere 15 gün için toplamda 16 *drachme* para ödemekteydi. Bu hesaplamanın

[118] Plut. XXVIII, 387.; Magie 1950, 221-242.; Sartre 1995, 124-128.; Evans 2011, 67-68. Murena'nın VI. Mithridates karşısında izlediği politika için ayr. bkz. Magie 1950, 243 vd.; Mitchell 1995, 31.; Evans 2011, 69 vd.

[119] Konu için ayr. bkz. Konrad 2006, 181-185.; Hind 2008, 161-163. VI. Mithridates'in Roma politikasında izlediği fırsatçılık faktörünün yeri için ayr. bkz. Rubinsohn 1993, 24 vd.; Sherwin-White 1980, 1981.

toplamında ödenen meblağ ise 1.000 gümüş *talent*e denk düşmekteydi. Nihayetinde Asia kentlerinin içine düştüğü ekonomik zorluk ise devasa nitelikte olmuştu.[120] Sulla'nın, Ephesos'ta Asia halklarından talep ettiği meblağı duyurduğu konuşması ise şu şekilde aktarılmaktadır:

> *...Siz Attalus Philometor, ülkesini kendi hür iradesiyle bize bıraktığında Aristonikos'un isyanına, o ve sizden pek çoğu yakalanana kadar, korku ve gerekliliğin dürtüsü altında dört sene destek verdiniz. Toplumda ve kişisel olarak kazandığınız büyük refah ve ihtişama rağmen yirmi dört sene sonra, yeniden barış ve lüks içindeyken küstahça davranarak biz İtalya'da işgal altındayken, bazılarınız Mithridates'i kentine çağırdı, bazılarınız ise gelişiyle beraber ona katıldı. Sizlerin en onursuzları ise onun verdiği emirle kendi toplumlarındaki İtalyanları çocuk ve kadın ayırmaksızın bir günde öldürenlerdir. Kendi tanrılarınıza adadığınız tapınaklara kaçanları bile ayırmadınız. Sizler, Mithridates'in kendisi tarafından inançlarınızın yok olması, yağmacılık ve katliamla doldurulmanız, topraklarınızın yeninden dağıtılması, borçlarınızın silinmesi, kölelerinizin özgür bırakılması, kendi içinizden tiranlar seçilmesi, denizde ve karada uğradığınız yağmacılıklarla cezalandırıldınız. Böylece eskisi yerine ne tür bir lider seçmiş olduğunuzu deneyimlemiş oldunuz. Kışkırtıcılar da bazı cezalar ödedi. Ancak bu yaptıklarınızdan sonra başka bazı cezalar vermek gerekmektedir ve akla yatkın olan da budur. Ancak Romalılar saygısızca işlenen cinayetlerin, ayırmaksızın haciz getirmenin ve köle ayaklanmalarının hayalini bile kurmaz. Şimdi bile tüm Asya'ya yayılan Grekleri koruma arzusu ve adil bir itibar için, ki Romalılar için her zaman iyi olan budur, ben sizi tek seferde beş senenin vergilerini ve savaşın bana olan masraflarını ödemekle yükümlü kılacağım ve eyaletin iyiliği için de ne gerekiyorsa harcanabilir. Bu masrafları size paylaştıracağım ve ödeme zamanını da düzenleyeceğim. İtaat etmeyenleri ise düşmanları cezalandırdığım gibi cezalandıracağım.*[121]

Buradan Roma'nın Asia topraklarında yerleşme çabası ve bu çaba için yaptığı hamleler anlaşılabilir. Eyaletin kurulmasından sonra Aristonikos isyanı ve Birinci Mithridates Savaşı gibi iki neden, Roma'nın gücünü bu topraklarda göstermesini engelleyememiş olmalıdır. Sulla bu politikayı, sözleriyle net biçimde ortaya koymuştur. Zira sözlerinde Asia halklarının, düzenli ve istikrarlı bir yönetim için tek çıkar yolunun Roma yönetiminden geçtiği ilkesi vurgulanmıştır. Ancak bu sözlerin Appianos tarafından aktarıldığını da unutmamak gerekir. Appianos'un, eserlerinde Sulla gibi döneminin en büyük figürünü övmeye oldukça meyilli olduğu bir gerçektir. Mithridates ile olan karşılaşmasında Sulla için çizilen perspektif, bu çıkarımı yapmamız adına fikir vermektedir. Diğer yandan başta *publicanus*lar olmak

[120] Carbone 2016, 22-28.
[121] App. XII, IX, 353-355.

üzere Roma yönetiminden hoşnutsuz olan kentler için, en azından bu sözler çerçevesinde, herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceği sonucu da çıkarılabilir. Zira bahsettiğimiz üzere Roma yönetiminden memnun olmayan ve Roma memurları tarafından zor durumda bırakılan kentler olduğu açıktır. Sulla sözleriyle Asia kentlerinin sevgisinden ziyade sadakatini kazanmaya odaklanmış gibi gözükmektedir. Kuşku yok ki bu durum Sulla'nın karakteri ile de ilişkilendirilebilir. Ancak Roma'nın, vergiler konusunda Birinci Mithridates Savaşı'ndan sonra gözle görülür bir değişikliğe gitmemesi, bu durumun Roma'nın Asia'daki genel tavrını olduğunu gözler önüne sermektedir.

Savaşın ardından kentlerde idarî değişiklikler de meydana geldi. Savaş sırasında Sulla'ya destek veren kentler olan Ilion, Rodos, Khios, Magnesia ve başka bazı kentlere özgürlük ve çeşitli ödüller bahşedildi. Troas bölgesinde yer alan Abydos, Dardanos, Asos ve Alexandria Troas'ın özgürlüklerine dokunulmadı. Chios'un da aynı şekilde özgürlüğü onaylandı. Smyrnalılar ise kent içindeki Romalılara dokunmamışlar, İ.Ö. 85-84 yıllarında Sulla'ya erzak yardımı yapmışlar ve Pontoslulara karşı savaşmışlardı. Böylece onların özgürlüğü de ilan edildi. Magnesia kenti ise Pontos ordusuna karşı takındığı hasmane tavır ile takdir kazanmış ve bağımsızlığı onaylanmıştır. Ayrıca bu kent, Asia valisi tarafından idare merkezi olarak kullanılması nedeniyle Asia'daki önemli kentlerden biri hâline gelmiştir.[122] Bunun yanında Sulla askerlerini de Asia boyunca dağıtarak efendilerinden kaçan kölelerin yakalanarak geri getirilmesi emrini verdi. Bu sayede kentlerin ekonomik refaha bir an önce yeniden ulaşmalarını sağlamayı ve yaptıkları yardımları ödüllendirmek istemişti. İ.Ö. 86 yılında savaşın kaderi belirlendiği sıralarda pek çok Mithridates destekçisi kent, krala karşı ayaklanarak cezalarından kaçmaya çalıştı. Ephesos, Hypaipa, Metropolis, Kolophon, Tralleis, Sardeis ve Pergamon bu kentlerden önde gelenleriydi. Pontos garnizonlarını kovsalar da geciken bu çabaları, bağımsızlıklarını bir süre kaybetmelerine engel olamadı. Klazomenai, Miletos ve kesin olmasa da Phokaia kentleri de Mithridates'e bahşettikleri övgüler nedeniyle cezalandırıldı. Direniş gösteren pek çok kentte ise kişilerin statüsüne bakılmadan katliamlar yapıldı. Savaşın getirdiği kaosun yanında Sulla'nın öfkesinden nasibini alan pek çok kentin surları yıkıldı ve pek çok kişi köle olarak satılmak için alıkonuldu.[123] Öyle ki Asia kentleri Sulla'nın merhametine erişmek için onun adına bir takvim dahi çıkardı. Bu takvim Sulla'nın Asia'yı yeniden düzenlediği İ.Ö. 85-84 yılını başlangıç olarak almaktaydı. Bununla birlikte döneme de Sulla *aera*sı denmişti.[124]

David Magie, Anadolu'da Roma'ya girişilen bu son milliyetçi[125] ayaklanmanın büyük bir başarısızlık olduğunun altını çizer. Bu görüşü, Lucullus komutasındaki Roma donanmasının Asia

[122] Hind 2008, 162 vd.; Arslan 2007, 251-258.
[123] App. XII, VII, 325 vd.; Kaya 2019, 361-363.
[124] Bickerman 1980, 73.
[125] Günümüz anlamından uzak olarak, kaynaklarda geçen "nationalist" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Kelimenin kullanımı için ayr. bkz. Magie 1950, 216- 231.

kıyılarını tehdit ettiği sırada kentlerin direniş dahi göstermeden teslim olduğu, hatta Mithridates'e karşı ayaklanmaları üzerinden yorumlamaktadır. Bunun yanında Mithridates egemenliğinin, kentler üstünde baskıcı olduğunu da belirtmektedir. Mithridates'in on iki yıl sonra Asia'ya tekrar geldiğinde kendi tabiriyle "inatçı" bir direnişle karşılaşmış olması sebebiyle de görüşünü desteklemektedir.[126] Bu görüşlerin yanı sıra Asia kentlerinin Anadolu'nun en zengin kentlerini barındırdığını belirtmek gerekir. Bu zenginlik, başta yüz yıllardır süren Ege ve Akdeniz ticareti sayesinde mümkün olmuştur. Ticareti mümkün kılan unsurların ise güvenli bir deniz yolu ve barış durumunun mümkün olduğu kadar devam etmesi olduğunun unutulmaması gerekir. Buradan hareketle Asia'daki kentler için Roma gibi büyük bir güçle olan savaşın sonucunda batısında kalan limanlarla ticaretin sekteye uğramasının onlara büyük zarar verdiği düşünülebilir. Zira Roma, Batı Akdeniz'deki hâkimiyetini, II. Pön Savaşı'ndan sonra ciddi biçimde arttırmıştır. Böylece herhangi bir liman kenti için Akdeniz ticareti, Roma hâkimiyetindeki kentlerin dışarıda kaldığı senaryoda sekteye uğrayacaktır. Bunların yanı sıra krala ilk isyan eden kentlerin Smyrna ve Ephesos gibi deniz ticaretine elverişli ve Sardeis gibi kara yolu ticareti ile uğraşan kentler olması bu fikri güçlendirir.

II.1.4.Cumhuriyetin Son Yıllarında Asia Eyaleti

İkinci Mithridates Savaşı'ndaki zaferin ardından Roma, Anadolu'daki Bithynia ve Kilikia Eyaletlerini sınırlarına katarak genişleme imkânı buldu.[127] Bu genişleme, Asia Eyaleti'ni, Pontos Krallığı için doğrudan ulaşılabilecek bir bölge olmaktan çıkarması itibariyle önem arz etmektedir. Asia Eyaleti artık Roma Anadolu'sunun iç sınırlarında yer alması hasebiyle daha güvenli bir bölge hâline gelmişti. Şu ana kadar Anadolu'da, Roma'nın düşmanlarıyla çekişmeleri Asia Eyaleti'ni ilgilendirmekteydi. Ancak Roma'nın Anadolu'da kurduğu yeni eyaletlerin ardından cumhuriyetin son yıllarında Asia Eyaleti'ni siyasî anlamda doğrudan ilgilendiren unsurların da azaldığı görülmektedir. İkinci Mithridates Savaşı'nın bittiği İ.Ö. 81 yılından *principatus* rejimine geçilen İ.Ö. 27 yılına kadar, görece daha az önem arz etmekle beraber, Anadolu'da Üçüncü Mithridates Savaşı, Kilikia korsanlarının faaliyetleri ve Parth Savaşları olmak üzere üç siyasî olaydan söz edilebilir.[128]

Mithridates, aldığı yenilgilere rağmen hala Roma için ciddi bir tehdit unsuruydu. Ancak ilk iki savaşın aksine bu kez Roma, iç meseleleriyle nispeten daha az meşguldü. Bu sebeple savaşın başlangıcında Roma'nın kışkırtmaları, önemli rol oynadı. Cicero'ya göre Mithridates Asia'yı,

[126] App. XII, V, 299.; Magie 1950, 231.

[127] Bu eyaletlerin Roma hâkimiyetine girmesiyle beraber Anadolu'daki Roma-Pontos çekişmesinin dengeleri de ciddi anlamda değişim göstermiştir. Bithynia'nın Roma toprağı hâline gelmesi, Roma'nın Pontos-Euksenos'daki Pontos ticaretini bozmasına olanak sağlamış ve Pontos Krallığı'nı Anadolu'nun kuzeyine hapsetmesini sağlamıştır. Böylelikle Asia Eyaleti konumu itibariyle iki devletin temas bölgesi olmaktan çıkarak Üçüncü Mithridates Savaşı'ndan çok daha az etkilenmiştir. Üçüncü Mithridates Savaşı ve Bithynia Eyaleti'nin savaştaki rolü için ayr. bkz. Magie 1950, 331-333.; Vel. Pat. II, XL, 135.; Sherwin-White 2008, 229-236.; Arslan 2007, 307-311.; Evans 2011, 73-79.; Beard 2018, 201.

[128] Plut. Luc. 31-32.; Magie 1950, 326-384.

Anadolu'nun anahtar bölgesi olarak görüyordu. Bu sebeple Asia'yı ele geçirmek onun için birincil hedefti. Bu hedefe ulaşmak için ise Asia Eyaleti'nin kuzeydoğusunda yer alan Kyzikos kentinin ele geçirilmesi gerektiğini düşünüyordu.[129] Appianos'a göre ise İ.Ö. 68 yılında Mithridates ile Hispania Valisi Sertorius arasında yapılan anlaşmaya göre Sertorius, kralı savaş sırasında destekleyerek çevre bölgeleri Roma'ya karşı kışkırtacaktı. Bu sayede Mithridates de Asia başta olmak üzere Anadolu'daki Roma eyaletlerini işgal edecekti.[130] İ.Ö. 74 yılının sonları veya İ.Ö. 73 yılının başlarında patlak veren Üçüncü Mithridates Savaşı için Roma ordularının başındaki Lucullus'un stratejisi, Pontos ordularını Roma topraklarında karşılamak üzerine kuruluydu. Roma'nın kışkırtmalarına rağmen ilk saldırıyı gerçekleştirmemesinin nedenlerinden biri, Asia Eyaleti'nin mevcut durumuyla ilgiliydi. Magie'ye göre Roma, Mithridates'in ilk hedefinin Asia olacağını biliyordu. Bu nedenle Pontos topraklarına girmek, Asia'da henüz yaraları yeni sarılmış olan katliamın bir benzerinin yaşanması anlamına gelebilirdi. Bu nedenle Asia'da çıkabilecek huzursuzluğun riski, Roma'nın savaşı kendi topraklarında kabul etmesine neden oldu. Bunun sonucunda savaşın ilk yıllarında, Pontos ordusu bir kez daha Asia Eyaleti'nin kuzeydoğusuna girmeyi başardı. Ancak kuşatma başarısız oldu ve bu kuşatma Pontos ordusunun Asia'daki son faaliyeti oldu. Zira Lucullus bu kuşatmanın ardından savaşı, Pontos topraklarına taşıma imkânı buldu.[131]

Asia toprakları karadan olası bir işgal riskini atlatmıştı ancak bu durum eyalet topraklarının huzura kavuşmasını sağlamadı. Zira Mithridates'in de ilk iki savaş sırasında verdiği destekle Kilikia başta olmak üzere Anadolu'nun güney bölgelerinde ciddi bir korsanlık faaliyeti patlak vermişti. Birinci Mithridates Savaşı'nın ardından Appianos korsanlık faaliyetlerinden şu şekilde bahseder:

> *...Mithridates, elde ettiği bölgeleri uzun süre elinde tutamayacağını anlayınca, korsanları destekleyerek sayılarının bir hayli artmasını sağladı. Bu sayede korsanlar, gemilerle sınırlı kalmayarak limanları, kaleleri ve şehirleri ele geçirme fırsatı buldular. Sulla oradayken Iassus, Samos, Klazomenae ve Samothrace'yi ele geçirdiler, oradaki tapınağı ve içindeki eşyaları yağmalayarak 1.000 talent değerinde soygun yaptılar...*[132]

Doğu Akdeniz'deki korsanlığın başlangıcı, Mithridates savaşından öncesine dayanır. Bu durumu Astypalaea Adası'nda bulunan bir yazıt da doğrulamaktadır.[133] Ancak Ege'deki korsanlık, Birinci Mithridates Savaşı'ndan öncesine tarihlense ve Appianos'un, Romalı bir tarihçi olarak, Mithridates'e karşı olumsuz tavır almış olma ihtimali göz önüne alınması gerekse de bölüm boyunca

[129] Cicero XV, 33.
[130] App. II, XII, 367.; Sherwin-White 2008, 234.; Evans 2011, 72-73.
[131] Plut. Luc. 8, 5.; Magie 1950, 324-326.; Goldsworthy 2010, 81-82. Pontos ordusunun kendi topraklarına geri çekilmesi ve Üçüncü Mithridates Savaşı'nın, Asia'dan bağımsız olan kısmı için ayr. bkz. Magie 1950, 324-326.
[132] App. XII, IX, 357.
[133] IGRR IV, 1028. Şurada: Sherk 1969, 94-99.; Tozan 2014b, 145.

verilen kaynakların da değindiği üzere savaşın ardından korsanlık faaliyetlerinin arttığı açıktır. Diğer yandan Appianos'un bahsettiği kentler, Asia'nın orta kıyılarına yakın olması bakımından korsanların, Asia'da ne denli etkili olduğunu da ortaya koymaktadır. Zira korsanlar tarafından ele geçirilen Klazomenai'nin; Pergamon, Ephesos ve Smyrna gibi Asia'nın nüfus bakımından en yoğun ve ekonomik olarak en güçlü kentlerinin tam ortasında yer alması, Asia kıyılarının ciddi bir tehdit unsuruyla karşı karşıya olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Korsanlar, ticaretin ana ekonomik faaliyetlerden biri olduğu Asia Eyaleti için önemli bir tehditti. Bu tehdidin en büyük örneklerinden biri ise Ilion kentinin korsanlar tarafından işgal edilmesidir. İ.Ö. 80-İ.Ö. 79 yıllarında süren işgal dönemi Asia Valisi Gaius Claudius Nero tarafından bastırılsa da ilerleyen yıllarda korsanlık faaliyetlerinin artarak sürdüğü görülür. İ.Ö. 78 yılında Murena komutasında Miletos'da demirli Roma donanması korsanların bir kısmını Asia kıyılarından temizlemeyi başarmıştır.[134] Ancak korsan faaliyetlerinin Asia kıyılarına ulaşması, Lycia ve Kilikia Eyaletlerinin ne denli zor durumda olduğunun da göstergelerindendir. Diğer yandan korsanlara karşı mücadelenin Asia kıyılarında yoğunlaşması, bizleri korsanların ana hedefinin Asia'nın kıyı kentleri olduğu düşüncesine götürebilir. Bu düşünce, bu kentlerin zenginliği de göz önüne alındığında anlaşılabilir hâle gelmektedir.

İ.Ö. 75-74 yıllarında eğitim için Rodos'a gelen ve Miletos ve Halikanassos kentleri arsındaki Pharmakos Adası'nda, güçlü bir donanmaya sahip olmasına rağmen, esir düşen Gaius Iulius Caesar da bu korsanlık faaliyetlerinin Asia kıyılarında ne denli etkili olduğunun bir başka kanıtıdır. Aynı yılın Asia Valisi olan Marcus Iunius Iuncus tarafından verilen 50 *talent*lik bir fidye karşılığında serbest bırakılan Caesar, Miletoslulardan da aldığı destekle kendisini esir alan korsanlara karşı harekete geçmiş ve önemli başarılar elde etmiştir.[135] Ancak korsanlara karşı asıl harekât Pompeius tarafından İ.Ö. 58-İ.Ö. 55 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Kariyerinin yükseliş yıllarında Pompeius, Kilikia korsanlarını ciddi oranda Doğu Akdeniz kıyılarından temizlemeyi başarmıştır. Roma'nın denizdeki üstünlüğünün etkilediği ilk kentler de kuşkusuz Asia'nın kıyı kentleri olmuştur.[136] Korsanların Asia'dan çekilmek zorunda bırakılması sırasında Roma'nın Anadolu sınırında Parth Savaşları yaşanmıştır. İ.Ö. 53 yılında Carrhae Savaşı'nda Birinci Triumvirlik üyesi Marcus Licinius Crassus'un öldürülmesiyle beraber Parth sorunu giderek büyümüştür.[137] En nihayetinde İ.Ö. 40-39 yılında Parth orduları Roma'nın bölgedeki organizasyon boşluğundan yararlanarak Asia'nın bazı kentlerini de istila etmiştir. Bu istila uzun ve

[134] Polybios XXI, 34.; Magie 1950, 240-241.; Arslan 2007, 271-301.
[135] Vel. Pat. II, XLII, 141.; Arslan 2007, 301.
[136] Dio XXXVI, 46.; Momsen 2021, 225-226.; Bryans&Hendy 1911, 334.; Magie 1950, 353-354.; Rich&Shipley 1993, 204.; Fagan 1999, 76.; Goldmann 2012, 79-90.
[137] Konu için ayr. bkz. Losehand 2006, 67-69.; Spickermann 2020, 174-177.

kapsamlı olmasa da Asia'nın cumhuriyet döneminde siyasî açıdan dış bir tehdit tarafından tehdit edildiği son gelişme olması açısından önemlidir.[138]

II.2.İdarî Yapı

II.2.1.Kentlerin İdaresi

Roma kurduğu her eyaleti, eyaletin çeşitli faktörleri doğrultusunda idarî anlamda düzenlemek durumundaydı. Bu faktörler eyaletin sınır olup olmadığı, coğrafi konumu, sosyal yapısı, merkeze uzaklığı gibi çeşitli etkenlerden oluşmaktaydı. Asia Eyaleti ise hem kurulduğu tarihten itibaren isyanlar ve savaşlar nedeniyle zaman zaman radikal olmak üzere çeşitli düzenlemelerden geçmiştir. Bu düzenlemeleri radikal boyuta ulaştıran ise eyaletin ilk dönemlerinde sürekli olarak bir dış tehdit tarafından baskı altında tutulmasıydı. Asia Eyaleti'nin de İmparator Nero dönemine tarihlenen ancak tarihi daha eskiye dayanan *Lex Portoria Asiae*[139] vasıtasıyla bu düzenlemelerden geçtiğini söyleyebilmekteyiz. Bu yasaya göre Roma'nın, eyaleti dört parçaya ayırdığını ve bunların; kraliyet toprakları (*basilika khora*), kabileler (*ethnai*), halklar (*demoi*) ve özgür kentler (*poleis eleutherai*) olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yasada özgür olmayan şehirlere dair herhangi bir atıf bulunmamaktadır.[140] Bu düzenlemelerin yapıldığı sırada Asia Eyaleti'nin geçirdiği savaşlar ve kentlerin uğradığı hasarlar nedeniyle ilk dönemlerinde ciddi anlamda ekonomik bir çöküş ve sosyal bir yıpranma ile karşı karşıya kaldığı açıktır. Zira Aristonikos isyanı ile başlayan süreç boyunca Roma, ancak kısa süreler ile eyaletin tam anlamıyla kontrol sahibi olmuştur. Böylece Asia gibi çok önemli kentlere sahip olan, zengin ve sosyal anlamda dinamik yapıya sahip bir eyalet, ciddi anlamda gerilemeye uğradığı bir süreçten geçmiştir. Nitekim Roma'nın, daha önce de sözünü ettiğimiz üzere, III. Attalos'un vasiyeti şehre ulaştıktan hemen sonra yaptığı ilk iş, krallık hazinesinin Roma'ya getirilmesi olmuştur. Bu aksiyonun temel amacı, hazinenin olası gaspçılar tarafından ele geçirilmesini önlemektir. Zira vasiyetin Roma tarafından kabulünün ardından çıkan Aristonikos isyanı da bu kararın doğruluğunu gösterir niteliktedir. Eyaletin Roma'ya ilhakının senato tarafından karara bağlanması ve Roma'nın eyalet topraklarındaki ilk faaliyetinin gerçekleştirildiği *decem legati* heyetinin Asia'ya gönderildiği sırada ise heyetin başındaki Manius Aquillius'un Asia'da sistematik anlamda onarım ve yapım faaliyetine girdiğine dair ise hiçbir kaynak yoktur. Buradan çıkarılması gereken sonuç Roma'nın yıllar boyunca Aristonikos ile olan savaşının sonucunda tahrip olan yollar ve zarar gören kentler için kayda değer bir destek vermediğidir. Zira Manius Aquillius, eyalete ayak basmasının ardından sadece gerekli olan

[138] Oktan 2018, 122-123.

[139] Asia Gümrük Yasası.

[140] Snowdon 2005, 59. Strabon, Romalıların Asia'nın idarî bölümlemesini yaparken etnik farklılıkları göz önüne almadığından söz etmektedir. Ona göre Roma'nın asıl amacı bölgedeki *diocesis*i organize ederek istikrarlı bir yapıya kavuşmasını sağlamaktı. Strabon 13, 4, 12.

yolların yapımına ve yenilerini yaptırmıştır. Bu hamlenin de Roma'nın zengin Asia Eyaleti'ni yeniden kalkındırmaktan çok olası bir savaş durumunda Roma lejyonlarının hareketini kolaylaştırmak olduğu açıktır. Lintott Asia Eyaleti'nin kurulduğu andan itibaren geçen kabaca 30 yıllık bu süreyi sistematik olmayan bir yönetim ile özdeşleştirir. Bunların yanı sıra isyanın ardından yandaş kentlere vergi muafiyeti tanınması gibi hamleler de olmuş ve genellikle kentlerin yasalarına dokunulmamıştır.[141] Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken nokta, Roma'nın kentlere kendi hazinesinden harcama yapmamış olması ve muafiyetin sadece savaş sırasında kendi yanında olan kentlere tanınmış olmasıdır. Roma savaşın ardından zarar gören kentlere ancak kısa vadeli yardımlar yapmış ve bu durum da Asia Eyaleti'nde bulunan kentlerin mevcut gelişimini derinden etkilemiştir. Zira II. Attalos ve III. Attalos döneminde gelişim gösteren pek çok Pergamon kentinin vasiyetin kabulünü izleyen süreçte gerilemeler yaşadığını düşünmek, bu bilgiler ışığında yanlış olmayacaktır.[142]

Aristonikos isyanının ardından özgür kentlerin hakları olduğu gibi korundu. Ancak savaş sırasında bazı kısıtlamalar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aristonikos'a karşı yürütülen savaş boyunca bu kentlerden asker ve Roma lejyonlarına kışlak sağlama görevi yüklenmiştir. Attalosların kendi savaşlarında paralı asker kullanması sebebiyle Roma'nın savaşta kentlerden yardım talep etmesi, onlar için alışılmadık bir durumdu. Bu noktada verilebilecek en önemli örnek ise Pergamon'dur. Zira Pergamon kentinin şehir yetkilileri, savaş sırasında Roma'ya karşı hiç de göz ardı edilemeyecek düzeyde maddi yükümlülükler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumu Asia valisinin ikamet ettiği Ephesos kenti ve bu kentlerle rekabet halinde olan Smyrna kenti de derinden hissetmiştir.[143] Bunların yanı sıra her ne kadar Batı Akdeniz'in hâkimi ve pek çok yabancı halkı yönetiyor olsa da Roma, Anadolu ile daha önce böylesi bir fizikî yakınlık içinde bulunmamıştı. Bu durum Asia kentleri için endişe verici bir durum olarak yorumlanabilir. Zira Magie'ye göre vergiler hususunda Asia Eyaleti'nde her ne kadar III. Attalos dönemindeki vergi oranlarıyla kıyaslandığında önemli bir değişiklik söz konusu olmasa da Asia kentlerinin söz konusu vergiyi yıllardır kendilerini yöneten bir hanedana ödemekle yaşadıkları topraklara yabancı bir devlete ödemek arasındaki fark nedeniyle rahatsız olmuş olması absürt bir durum değildir.[144]

---

[141] Kolophon'da bulunan bir yazıt bu durumu doğrulamaktadır. Bu yazıtta Roma'nın adaletsiz tavrından ve halkının, kentin yasaları tarafından adil bir biçimde yönetildiğinden söz eder. Khios'da İ.Ö. 80'e tarihlenen bir yazıtta da benzer ibareler yer alır. Lintott 1993, 62-63. Manius Aquillius'un onardığı yollar ise Adramytteon'a kadar bile ulaşmayan kısımdır. Bu da kendisinin sadece gerekli kısımlar için para harcadığını, kentlerin ticari faaliyetlerini, onarım işlemlerinin dışında tutarak gerçekleştirdiğini göstermektedir. Dmitriev 2005, 82.

[142] Bryans&Hendy 1911, 317.; Magie 1950, 159.; Lintott 1993, 62.; Arslan 2007, 365-366.; Oktan 2018, 114.

[143] İlerleyen yıllarda söz konusu bu rekabete Maeander Vadisi'ndeki şehirler ve Laodikeia da dahil olmuştur. Konu için ayr. bkz. Magie 1950, 206.

[144] IGRR IV, 943.; Magie 1950, 160-162.; Dmitriev 2005, 251.; Arslan 2007, 366.

Yeni ve kendilerine yabancı bir devletin hükmü altına giren Asia Eyaleti'nin potansiyel endişelerinin yanı sıra mevcut durumları da pek iç açıcı sayılmazdı. Bu olumsuzluğun temel mimarı ise kentlerin altında oldukları borç yüküydü. Eyaletin en büyük kentlerinden ve yıllar boyunca Pergamon Krallığı'nın başkenti olan Pergamon kenti ise bu kentlerin başında geliyordu. Öyle ki halkın durumu da söz konusu bu sorunla paralellik göstermekteydi. Zira borçları artan özgür kentler, halkın ödediği vergiyi artırmaktan geri durmuyordu. Böylece kısır döngü başlamıştı. Çıkan savaşlar ise bu durumun asıl kamçılayıcısı rolünü üstleniyordu. Bu durumun kanıtlarından biri ise Aristonikos isyanının ardından Pergamonluların borç yükü altında kalmasından ve pek çoğunun mülkünü kaybetmesinden endişelenen Diodorus Pasparus, haksız ödenekler ve vergilere karşı ciddi bir direniş göstermiştir. Muhtemelen Pergamon kentinin ileri gelenlerinden biri olan Diodorus Pasparus, halk tarafından büyük destek görmüş ve pek çok Pergamon vatandaşının altında ezilmek üzere olduğu borçlardan kurtulmasını sağlamıştır. Benzer bir örnek de Bargylia'da kayda geçmiştir. İsmi kesin olmayan ancak halkı tarafından sevilen bir vatandaş, savaşın ardından Manius Aquillius ile görüşerek kentten alınan askerlerin serbest bırakılması hususunda onu ikna etmişti. Kentlerin yanı sıra iyi niyetli yöneticilerin varlığı nadir de olsa kayda geçmiştir. Sicilialı Diodorus'a göre İ.Ö. 95'te Asia'da *proconsul*lük yapan Quintus Scaevola oldukça erdemli ve dürüst biriydi. Orduların masraflarını cebinden karşılamış ve yolsuzluğun ortadan kalkması için önemli adımlar atmıştı. Ondan önce sömürülen Asia Eyaleti, Scaevola'nın özellikle *publicanus*lara karşı takındığı sert tavrın ardından biraz da olsa toparlanmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra Cicero, Kilikia'da bulunduğu yıllarda Asia'yı yöneten Vali Quintus Minucius Thermus için de benzer ifadeler kullanır.[145] Diodorus ve Cicero'nun aktardığı bilgileri doğrulayacak yeterli kaynak bulunmasa da bu gibi örneklerin varlığı, Roma yönetiminin, Asia kentleri ile tanışması sürecinin pek de sıcak olmadığı konusunda bizlere fikir vermektedir. Bunun nedeni ise açıkça Asia kentlerinin; Roma'ya savaş sırasında asker sağlamak, kurulan ordugaha yardım etmek, maddi destek vermek zorunda olması ve Roma tarafından, oluşan tahribat için kayda değer bir yardımın yapılmamış olmasıdır.[146]

Valiler Roma'da *consul*lük yapmış ve *proconsul*lük yetkisine sahip bir seneliğine seçilen kimselerden oluşmaktaydı. Valinin sözü eyalet ile ilgili işlerde kanun olarak sayılmaktaydı. Bu durum bile başlı başına yolsuzluğu ortaya çıkarabilecek durumun temel mimarı durumundaydı. Zira kentlerin her ne kadar çeşitli sorunlardan kaynaklı olarak Roma senatosuna danışması mümkün olsa da valilerin aldıkları kararlara genellikle karışılmazdı. Zira kentlerin bu talepleri, Roma'daki *praetor*lar tarafından değerlendiriliyor ancak süreç şikâyet edilen kimse ile kentler arasında yapılan basit ve çoğunlukla çözümsüz bir "hakemlik" sürecinin ardından sona erdiriliyordu.[147] Böylece ilk yıllardan itibaren yer altı

[145] Cicero Ad. Att. IX, 15, 6.; Caesar I, 28.; Magie 1950, 399.; Burton 2019, 55.
[146] Diodorus XI, 37.; Magie 1950, 161.; Mitchell 1999, 30-31.
[147] Bunun nedenini sistematik anlamda gerçekleştirilen bir yolsuzluk hareketinde aramak yanlış olmayacaktır. Zira *praetor*ların Asia'nın önde gelen kişiler ile iş birliği içinde olması veya daha sonra birbirlerinin desteklerini sağlayabilecekleri ümidi

ve yer üstü kaynakları itibariyle zengin olan Asia Eyaleti, valilerin sömürü alanına dönüşmekteydi. Valiler elde ettikleri değerli eserler ve maddi anlamda değeri olan eşyaları Italia'ya yollamaya başladılar. Nitekim Asia'da valilik yapan kimselerin ciddi anlamda zenginleştiği durumlara rastlamak olağan bir durum haline gelmişti. Ayrıca hepsi bu da değildi. Eyaletin ileri gelen diğer yöneticileri, Romalı iş adamlarının eyaletin gelirlerini elde etmek için yaptığı geçici uygulamalar, valinin çevresindeki yakınları ve askerler için el koydukları gibi unsurlar da eklenince Asia Eyaleti'nin sömürü süreci daha yıkıcı bir noktaya ulaştı. Böylece kentlerin ödediği vergiler, ek ücretlerle birleşince kentlerin ekonomik durumları oldukça yıpranmaya başladı. Bir süre sonra valilerin ve *publicanus*ların isteklerini yerine getirememeye ve borçlarının faizlerini dahi ödeyemez hâle geldiler. Böylece pek çok kentin ileri geleni kendi mülkünü kaybederek fakir duruma düştüler. Bu durumun en uç noktasına ise Mithridates savaşında rastlamaktayız. Savaş sırasında valilerin kendileri ve ordu için kentlere kurdukları ekonomik baskı, bir süre sonra pek çok kentin halklarının kendi aile üyelerini satmaya başlamasına neden oldu. Pek çok aile ödeyemedikleri borçlarından dolayı köle durumuna düştü. Kentler ise tapınaklarında tuttukları adak eşyalarını, kutsal olarak gördükleri heykellerini ve kamu binalarında bulunana değerli nesneleri satmak zorunda kalmıştı. Tüm bunların ardından ise valilerin ve *publicanus*ların ekonomik olarak güç kazandığı bir süreç yaşanmış oldu.[148]

Roma'nın Asia kentlerinin idaresinin valiler ve *magistratus*lar aracılığıyla gerçekleştiğine ve *publicanus*ların da bu denklemde önemli bir faktör olduğuna değindik. Bunların yanında *civitas*tan da bahsetmek gerekir. *Civitas*, şehir anlamına gelmekle beraber, kentlerde yaşayan halkın Roma yurttaşlığını hukuki bağlamda net bir strüktüre bağlayan terim olarak kullanılmıştır. Bir yerleşim yerine *civitas* denilebilmesi için şehir sınırları içerisinde *boule* isimli bir meclis olması gerekmekteydi. *Boule* ise varlıklı ve önde gelen kimselerden oluşmaktaydı. *Boule,* kentin resmi yönetim olmakla beraber *civitas*tan toplanan vergiler *boule* aracılığıyla eyalet valisine ulaşırdı. Bunların yanı sıra *conventus*lar ise eyalet yönetiminin alt birimlerini oluşturmaktaydı. *Conventus* merkezleri zamanla değişim göstermekteydi. Örneğin Mithridates savaşından sonra alınan kararla beraber Karia bölgesi Asia Eyaleti'ne dahil edilmişti. Böylece Karia'da Alabanda, Mylasa ve Halikarnassos gibi kentlere İ.Ö.56-İ.Ö.50 yıllarından önce *conventus*lar kurulmuştu. *Conventus*ların varlığının ilk gerekçesi ise kuşkusuz yollardı. Kentlere giden yolların kullanılabilir olması, bu kentlerin *conventus*lar gibi idarî birimlerinin

açısından düşünüldüğünde kentlerin taleplerini karşılıksız bırakmak, *praetor*lar tarafından göz ardı edilebilecek bir hareketti. Nihayetinde sömürü ve yolsuzluk magistratusların bütün giderleri kentlerin hazinesinden karşılaması ile vücuda geliyordu. Bu durum da kentlerin zayıflaması ve toplumsal bunalım ile sonuçlanıyordu. Takmer 2013, 368-369. Takmer'in değindiği hususlara Arslan da katılmakla beraber aksi durumların varlığına da değinmektedir. Örneğin İ.Ö. 129 yılında *publicanus*ların özgür bir kent olan Pergamon'a yönelik sömürüsü dahilinde, mevcut durumda aldıkları vergiye ek olarak bir *tributum* (vergi) almaya çalıştığı ancak bu kararı Roma'ya taşıyan Pergamon kentinin, *Senatus Consultum*'dan (senato mahkemesi) çıkan karar ile *publicanus*ların bu kararını kaldırttığı bir örneğe değinmektedir. Arslan 2007, 366.

[148] Millar 2002, 168-169.; Takmer 2013, 368-370.

varlığı açısından oldukça elzemdi. Diğer yandan Mitchell'a göre bu dönemdeki ana ihtiyaç, şehir organizasyonundan ziyade bölgesel anlamda genel bir organizasyondu. Zira Flavianuslar döneminde Ephesos kentinde bulunan bir yazıtta topluluklar, bağlı oldukları *diocesis*lere (*διοικήσεις*) göre listelenmekteydi.[149] Oysa Grek halkları daha önce bulundukları coğrafyaya göre değil, ait oldukları etnik kökenlere göre listelenmekteydi. Mitchell buradan yola çıkarak Asia Eyaleti'ndeki şehirleşmeyi, Flavianuslar döneminde dahi geçiş aşamasında olarak yorumlamaktadır. Ayrıca bu etnik kimliklerin çoğu, Sardeis'in mahkeme bölgelerinde ve Apameia'da (kırsal Lydia ve Phyrgia) bağımsız şehir statüsü kazanamamış halkları ifade etmek için kullanılmıştı. Böylece bölgedeki halkların hangi statüde oldukları ile ilgili de ihtilaflar ortaya çıkmıştır.[150]

Asia kentlerinin ekonomik zorluklarla ve sosyal bunalımla boğuştuğu Aristonikos isyanı ve Mithridates ile olan ilk savaştan sonra Sulla'nın diktatörlüğünü izleyen süreçte Asia'da bir takım idarî düzenlemeler meydana geldi. Bunların başında ise Asia'nın belli bölgelere bölünmesi gelmekteydi. Mitchell, bu idarî bölünmenin kırk dört ayrı parçadan oluşmuş olabileceğini belirmiştir.[151] Onun yanı sıra Magie ise Asia'nın dört idarî parçaya ayrıldığını ve bu parçaların da toplamda on bir yönetim merkezinden oluştuğunu öne sürmektedir. Ona göre bu bölgeler: Adramyttium, Pergamon, Sardeis, Smyrna, Ephesos, Tralles, Alabanda, Miletos, Apamea, Synnada ve Philomelium'dan oluşmaktaydı.[152] Sulla'nın bu düzenlemeleri, Pompeius'un Anadolu'dan ayrıldığı tarihe kadar varlığını sürdürdü. Pompeius'un Anadolu'daki faaliyetlerinin ardından bölgede hâkimiyet alanını büyüten Roma, idarî sahasını düzenlemek durumunda kaldı. Buna göre Pompeius'un Anadolu'dan ayrılmasından altı yıl sonra Phrygia'nın, Kibyria-Laodikeia, Apameia ve Synnada olmak üzere üç *diocesis*i Asia'dan Kilikia'ya aktarıldı. Bu düzenlemeyle beraber Asia'nın zaten zengin şehirlerle dolu ve yüz ölçümü olarak büyük olan idarî sahası daraltılmış oluyordu. Böylece hem Asia'nın hem de Kilikia Eyaleti'nin idaresi konusunda kolaylık sağlanmaya çalışılmıştı. Ancak Caesar, İ.Ö. 49 yılında Kilikia'dan üç *diocesis*i alarak (muhtemelen aynı bölgeler) Asia'ya verdi. Ayrıca Pamphylia bölgesi de Asia'ya katıldı. Böylece Roma Cumhuriyeti'nin Asia'sı belirlenmiş oldu.[153]

II.2.2. Yollar

Roma yolları; hacılar, askeri ulaşım ve ticaret gibi pek çok amaçla Anadolu'nun çeşitli yerlerine kurulmuştur. Roma'nın yol yapma politikası, tarihi boyunca hâkim olduğu topraklar üzerindeki egemenliğini pekiştirmek adına önemli olmuştur. Roma yolları savaşlar, ticaret ve sosyal etkileşim açısından zaruri olmakla beraber kent yaşamının da en önemli unsurlarından biridir. Roma'nın Asia

[149] *Diocesis* ve *conventus* terimlerinin arasındaki ilişki için ayr. bkz. Carbone 2016, 31-32.; Güler 2020, 66-67.
[150] Mitchell 1999, 30-31.; Doğancı 2013, 170-171.; Carbone 2016, 11-13.
[151] Mitchell 1999, 29. Sulla'nın diğer reformları için ayr. bkz. Fagan 1999, 70-71.
[152] Magie 1950, 1116-1117.; Mitchell 1999, 29-30.
[153] Caesar III, 4, 5.; Magie 1950, 376-418.

Eyaleti aracılığıyla Anadolu'daki doğrudan yönetiminin başlamasının ardından buradaki yol çalışmaları da başlamıştır. Magie'nin üzerinde durduğu üzere, Anadolu'daki ilk Roma yolları Aristonikos isyanı bastırıldıktan hemen sonra yapılmaya başlanmıştır.[154]

French Roma yollarını tanımlarken, inşa edilen yolların 2 ila 5 metre genişliğini baz alır. Bu genişlik ölçüsü, Roma yollarının büyük ya da küçük olarak tanımlanması adına kullanılır. Bu ölçünün baz alınabilmesi için söz konusu yolun belli mühendislik aşamalarından geçmiş olması ve belli bir amaç doğrultusunda inşa edilmiş olması gerekir. Bunun haricinde belli yapım aşamalarından geçmeyen, patika olarak adlandırılan yollar da mevcuttur. Bu yollar ana yolu, çevre yerleşimlerden bağlamak için kullanılır.[155] Roma'nın Anadolu yolları ile ilgili, antik eserlerde geçen üç farklı kaynağa ulaşmak mümkündür. Bunlar; *Itinerarium Antonini, Itinerarium Burdigalense* ve *Tabula Peutingeriana* olarak sıralanabilir. Asia Eyaleti'nde ise *Tabula Peutingeriana*'da pek çok, *Itinerarium Antonini*'de ise bir yol ağı mevcuttur. *Itinerarium Antonini*, Anadolu'nun yatay düzlemde ortasından geçen, Galatia ve Kappadokia Eyaletlerini pek çok yol ağı ile birleştiren bir yoldur. Bu yolun, sözünü etmiş olduğumuz iki eyalet haricinde üç istisnası mevcuttur. Bunlar; Khalkedon'dan Antiokheia'ya giden yol, Lampsakos aracılığıyla Pergamon'dan Laodikeia'ya giden yol ve Kilikia'da bulunan Kaesaria'dan Anazarbus'a giden yoldur. Bu üç yoldan sadece Pergamon ile Laodikeia arasında bulunan yol Roma'nın Asia Eyaleti'ni kapsamaktadır. Asia Eyaleti sınırlarında, *Tabula Peutingeriana*'da ise irili ufaklı ve bir tanesi deniz yolu ile bağlantılı olmak üzere kırk yol bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, kıyı kesiminde bulunan yollardır. Asia'nın en büyük üç kenti olan Pergamon merkezli beş, Smyrna merkezli üç ve Ephesos merkezli iki yol ağı bulunmaktadır. Bu yol ağları, kentlerin yüksek nüfusları, coğrafi verimlilikleri, kentlerin ihtiyaçları ve ticaret havzası gibi pek çok faktöre bağlı olarak gelişim göstermiştir.[156]

Pergamon kralları, krallığın kıyı bölgelerinde yoğun olmak üzere bazı yollar inşa etmişti. Krallığın merkezi olan Pergamon kenti; Smyrna, Adramyttium ve Ephesos gibi pek çok büyük kent ile doğrudan bağlantı halindeydi. Bu bağlantı hem kentlerin gelişimi hem de sosyal etkileşim açısından büyük rol oynamaktaydı. Bunların yanı sıra kıyıda bulunan kentler, Asia'nın girintili kıyı tipi sayesinde pek çok doğal limana sahip olması sebebiyle ticari faaliyetler konusunda da avantajlı durumdaydı. III. Attalos'un vasiyetinin ardından Asia'ya gelen Manius Aquillius, buradaki yollarla da ilgilendi. Böylece Roma'nın Anadolu'daki yollarla doğrudan ilişkisi de başlamış oldu. Böylece ilk yol yapımı çalışmalarına, İtalya boyunca da uygulandığı üzere, ilk olarak kıyı bölgeleri ve valinin bulunduğu Ephesos şehrinden başladı. Manius Aquillius ile başlayan bu faaliyetler, yeni yolların yapımından

[154] Magie 1950, 157-158.; Carbone 2016, 11.; Willet 2019, 15.
[155] French 1974, 144.
[156] French 2016, 11-34.

ziyade eskilerinin onarımı çerçevesinde gerçekleşti. Anadolu'daki Pers hâkimiyeti döneminden beri Ephesos kentinin kullandığı iki yol mevcuttu. Bunlardan ilki Ephesos'un içinden geçen ve kuzeye yönelerek Hermus Vadisi ve Sardeis kentine giden yoldu. İkincisi ise Apameia'dan Ephesos'a gelen ve buradan da Lykos ve Maeander Vadilerine giden yoldu. Bu yollar Roma'nın Asia Eyaleti'ndeki yol çalışmaları kapsamında onardığı ilk yollar oldu. Manius Aquillius'un ana amacı, eyaletin kıyıya uzak kısımlarını birleştirmek ve Ephesos'un ticaretini korumaktı. Bunların ardından Manius Aquillius, Smyrna ve Adramyttium arasında bulunan yolun yeniden inşasını gerçekleştirdi. Bu sayede sadece Ephesos ve çevresinde iç kesimlerde bulunan kentlerin değil, kıyıdaki diğer büyük kentlerin ticareti ve korumasını sağlamaya çalıştı. Bunların yanı sıra French de Side'de bulunan bir mil taşında yazdığı üzere, Manius Aquillius'un yol yapımı faaliyetleri kapsamında Pergamon'dan geçen bir yolun, onarımını gerçekleştirdiğinin altını çizer. Bu faaliyet de Smyrna ile Adramyttium arasında yeniden inşa edilen yol ile paralel olarak eyaletin kıyıda bulunan büyük kentlerinin sosyoekonomik yönden canlanmasını ve askeri akış sayesinde kentlerin korumasının sağlanması amacıyla benzerlik taşımaktadır. Carbone ise Manius Aquillius'un yol çalışmalarının tüm bu şehirlerin yanında Troad, Aeolis, Lydia ve Ionia'yı da kapsadığından söz eder.[157]

Bunların haricinde Roma'nın Asia'da yaptırdığı diğer yollar da şu şekilde verilebilir: Ephesos'tan; Tralles, Çamlık (Ephesos), Tire ve Dikili'ye (Pergamon); Pergamon'dan Kazıkbağları (Elaea), Alan (Laodikeia), Harmanlı (Laodikeia), Yaraşlı. Geneli itibariyle yapılan yolların asıl merkezlerinin Asia Eyaleti'nin valilik merkezi olan Ephesos ve eski Pergamon Krallığı'nın başkenti olan Pergamon olduğu açıktır. Ayrıca yolların kıyı yolunu izlediğini söylemek de mümkündür. Bu sayede Roma'nın, Asia'nın büyük kıyı kentlerini sosyal etkileşim ve ticari anlamda beslemek adına böyle bir yol izlediğini söyleyebiliriz. Bunun yanında kıyı yollarının, diğer küçük kıyı kentlerinin büyümesi açısından da elzem olduğu açıktır. Kıyı boyunca uzanan kentler iç kesimde Laodikeia'ya giderken, güneye doğru devam eden yolların bir kısmı da Menderes Vadisi boyunca uzanarak Lykos'a uzanır. Mitchell, Asia'nın kıyı yollarının son durağının ise Side kentinin limanı olduğunu belirtmektedir. Pergamon'a ortalama 500 kilometre uzaklığındaki Side, bulunduğu eyaletin büyük kentlerinden biri olarak Asia'nın ticareti konusunda önemli rol oynamaktadır. Kuzeyde ise Adramyttium, Asia yollarının uzandığı en önemli kent olarak ön plana çıkmaktadır. Adramyttium'un yanı sıra Laodikeia da bu görevi üstlenen, eyaletin görece iç kesiminde yer alan kentlerden olmuştur. Zira yukarıda da belirttiğimiz üzere çıkış yolu Pergamon olan yollardan biri Laodikeia, Philadelphia, Sardeis ve nihayetinde Thyateira'ya

[157] IGRR IV, 292.; Magie 1950, 157-158.; French 1994, 77.; Carbone 2016, 10.

uzanmaktadır. Bu yolun, eyaletin batıdaki kıyısından başlayarak iç kesimlerindeki büyük kentlerini bağladığı görülmektedir.[158]

Buradan da yola çıkılarak söylenebilir ki Manius Aquillius'un Asia'ya gönderilmesinin ardından Asia'nın dokuz büyük kentinden altısı yollar aracılığıyla birleştirilmişti. Bunlar Pergamon, Adramyttium, Sardeis, Ephesos, Tralles ve Laodikeia olarak sıralanabilir. Eyaletin kurulduğu henüz ilk yıllarda böylesi bir gelişmenin Roma'nın Asia Eyaleti'ndeki kalıcılığı açısından önemi büyüktür. Ayrıca daha sonrasında Pergamon'dan Side'ye yapılan bağlantının da Asia'nın ticari zenginliği açısından önemli olduğunu söylemek gerekir. Bu sayede isyanın ardından Asia Eyaleti, Manius Aquillius'un onarımını yaptığı yollar sayesinde hem çevresindeki ticari sahalara hem de kendi içindeki bütünlüğe yeniden kavuşmuş oldu. Cicero İ.Ö. 51 yılında Asia'nın Phyrgia kentlerinin kısa süreliğine de olsa Kilikia Eyaleti'ne bağlı olduğu sırada Apamea, Synnada ve Philomelium'da mahkemeler kurdu. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada sadece Miletos, Halikarnassos, Mylasa ve Alabanda gibi Karia şehirleri ana yol güzergahının dışında kalmıştı. Bunun nedeni Karia'nın coğrafi yapısının fazlasıyla girintili olmasından ve bölgenin sık dağlar tarafından kısmen izole kalmasından kaynaklı olabilir. Ancak buna rağmen bu kentlere de yan yollar aracılığıyla rahatlıkla ulaşılabilmiştir.[159]

II.2.3.Memurlar

Roma'da *magistratus*lar askeri, idarî ve politik görevleri bulunan, belli görev süreleri ve konumları olan ve statülerine göre yaptıkları işin tanımı ile bağlı oldukları birimin farklılık gösterdiği memurlara verilen isimdir. *Magistratus*lar özellikle cumhuriyet döneminde görece önemli bir konuma sahipti. Yaptıkları eylemler için belli birim ya da kişilere karşı sorumlulukları bulunmaktaydı. Görev aldıkları konum ve statüleri ise soylu olup olmamaları ve kariyerlerindeki tecrübeleri gibi bazı değişkenlere göre belirlenmekteydi. Eyaletlerde görev alan *magistratus*lar, bulundukları statüye göre kanun yapma, dava açma, dava yürütme ve davalara karar verme gibi haklara sahipti. *Magistratus*lar, Roma halkı tarafından saygı duyulabilecek konumda yer alan kimselerdi. Görev süresi bir yıl olan *magistratus*lar, görev sürelerinin sona ermesinin ardından memurluk görevlerine on yıllık bir ara vermek zorundaydılar. Bu sayede diğer *magistratus*ların önü açılmaya ve yolsuzluk önlenmeye çalışılırdı. Eyalet valileri genellikle bir önceki yılın *praetor*u olan bir kişiden seçilirdi. Asia'ya gelecek olan vali her yılın baharında deniz yoluyla bu eyaletin valilerinin konakladığı kent olan Ephesos limanına gelirdi. Valinin beraberinde gelen bir *quaestor* de senato tarafından eyaletin yönetimi adına tahsis edilen paranın yönetiminden sorumlu olurdu. Ayrıca valilik süreci boyunca halktan vergiyi toplamak ve kaydetmek de

[158] Mitchell 1999, 19-20.
[159] Mitchell 1999, 24. Anadolu'daki mahkemelerin yönetimi ile ilgili ayr. bkz. Mitchell 1999, 25-28.

onun görevi dahilindeydi. Onun yanı sıra valinin çeşitli sebeplerden yerine getiremediği görevleri yapması için de üç *legatus* daha eyalete gönderilirdi.[160]

Eyaletin yönetimi açısından kuşkusuz en önemli kimse eyalet valisiydi. Pergamon başta olmak üzere Asia kentlerinin yaşadığı en büyük değişim, Pergamon Krallığı'nın yönetimi boyunca kendi kültürlerinden olan kimselere tabiiyken, verasetin ardından kendi kültürlerinden farklı ve kendi dillerini konuşmayan bir gücün hükmü altına girmiş olmalarıydı. Başta vali olmak üzere eyalete gönderilen *magistratus*lar ile yerli halkın arasındaki etkileşim de bu kültürel değişimin en net hissedildiği noktalardandı. Bu farklılık halka, yüzyıllardır devam eden ve halkın aşina olduğu yönetimin sona erdiğini göstermesi açısından önem taşımaktaydı.[161] Asia halkının farklı kültür, dil, yönetim tarzı ve kanunlarla karşılaşması, Aristonikos ve Mithridates savaşlarına olan desteğinin temel unsurlarıydı. Zira bu değişim, Asia'nın Roma hâkimiyetine geçmesinin ardından yaşanan en büyük gelişme olan bu iki savaşta da Roma'nın rakiplerinin, Asia halkının en azından belli bir kısmını arkalarına alabilmelerini sağlamıştı. Bu değişim süreci düşünüldüğünde halkın, yeni rejime uyarlanabilmesi ve başkent Roma ile olan yakınlığının kurulabilmesi açısından vali ve *magistratus*ların görevleri oldukça elzemdi. Böylece eyalete atanan valinin ne derece liyakat sahibi olduğu, valilik süreci boyunca halk için hayatî öneme sahipti. Zira valinin aldığı her karar halkın sosyo-ekonomik durumunu doğrudan etkilemekteydi. Eyalet valisi; kanunları uygular, mahkemelere başkanlık yapar hem ceza hem de hukuk davalarında yargılama yapardı. Ayrıca asker toplama, bu askerleri eyalet içinde dilediği yerlere yerleştirme hakkına sahipti ve askerleri tehdit olarak gördüğü durum ya da kişilere karşı da kullanabilirdi. Bu nedenle halkın, vali ile arasını iyi tutması gerekirdi. Bu durum valinin olası tehditlere karşı alacağı önlemleri yargılayabilecek ya da güçler ayrılığı oluşturabilecek bir kimse olmamasından kaynaklıydı. Ayrıca liyakat sahibi olmayan valilere karşı, eyalet halkının yapabileceği pek de bir şey yoktu. Zaman zaman Roma'ya yapılan şikayetler olsa da senato, genellikle var olan sürecin devamını sağlama eğilimindeydi.[162]

Bazı *magistratus*ların *imperium* adı verilen yönetme yetkisi bulunmaktaydı. *Imperium,* bir *magistrat*ın görev ve yetkileri açısından en belirleyici unsurdu. Zira bu yetkiye sahip olan *magistratus*ların, diğerlerine oranla statüsel bir üstünlüğü bulunmaktaydı.[163] Buna binaen *magistratus cum imperio* ya da *magistratus sine imperio* terimleri kullanılırdı.[164] Asia'da bu yetkiye sahip olan ilk

[160] IGRR IV, 292.; Ramsay&Lanciani 1911, 135-136.; Abbott 1911, 150.; Magie 1950, 159.; Karakocalı 2013, 68-69.

[161] Cumhuriyetin ilk yıllarında Roma'nın çevresiyle olan etkileşimlerinden bahseden Gargola, Boatwright ve Talbert de bu duruma dikkat çeker. Ona göre coğrafî ve kültürel bir yakınlık söz konusudur. Ayrıca askerî, yönetimsel ve dini anlamda da Asia ve Roma halklarının benzetilebilecek yönleri vardır. Ancak bu yakınlık, Roma'nın Hellas ve Anadolu'nun batı kıyılarında yaşayan halklarla arasındaki devasa çeşitliliğin varlığını değiştirmez. Boatwright&Gargola&Talbert 2004, 10-11.

[162] Cicero Ad. Att. V, 15.; Magie 1950, 159-160.

[163] Abbott 1911, 152-153. *Imperium*'un başkent Roma'da uygulanışı ve alt yetkilerinden biri olan *iurisdictio* için bkz. Karakocalı 2013, 72-75.

[164] Yönetme yetkisi olan *magistratus* ya da yönetme yetkisi olmayan *magistratus*. Söz konusu *magistratus*ların cumhuriyet içinde nasıl ortaya çıktığı ile ilgili ayr. bkz. Karakocalı 2013, 70.

kişilerden biri Publius Licinius Crassus Mucianus'tur. Mucianus, İ.Ö. 133-132 yıllarında Asia'da valilik görevi yapması bakımından Asia'nın ilk valisi olarak addedilse de bu yıllar arasında Asia'daki Roma hâkimiyetinin kısıtlı olması itibariyle tam manasıyla görevini yerine getirdiği söylenemez. Mucianus Asia'ya geldikten sonra Aristonikos isyanına karşı mücadele etmiş ve Roma nüfuzunun bölgede sağlanması için çaba göstermiştir. Asia'daki nizamın sağlanmasının ardından buradaki valilerin de daha etkili olduğu söylenebilir. Her ne kadar Asia valilerinin halka ve kentlere karşı pek hoşgörülü olmadığı açık olsa da istisna teşkil eden durumlar da mevcuttur. Bu noktada en net örneklerden biri Quintus Mucius Scaevola'dır. Asia'da İ.Ö. 95-İ.Ö. 93 yılları arasında valilik yaptığı tahmin edilen Scaevola, *publicanus*ların yolsuzlukları ve halka karşı tutumları ile ilgili sert önlemler almış ve Asia halkının sevgisini kazanmıştır. Öyle ki onun halka karşı tutumu sayesinde onun anısına Asia'da *dies mucia* isimli bir festival düzenlenmeye başlanmıştır.[165]

Diğer yandan Asia valilerinin tutumu genellikle sert olmuştur. Bunların arasında en önemli örneklerden biri ise Lucius Licinius Lucullus'tur. Lucullus'un Asia'ya gelişi Mithridates Savaşı ile olmuş ve savaşta önemli rol üstlenmiştir. Asia kentlerinin savaşa olan desteği göz önünde bulundurulduğunda Lucullus'un Asia halkı tarafından pek sevilmediği düşünülebilir. Ayrıca Lucullus, Asia kentlerine büyük bir tazminat yükleyerek kentlerin büyük bir ekonomik yük altına girmesine neden olan Sulla'nın da en yakın olduğu komutanlarından biridir. Zira Sulla, Asia'ya karşı kara harekâtına giriştiği sırada Lucullus da denizden Asia kentlerinin yeniden ele geçirilmesi için uğraş vermiş ve başarılı olmuştur. Savaştan sonra Sulla'nın Asia Eyaleti'ni Lucullus'a bırakması da ona olan güveni ve yakınlığı itibariyle önemli bir husustur. Sulla'nın kentlere dayattığı tazminatın tahsili görevi de Lucullus'a bırakılmıştır. Bu nedenle tazminatın zamanında ödenmesi için büyük çaba sarf etmiş ve bu durum da Asia halkı tarafından pek sevilmeyen bir konuma gelmesine neden olmuştur. Lucullus'a paralellik gösteren bir başka kimse de Marcus Iunius Brutus'dur. Brutus, senato tarafından verilen *imperium* yetkisini kendi çıkarına kullanması açısından örnek teşkil eder. Dio, Brutus'un kentlerden zorla vergi topladığından söz ederken, Appianos da halkın bir kısmını köleleştirdiğinden ve eylemlerinin halk için oldukça yıkıcı olduğundan söz eder.[166]

II.3.Sosyo-Ekonomik Yapı

II.3.1.Vergi Sistemi

Roma sahip olduğu eyaletlerin vergilerini atadığı eyalet valileri aracılığıyla toplardı. Ancak Asia'nın vergileri senatoda yapılan açık artırmada en yüksek teklifi veren *publicanus* olarak adlandırılan vergi mültezimleri tarafından toplanmıştır. İ.Ö. 120'den önce eyalette çıkan isyan sonucu oluşan siyasî

[165] Val. Max. 8, 15.; Tozan 2016, 84-85.
[166] Plut. 23, 7.; App. 4, 75.; Dio 47, 34.

istikrarsızlık, *publicanus*ların Asia'daki varlığı hakkında şüphe uyandırsa da eyaletteki nizamın sağlanmasının ardından *Lex Sempronia de provinci Asia* ya da *vectigalibus Asiae* adıyla bilinen yasayla beraber Asia'daki vergi sistemi düzene oturtulmuştur. Bu yasa Asia'da beş farklı vergi türünü içermektedir. Bunlar; *portorium* (gümrük vergisi), *decuma* (%10 oranında alınan ürün vergisi), *metella* (maden ocaklarından alınan vergi), *scriptura* (otlak vergisi) ve *vicesima libertatis*dir (köle azatınan alınan %5'lik vergi). Bunlardan en önemlisi ve manipüle etmeye müsait olanı ise *decuma*dır. *Decuma*, sabit bir miktar yerine ürünün yüzdesi hesaplanarak alınmaktaydı. Ancak Sicilia'dan farklı olarak bölgesel bir uygulama yerine tüm eyalet bu sisteme tabi kılınmıştı. Ayrıca *decuma* mahsul aracılığıyla değil, nakit olarak ödenmekteydi. Bu durum Asia'nın tahıl tedarikçisi bir eyalet olmamasından kaynaklı olabilir. Zira tahıl ithalatının Roma için ne denli önemli olduğunu göz önünde bulundurursak bu durum anlaşılabilir bir hâl almaktadır. *Decuma*nın ödenmesi ise Asia kentlerinin yaygın olarak kullandığı ve tek gümüş içerikli para olan *cistophorus*un kullanılmış olması muhtemeldir.[167] Zira *cistophorus*, *denarius*tan daha hafif olmasına rağmen resmî ödemelerde kullanılmıştır. Ayrıca *cistophorus*un Asia'daki miktarı da bu noktada önem teşkil etmektedir.[168]

Vergileri toplamakla görevli olan *publicanus*lar, *societas publicanorum* olarak adlandırılan vergi şirketlerine mensuptu. Dolayısıyla Roma'da sözü geçen varlıklı ve nüfuz sahibi kimselerdi. Bu şirketlerin çekirdeğini *manceps* (girişimci) ve *socii* (ortaklar) oluşturmaktaydı. Bu şirketler, Roma hukukunun modern şirketlere benzeyen yasal kişiliğe sahip olmasına izin verdiği tek iş birlikçileri olmaları bakımından sıra dışı bir durumdu.[169] Şirketlerin eyalette vergi toplama hakkı beş sene için geçerliydi. Ancak bu sistem yolsuzluğa oldukça açıktı. Zira eyaletin vergi toplama oranı %10 olarak belirlenmişti. *Publicanus*lar ise bu durumdan daha fazla kâr elde edebilmek adına gümrük vergilerini *purpura* suyundan yapılan ürünlerden %5, diğer ürünlerden ise %2,5 oranında topluyor ve kalan vergileri de kendileri için el koyuyorlardı. Esas vergi *decuma* olarak toplansa da *portorium* da Asia'nın vergilerinden biriydi. Bu vergi, vergi çiftliklerinin alt düzey ortakları tarafından işletilen *τελῶνια* (gümrük istasyonları) ağına dayanıyordu. Bu gümrük istasyonları ağı oldukça yaygın ve sistematikti. Bu sayede şirketler, var olan ihaleye uygun olarak hareket etmeyerek zenginleşiyordu. Zira şirketler, kuruluş amaçları itibariyle kâr odaklı bir iş yürütmekteydi. *Publicanus* ise köy ve kırsallarda yaşan Asia halkının mahsullerine aşar vergisi adı altında el koymaktaydı.[170]

[167] Asia kentlerinin bastığı ve eyalette kullanılan paralar için ayr. bkz. Carbone 2021, 233-257.
[168] İplikçioğlu 2007, 104-105.; Takmer 2013, 106.; DeWitt 2020, 191.; Carbone 2021, 4-7.
[169] Asia Eyaleti'nin vergilerini toplamak bu şirketler için oldukça kârlı bir durumdu. Bu nedenle şirketler, her ne kadar zaman zaman politik baskı gruplarının hedefi hâline gelse de senato ve şirketlerin Roma siyasî ve ekonomik ortamındaki gücü ve iş birliğinin çıkar seviyesi itibariyle böyle olağan dışı bir durumun ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Lintott 2008, 79.
[170] Bean 2001, 14.; Arslan 2007, 367.; Lintott 2008, 79.; Takmer 2013, 114-115.

Sözünü ettiğimiz üzere Asia Eyaleti'nin vergi sistemi diğer eyaletlerden farklılık göstermekteydi. Ayrıca eyaletin ilk yıllarındaki kargaşa da *Lex Sempronia de provinci Asia*'nın uygulanmasını engelledi. Bu sebeplerden ötürü yasanın birkaç kez düzenlenmesi gerekti. Mitchell yasanın ilk versiyonunun eyaletin ilk düzenlendiği yıla, Manius Aquillius'a dayandığını düşünse de Merola'ya göre bu durum böyle değildir. Merola yasanın İ.Ö. 75 tarihine dayandığını savunur. İ.Ö. 75 yılı *consul*leri olan L. Octavius ve C. Aurelius Cotta tarafından yasayla ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler Manius Aquillius dönemindeki yasadan farklılık göstermiştir. Bu farklılık yasanın güçlü bir zemine oturması ve istikrara kavuşması açısından elzemdir. Buradan hareketle Merola yasanın ilk olarak bu tarihte gerçek bir kimliğe kavuştuğunu savunur. Diğer yandan Merola'ya göre yasanın dayanağı Gaius Gracchus'a dayanmaktadır. Daha önce de sözünü ettiğimiz üzere Gaius Gracchus, senatoya yaptığı öneride Asia'dan alınacak vergilerle yürütülecek faaliyetleri temel alarak öneriler sunmuştur. Bu dönemde yasaya göre, Asia'daki vergilerin kiralanması hakkının eyalet valisinden alınarak *censor*lere verilmesi kararlaştırılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Asia Eyaleti'nin, Roma Senato'sunda söz konusu olmasını sağlayan unsur, bu eyaletten toplanacak vergilerdir. Buradan yola çıkarak yasanın Gaius Gracchus'a kadar geri gittiğini düşünmek yanlış olmaz. Merola'ya göre ilk olarak İ.Ö. 120'de yürürlülüğe giren yasa, İ.Ö. 75 *consul*leri tarafından düzenlenerek temellendirilmiştir. Bu yıldan itibaren yasa İ.Ö. 72 yılına kadar küçük düzenlemelerden geçmiştir.[171] Ancak bu düzenlemeler, Sulla'dan aldığı yetkiyle Lucullus'un Asia Eyaleti'nde faaliyet gösterdiği dönemde de kısa süreli etkiler gösterebilmiştir. Lucullus *publicanus*un halka karşı olan sömürüsünün ne denli büyük olduğunun farkına varmış ve bunun önüne geçmeye çalışmıştır. Bu nedenle pek çok kente ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Bu noktada en önemli örnek ise Kyzikos kentidir. Bu kent, Mithridates savaşının ardından yüklenen tazminat ve *publicanus*un faaliyet göstermesiyle beraber oldukça zayıflamış ve yerel halk sömürü altında köleleşmeye başlamıştır. Buna karşın Lucullus kente vergi muafiyeti tanımış, ardından da onu bağımsız ilan etmiş ve sınırlarını genişletmiştir. Ancak bu önlemler kentler özelinde sınırlı kalmış ve *publicanus*un sömürüsünü ancak istisnai olarak engelleyebilmiştir.[172]

Vergi sistemindeki düzenlemeler Roma şehrinde çalkantılı bir siyasî ortamın olduğu İ.Ö. 50 ve 40'larda da devam etti. Gnaeus Pompeius, Asia'daki vergi sisteminin yolsuzluğa oldukça açık olduğunun farkındaydı ve bu durumu vergi mükelleflerinin lehine değiştirmek için çaba gösterdi. Asia'da vergileri tahsil eden *publicanus*lar, ürün hasadı ya da bağbozumu zamanında doğrudan üreticiden vergi almaktaydı. Bu durum *publicanus*ların doğrudan Asia'da yaşayan üretici kesim ile iletişimde olmasını sağlamaktaydı ve manipüle edilmeye açık bir sistemdi. *Publicanus*lar bu güçlerini

[171] Merola 1996, 281.; Mitchell 2008, 198-201.
[172] Bryans&Hendy 1911, 318.; Oktan 2018, 119.

kullanarak icraatlarını, Roma Senatosu'nun verdiği yetkiyle yerine getirdiklerini savunarak halkı tehdit etme gücüne sahipti. Bu durum Gnaeus Pompeius'un getirdiği *pactiones* sistemi ile engellendi. Bu sistemle artık Roma vergi toplama işlemini, vergi tahsildarlarıyla bir *pactio* (anlaşma) yaparak kendi yetkilendirdiği görevliler aracılığıyla yerine getirecekti. Bu durum *decuma*nın manipüleye açık olan tarafını, *publicanus*ların halkla doğrudan iletişim kurma hakkını ellerinden almaktaydı. Cicero, bu durum değişikliğini artık eyaletteki şehirlerle iş yapan şirketlerin aşırılıklarının denetlenmeye başlandığını belirtmiştir. Yine Cicero'ya göre bu durum Asia halkının, vali aracılığıyla şikâyetlerde bulundukları üzere vergilerden hoşnutsuz olmalarından kaynaklıdır. Konu ile ilgili Dio, Rutilius Rufus isimli bir kimsenin bu şikâyetlerinden ötürü cezalandırıldığından söz eder. Ayrıca Mithridates'in Asia halkını vergi sisteminden nefret etmelerinde dolayı kendi tarafına çekebilmesinin de etken olduğunu unutmamak gerekir.[173]

Diğer yandan bu sistemin varlığı da çok uzun sürmedi. Zira senatodaki tartışmalar ve gergin siyasî ortam, yükselişe geçen siyasî kişiliğin gücü ele almasıyla değişimleri de beraberinde getiriyordu. *Decuma*nın toplanması sırasında *societates publicanorum*a en büyük avantajlarından biri de toplanan *cistophori*nin *denarii* ile değiştirilmesi sürecinde yatıyordu. *Societates* bu sayede iki para arasındaki değer farkından yararlanarak para ticareti yapma şansını yakalamıştı. Caesar'in gücü ele geçirmesiyle beraber bunun radikal bir biçimde bunun önüne geçilmesi sağlandı. Öncelikle savaşta Mithridates'e destek vermesi nedeniyle ağır bir cezaya çarptırılan Ephesos'a özgürlük verdi. Ayrıca Ilion kentine de bağımsızlık ve vergi muafiyetinin yanı sıra yeni topraklar verdi. Ancak Caesar'ın Asia'daki düzenlemeleri kentlerle sınırlı kalmadı. Vergi yükü nedeniyle halkın fakirleşmesinin önüne geçmek adına eyalet genelinde vergi miktarını üçte bir oranında azalttı. Caesar da Pompeius gibi Asia'daki yolsuzlukların farkındaydı ve *decuma*nın toplanması hakkını kentlere verdi.[174] Böylece vergi tahsildarlarının ekonomik sömürüsünün önüne geçti ve Asia kentlerini temel alan bir vergi toplama sistemi yarattı. Bu değişimin bir diğer sonucu da cistophorinin egemenliğinin yok olarak Asia'daki para niceliğinin *denarii*ye kayması ile sonuçlandı. Bunların yanı sıra İ.Ö. 46-44 yıllarında eyalette valilik yapmış olan P. Servilius Vatia Isauricus da Ephesos'a çeşitli yardımlarda bulunarak kentin tiyatro ile stadyumunun arasında inşa edilmiş olan *stoa*yı onartmıştır. Bu gelişme önemli bir örnek teşkil eder zira Asia valilerinin ve Asia'da ekonomik bağlamda değişiklik yapan devlet adamlarının pek azı kentlerdeki

[173] Cicero Ad. Att. VI, I, 3.; Cicero Pro Flacco, 65.; Dio 36, 10.; Magie 1950, 131-132.; Sherwin-White 2008, 270. Roma halkı ve bu şirketlerin aşırılıkları Livius tarafından da eleştirilmiştir. Livius XXXIX.

[174] Caesar'dan önce Crassus'un İ.Ö. 61'de Asia'nın vergilerini düşürmeye çalıştığına dair malumatımız vardır. Ancak Crassus'un içinde bulunduğu siyasî ortam ve bu ortamın oluşturduğu muhalefet İ.Ö. 61 yılındaki bu çabayı boşa çıkarmıştır. Diğer yandan her ne kadar bazı kaynaklar Sulla'nın *publicanus*ları Asia'dan sürmüş olabileceğine dair malumat verse de Badian'a göre bunun gerçekle bir ilgisi yoktur. Zira Sulla ne Asia'ya geldikten sonra ne de Roma'ya dönüp reformlarını gerçekleştirdiği süre boyunca Asia ekonomisinde olumlu anlamda net bir değişiklik gözlemlenmez. Bu sebeple *publicanus*ların Asia'daki yetkilerinin, Caesar'ın almış olduğu kararlara kadar kısıtlandığını söylemek doğru olmaz. Badian 1962, 232-233.; Gruen 1974, 71.

inşaat faaliyetlerine yeterince önem vermiştir. Bu duruma örnek olarak Lucullus ve Pompeius gibi eyaletin ekonomisi adına söz sahibi olmuş önemli kimselerin eyaletteki inşaat faaliyetlerinde istikrarlı bir biçimde faaliyette bulunup bulunmadığı meçhuldür. Diğer yandan bu dönemde Roma siyasetinde etkin faaliyet göstermiş Brutus ve Cassius'un da Asia'dan para topladığı bilinmektedir. Bu nedenle eyaletin halihazırda içinde bulunduğu ekonomik yük büyümüştür. Ayrıca Marcus Antonius da kentlerin sevgisini kazanmak adına bazılarına yardımlarda bulunsa da eyaletteki vergi sistemini çıkarları için kullanmaktan geri durmamıştır. Zira Asia'dan dokuz yıllık vergi borcunun iki yıl içinde ödenmesini talep etmişti. Asia'nın yıllık vergisi ortalama 2.000 ton sikkeden daha azdı. Özgür kentler ve diğer doğu eyaletlerden elde edilecek miktar da hesaplandığında M. Antonius'un elde edeceği miktar ortalama 20.000 ton sikkeye denk düşüyordu.[175]

Mitchell *decuma* ile Romalı iş adamlarının Asia'ya akını arasında bağlantı kurmaktadır. *Decuma* uygulamasıyla beraber Asia halkı ilk kez Roma'ya sistematik bir biçimde vergi ödemeye başlamıştır. Böylelikle Asia halkı, bu uygulamanın ağırlığının yanı sıra *publicanus*ların yolsuzluk ve zorbalıklarına maruz kalmıştır. Bu noktada Mitchell, Asia halkının bu vergiyi ödemekte zorlanması ve kendi mülklerini kaybetmesi sonucunu doğurduğundan söz etmiştir. Bu sayede Asia'ya gelen Romalı iş adamları, halkın mülklerine el koyarak burada toprak sahibi olma imkânı bulmuştur. Bu durum Roma'nın Asia'daki vergi sistemi aracılığıyla ekonomik bir hâkimiyet yaratma çabasına açık bir örnektir. Ayrıca *cistophorus*un, *decuma*nın ödenmesi için kullanıldığı neredeyse kesindir. *Cistophorus* Attalosların döneminde Pergamon Krallığı sınırlarında yer alan kentlerin sıkça kullandığı bir sikkedir. Dolayısıyla bu sikke, Attaloslar ve Asia kentlerinin var olan ekonomik düzenleriyle ilişki içindedir. Carbone'a göre Roma'nın Asia kentlerinin bastığı sikkeleri değiştirme çabası göstermeyerek onların var olan geleneklerini devam ettirmesini sağlamak açıkça "orta zemin emperyalizmi" yaratma çabasına örnektir. Ona göre *cistophori*nin eyaletin ilk yıllarında serbest bırakılması, siyasî bir orta kimlik yaratma çabasında rol oynarken, Romalıların eyaletteki nüfuzunun da artışıyla beraber *societates publicanorum*u destekleyen kapalı bir para sistemi oluşturmanın aracı hâline gelmiştir.[176]

II.3.2.Ticaret, Kaynaklar ve Üretim

İkinci Makedonya Savaşı'nın ardından Roma nüfuzunun Doğu Akdeniz dünyasında daha da derinden hissedilmeye başlanması, bu coğrafyada bulunan devletlerle olan ticarî ilişkilerin de derinleşmeye başlamasına yol açtı. Roma'nın Pergamon Krallığı ile olan sıkı siyasî ilişkileri, ticari bağlamda da kendisini göstermişti. Böylece Roma ordularının Anadolu'ya ayak basmasından yıllar önce

[175] App. V, II, 379-380.; Strabon 13, 1, 27.; Magie 1950, 406-407.; Oktan 2018, 120-121.; Carbone 2016, 13.
[176] Mitchell 1995, 30.; Carbone 2016, 13-14.

de Roma şehrinde Anadolu menşeili ürünler bulunmaktaydı. Bu duruma dair ilk yazılı anlatılardan biri Livius'ta yer almaktadır:

> *"Yabancı lüksün başlangıcı, Asya'dan gelen ordu aracılığıyla şehre getirildi. İlk kez Roma'ya bronzdan yapılmış sedirler, değerli örtüler, halılar ve diğer dokuma ürünleri ve o dönemde lüks olarak kabul edilen mobilyalar-pedestal ayaklı masalar ve büfeler ithal edildi. Ayrıca, İ.Ö. 187'de kadınlar, lira ve arp gibi enstrümanları çalmaya ve diğer eğlencelik unsurları banketlere eklemeye başladılar; banketlerin kendisi de artık daha büyük bir özen ve harcama ile planlanıyordu. O dönemde, eski Romalılar için en değersiz köle olan aşçı hem değer yargılarında hem de ona uyguladıkları işlerde, değer kazanmaya başladı ve daha önce sadece gerekli bir hizmet olarak görülen şey, artık bir sanat olarak kabul edilmeye başlandı. Ancak o dönemde olağanüstü olarak kabul edilen şeyler, gelecekteki lüksün sadece başlangıç tohumlarıydı."*[177]

Livius'un bu sözlerinin Roma toplumunun lüks yaşamına, geleneklerinden kopuşuna ve toplumun yozlaşmasına dair bir eleştiri olması mümkündür. Ancak konumuz itibariyle dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da Roma şehrinin, Asia Eyaleti'nden önce de Asia topraklarında üretilen ve imal edilen eşyalara aşina olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu sözlerin, eyaletin kuruluşundan elli sene öncesi için sarf edilmiş olması da ticarî ilişkilerin hiç de kısa bir süre dilimine kadar geri gitmediğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan Livius'un da belirttiği gibi Asia'dan gelen bu zengin ürünler Roma'nın, Asia'nın ekonomik olanaklarına ve dolayısıyla zenginliğine erişmesi için bir neden teşkil etmiş olabilir. Bu durum özelinde Gracchus'ların Asia Eyaleti'nin kurularak buradaki zenginliklerin Roma'ya aktarılması önerisini sunduğundan bahsetmiş olsak da aslında Roma'nın, Asia'yı sadece emekli askerlere toprak vermekten öte buradaki zenginlikleri uzun süredir tanıdığı ve senatoya sunulan önerinin aslında ikinci planda olduğu düşüncesi de değerlendirmeye açıktır. Buradan hareketle Roma'nın, özellikle Makedon Savaşları ile Doğu Akdeniz'i daha yakından tanımaya başlamasında ve bu topraklarla olan ilişkilerinde Livius'un bahsetmiş olduğu bu zenginliklerin payı yadsınamaz bir gerçektir. Uzun yıllar süren ticari ilişkiler ve gittikçe zenginleşen Roma kentine akan pahalı ürünler, Roma'nın Asia toprakları ile olan ilişkilerinin hızlanmasına neden olmuş olması yakın bir ihtimal olarak gözükmektedir. Diğer yandan ticarî ilişkilerin sadece ekonomik düzeyde olmadığı da düşünüldüğünde Roma ile Asia'nın ticari yolla kültürel bir alışveriş yaptığı da göz ardı edilmemelidir. Zira bu durumu Livius'un da yukarıdaki paragrafta bahsettiği üzere Asia'nın zengin yaşamının Roma'ya etkisi örnek verilebilir. Ayrıca *interpretatio romana* (Roma yorumu) aracılığıyla İ.S. 2. yüzyıla dayanan Ephesos'taki Celsus Kütüphanesinde Hellen ve Roma mimarisinin harmanlanmış hâli olması ve Hellen tanrılarının Roma

[177] Livius XXXIX.

tanrılarıyla özdeşleşmesi açısından göz önünde bulundurulması gereken unsurlardandır. Bunların yanı sıra Asia Valisi Lucullus'un Asia kentlerinden pek çok heykel, kitap ve sanat eserini Roma'ya taşıması da bu kültürel alışverişe örnek teşkil eder.[178] Böylece Asia Eyaleti'nin kuruluş aşamasında Roma'nın yerel halka çok da uzak olmadığı düşünülebilir.[179]

Tüm bunların yanı sıra Livius'un bu pasajı, emperyal bir gücün nasıl zenginleştiğine dair emareler de sunmaktadır. Roma'nın gittikçe büyüyen ve zenginleşen bir kent konumunda olarak, lükse ve pahalı ürünlere olan olumlu bakışının da ivme kazanması kaçınılmazdır. Zira Livius bir İ.Ö. 1-İ.S. 1 dönemi tarihçisi olarak bu sürece dışarıdan bakma imkânına sahiptir. İ.Ö. 187 yılına dayanan bu ticarî alışverişin ancak bir başlangıç olduğunu dile getirmesi, aslında Roma'nın Asia gibi bir kaynağa ne denli ihtiyacı olduğu düşüncesini de ortaya çıkarmaktadır. Zira Roma'nın genişlemesi; zenginleşen halk zümreleri, büyüyen kamu binaları ve hırslı senatörleri beraberinde getirmiştir. Roma gibi emperyal bir gücün yükselen halk beklentisine karşı sömürebileceği her kaynak, halkın zenginleşmesi ve şehrin büyümesi ile sonuçlanacaktır. Bu noktada Asia göz ardı edilemez bir seçenek gibi gözükmektedir. Buna paralel olarak hızla zenginleşen Roma şehrinde, hırslı senatörler olan Gracchusların, senatoda nüfuz kazanmak adına ortaya atmış olduğu Asia Eyaleti fikri ve daha önce sözünü etmiş olduğumuz üzere vasiyetin şehre ulaşmasının ardından hızla eyaletin kurulması için gönderilen komisyon, vasiyetin doğruluğu hakkında bizlere fikir vermektedir.[180]

Cumhuriyet döneminde Asia'dan getirilen ürünlerin miktarı ve belli ürünler haricinde nelerin Asia'dan Roma şehrine getirildiği hakkında bilgi sahibi olmak kolay değildir. Ancak Asia'nın coğrafyası ve halihazırda burada üretilen ürünler göz önünde bulundurulduğunda Asia'nın en çok ihraç ettiği ürünlerin şarap ve zeytinyağı olduğunu söylemek zor değildir. Cumhuriyet dönemine ait net bir sayı vermek zor olsa da bu iki ürünün İ.S. 100-150 yılları arasında *amphora* kapasiteleri baz alınarak, Anadolu'dan Roma'ya ortalama olarak 5.300.000 litre ihraç edildiği kaydedilmiştir. Bu sayı ortalama ve daha geç bir dönem olsa da Roma'nın Asia'nın işgücü ve kaynaklarından ne derece yararlandığının bir göstergesi niteliğindedir.[181] İthal edilen ürünler ise Roma şehrine getirilecek olan, özellikle doğu ürünlerinin ticaretinin yapıldığı Ostia ve Puteoli limanlarına getirilirdi.[182] Sherwin-White, Bryans ve

---

[178] Plut. Lucullus, 39.

[179] Willet'a göre Anadolu'da kendi kendini yöneten şehirlerin dağılımı ve bu şehirlerin büyüklükleri dört farklı maddede incelenmelidir. Bunlar; doğal kaynakların ve doğal çevrenin dağılımı, şehirlerin arasındaki bağlantı hacmi, kendi kendini yöneten bu şehirlerin birer pazar işlevi görmesi ve Roma kentleşme modelinin Klasik ve Hellen kent modeliyle olan tarihsel ve kültürel yakınlığı. Böylece Roma ile Hellen kentleri arasındaki bağlantı, Roma'nın Anadolu'da varlığını fizikî olarak göstermesinden önce de mevcut olduğu ve Roma'nın bu şehirlerle olan ilişkisinin bazı parametreler aracılığıyla bir süredir zemin kazandığı düşünülebilir. Konu için ayr. bkz. Willet 2019, 9.

[180] Ayr. bkz. Strabon XIV, 646.; Magie 1950, 152-153.; Snowdon 2005, 99-102.

[181] De Sena 2005, 3.

[182] Asia ile Roma arasında belli oranlarda ticaret yapıldığı kesin olsa da Roma sınırları içindeki herhangi bir eyaletten getirilen malların, cumhuriyetin diğer eyaletlerine ne derece ulaştığı soru işaretidir. Asia'da da görülebileceği üzere Roma ticaret sisteminin, başkent odaklı bir sistem olduğu açıktır. Dolayısıyla Asia'dan ihraç edilen malların diğer eyaletlere dağılıp

Hendy bu iki ürünün yanı sıra köle ticaretinin de önemli olduğuna dikkat çekmenin yanı sıra para ticaretinin de Asia'da önemli ölçüde etkili olduğunun altını çizer. Asia'da köle ticareti oldukça yaygındı. Eyaletin nüfusu ve ticaret hacmi de köle ticaretine elverişli durumdaydı. Bu nedenle Asia'da Roma hâkimiyeti başlamadan da köle ticaretinin yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Köle başına gümrük vergisi azami 5 *denarii* tutarındaydı. Ancak kölelerin yaşları, cinsiyetleri, kabiliyetleri ve sağlık durumları da ücreti değiştiren unsurlardan olduğu için tutarı net olarak belirlemek mümkün değildir. Tüm bu ürünlerin yanı sıra vergi muafiyeti uygulanan durumlarda mevcuttu. Bunlar; Roma halkı için ticareti yapılan mallar, kült amacıyla taşınan mallar, taşımayı yapan tüccarların yanlarındaki gıda maddeleri, resmî amaçla taşınan mallar, bronz ve gümüş sikkeler, taşıma sırasında kullanılan gemilerin donanımları için gerekli malzemeler, taşımayı yapanların yanlarında getirdikleri unsurlar (köleler, yazı gereçleri, hayvanlar, kitaplar, ayakkabılar ve mühür yüzükleri), muvazzaf asker ve gemiciler ve devlet adına yolculuk yapan askerlerin kullandıkları eşyalardan oluşmaktaydı.[183]

Tarihçilere göre Sulla'nın Asia'yı cezalandırmasının ardından buradaki vergileri toplama hakkına sahip olan Romalı iş adamları, Sulla'nın isteklerini yerine getirmek adına halka daha ağır vergiler yüklemişti. Belirlenen tazminat miktarı on dört yıl içinde altı katına çıkarılmış ve pek çok Asia kentinin gelişimini hayati ölçüde etkilemişti. Bunun yanı sıra Pirson'un da yer aldığı 2019 yılı Batı Anadolu yüzey araştırmaları sırasında bulunan, Pergamon Ovası'nın en tepe yerlerinden birinde bulunan bir imalathanede seramik üretimi ile ilgili buluntulara da rastlanmıştır.[184] İ.Ö. 3-İ.Ö. 1. yüzyıllar arasında tarihlenen seramikler arasında birbirinden farklı tarzda ürünlere rastlamak mümkündür.[185] Ephesos üretimi olan gri seramik, Pergamon üretimi beyaz astarlı bitki bezemeli *lagynos* parçaları ve bunun yanı sıra *terra sigillatalar* ve doğu *sigillataları*, pembe hamurlu ve siyah astarlı Attika seramik ve Lydia üretimi olan boyama tekniği ile yapılmış damarlı astarlanmış seramik izlerine rastlanmıştır. Bu ürünlerin bazıları, en azından yapımlarında kullanılan hammaddeler açısından ithal olma ihtimali vardır. Buradan Asia kentlerinin söz konusu yıllar arasında hem çevredeki kentlerle etkileşim halinde olduğu hem de kendisine özgü bazı üretim yöntemlerini benimsediği sonucu çıkarılabilir.[186]

Yapılarda kullanılan mermer cevheri de Asia'nın en önemli ihracat ürünlerindendi. Beyaz mermerin özellikle kamu binalarında olan yaygın kullanımı, Asia mermerine olan talebi artırmıştı. Ayrıca renkli

dağılmadığı bir yana, eğer dağıldıysa bile bunun oldukça sınırlı olduğu düşünülmektedir. Buna paralel olarak konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Woolf, Roma'nın hâkimiyet kurduğu bir eyaleti, ticaret sistemine entegre etse de bu ticaretin hacmi itibariyle bölgesel olmaktan nadiren ileri gittiğini savunur. Woolf 1992, 289-290.

[183] Bryans&Hendy 1911, 319-322.; Sherwin-White 2008, 258.; Evans 2011, 67.; Takmer 2013, 116-120.

[184] Pirson 2020, 248. Asia kentlerinin inşa edildiği konumlar ve kentlerin çevre topografyası ile ilgili ayr. bkz. Feuser&Laufer&Ludwig&Pirson 2017, 150-167.; Mitchell 1999, 33.

[185] Her ne kadar birbirine uzak olmasalar da Phokaia ve Magnesia'da bulunan testi ve *oinochoailer* arasında üretim farklılıklarına rastlamak mümkündür. Diğer yandan Miletos, Didyma, Ephesos, Iassos, Troia ve Tyros'daki ürünlerde ise benzerliklere rastlanmaktadır. Konu için ayr. bkz. Sökeli 2013, 96.

[186] Bryans&Hendy 1911, 320.; Tozan 2014b, 143.

mermer ve diğer taşlar için de Roma dünyasında büyük bir Pazar mevcuttu. Khios Adası'ndan Khios mermeri olarak adlandırılan *portasanta*, Teos'tan Luculleum mermeri (*africano*), Dokimeion'dan Phyrgia mermeri (*pavonazzetto*), Alexandria Troas'tan Troandense mermeri (*granito violetto*), Pergamon yakınlarından çıkarılan Misium mermeri, Lesbos Adası'ndan Lesbos mermeri (*bigio antico*) ve Iassos'tan çıkarılan *Iasense* mermeri (*cipollino rosso* ve *rosso brecciato*) bunlara örnektir. Ancak Asia'dan, diğer Roma topraklarına ihraç edilen en önemli iki tür Marmara Adası'nda bulunan Proconnesium mermeri ve Dokimeion'da bulunan beyaz mermerdir. Yine Ephesos, Miletos, Priene, Herakleia ve Bafa Gölü çevresinde yer alan mermer ocakları da Asia'nın mermer üretiminin bir kısmını oluşturuyordu. Ayrıca birkaç istisna dışında Asia'nın en önemli ocakları Menderes Vadisi boyunca yer almaktaydı. Bu coğrafyada pek çok sedimanter, metamorfik ve volkanik kayaç türlerinin üretimi gerçekleştirilmekteydi. Roma bu mermerleri kente ithal ederek yapılarında sıkça kullanmıştır. Örneğin Fant ve Gnoli Dokimeion mermerinin Forum Augusti'nin inşasında, Prokennesos (Marmara Adası) mermerinin Hadrianus Tapınağı'nda ve Asia'da bulunan çeşitli madenlerden çıkarılan mermerin Basilica Aemilia'nın yapımında kullanıldığından söz eder.[187]

Asia'da en çok karşılaşılan yerleşimler ise köy tipi yerleşimlerdi. Toplumun çoğu tarımla ilgilenir ve üretim sahası daha çok bu alanda sağlanırdı. Eyaletin üretim faaliyetleri de buna paralel olarak başta Menderes Nehri boyunca uzanan verimli topraklar aracılığıyla gerçekleştirilirdi. Tahıl üretimi bu verimli toprakların başlıca üretim ürünü konumundaydı. Köylüler, işlettikleri tarım alanlarına yakın yerlerde yerleşim kurmuşlardı. Zira Mitchell bu dönemdeki ulaşım olanakları, evden tarım alanlarına beş kilometreden uzak olan köylülerin, ürettikleri mahsule oranla fazla enerji harcamasına neden olduğundan bahsetmektedir.[188] Willet ise Mitchell'ınkine oranla daha yeni olan bir çalışmasında, köylülerin geçim arazileri ile aralarındaki mesafenin en fazla üç saat yürüme mesafesi ve on beş kilometre uzaklıkta olması gerektiğini ileri sürerek daha geniş ölçüde bir yorum yapmıştır.[189] Bu sebeple ve yapılan çalışmalar neticesinde Asia köylerinin en nüfusunun 200 ile 1000 arasında değiştiğini göstermektedir. Köylerde üretilen tüm bu ürünlerin, daha çok bölgesel olsa da yerel pazarlar aracılığıyla ticareti yapılırdı. Köyler, büyük kentlerin aksine Roma otoritesiyle daha az karşılaşılan yerleşimlerdi. Bu nedenle pazar kurmak Romalı bir *proconsul*un iznini gerektirdiği için çok daha zordu. Köylerin yerel üreticileri de doğrudan *proconsul* ile iletişim kurmaz, şehrin önde gelenleri aracılıyla iletişim kurarlardı. Ancak Roma otoritesinin Asia'da yerleşme süreci ve köylerin denetiminin büyük şehirlere oranla çok daha zor olması, zaman zaman izinsiz şekilde kurulan pazarlar ve ticari ilişkileri de doğurmaktaydı.[190] Bu köylerde üretilen en önemli ürün ise tahıldı. Tahıl, Asia'nın kent ve köy yaşamında en çok tüketilen

[187] Gnoli 1971, 50-90.; Fant 1989, 471-483.; Long 2012, 118-121.
[188] Mitchell 1999, 33-34.
[189] Willet 2019, 16.
[190] Mitchell 1999, 34-36.; Willet 2019, 16-17.

ve dolayısıyla en temel tüketim ürünü olarak ön plana çıkmaktaydı. Köylerde üretilen diğer ürünler ise alt tabakanın da sıklıkla tükettiği *ochra,* fasulye, çilek, yaban mersini, kestane ve yaban meyvelerinden oluşurdu.[191] İç bölgelerde yer alan Mysia ve Phyrgia'da ise halk, daha düşük kaliteli bir baklagil türü olan *latyra*yı tüketirdi. Normalde hayvan yemi olarak kullanılan fiğ de kıtlık zamanında tüketilen ürünlerdendi.[192]

Tüm bu üretim mekaniklerinin yanı sıra kuşkusuz siyasî olaylar da Asia'nın üretimini etkilemiştir. Bunlardan en önemlileri, Aristonikos isyanı ve Mithridates savaşlarıdır. Aristonikos isyanı süreç bağlamında daha kısa ve nispeten daha az yıkıcı olsa da Mithridates'in Asia'yı ele geçirmesi ve daha sonrasında Sulla'nın yaptırımları Asia'nın, Roma hâkimiyetinin gaddar tarafını gördüğü yıllar olarak tarihe geçmiştir. Mithridates'in Asia'daki hükmü sırasında eyaletteki üretim ve ticaretin ne durumda olduğuna dair elimizde pek kaynak yoktur. Ancak bu dönemde basılan paralardan yola çıkarak eyaletin ekonomik bağlamda ne durumda olduğuna dair yorum yapabiliriz. İ.Ö. 89-88 yıllarında Pergamon'da basılan *tetradrahmiler* buna örnektir. Bu paralar Pergamon takvimine göre tarihlendirilmiş ve birinci yıldan dördüncü yıla kadar olan örnekler günümüze ulaşmıştır. Ayrıca yine Pergamon'da bakır bazlı alaşımlar kullanılarak basılan sikkelere de rastlamaktayız. Bu paraların ön yüzünde Mithridates yazılı Athena başı, arkasında ise *Asklepios* tasviri yer almaktadır. İ.Ö. 85-İ.Ö. 84 yıllarında ise *tetradrahmiler* yerini içinde %15'ten az oranda çinko bulunan ve pirinçten yapılan paralara bırakmıştır. Ayrıca bronzdan üretilen sikkelere de rastlamak mümkündür. Diğer yaygın kullanılan sikkelerin ise bakırdan üretildiği tespit edilmiştir. Bu noktada Højte, Pergamon'da pirinçten sikke basımı geleneğinin VI. Mithridates döneminde başlamış olabileceği ve bunun nedeninin kralın, Roma ile yapmış olduğu ilk savaş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca tarihçi, Mysia'da da bu tarihlerde basılan ve içeriği %27 oranına kadar varan yüksek kurşun içerikli sikkelerin de ele geçirildiğini aktarır.[193] Yine de basılan sikkelerin ve onların içindeki maden miktarının bizleri götürdüğü sonuç, Asia Eyaleti'nin Mithridates'in hükmü sırasında ekonomik olarak zor bir dönemden geçmiş olduğudur. Ayrıca Højte'nin de belirttiği gibi Asia'da ilk pirinçten sikkeler Mithridates döneminde basıldıysa, eyaletin ekonomik anlamda ve buna paralel olarak hem üretim hem ticari faaliyetlerde oldukça zarar görmüş olduğu sonucuna varmaktayız.

Mithridates'in ordularının dağılmasının ardından ise Asia'da ciddi bir yatırımcı dalgası gerçekleşmiş ve ticari boşluklar doldurularak üretimsel gelişmelere yeniden rastlanmıştır. Eyaletin ilk yıllarında Asia'ya gelen Romalı iş adamları birçok şehirde etkin faaliyet göstermiştir. İ.Ö. 88 yılında

[191] Galen de Hellenlerin genellikle tahıl üretimine yoğunlaşırken Arkadialıların daha ziyade bu tür ürünleri tükettiğine değinmiştir. Mitchell 1995, 169.
[192] Mitchell 1995, 169.
[193] Højte 2009, 236.

gerçekleşen katliamda pek çoğu hayatını kaybetmiş ve Asia'nın yeniden ele geçirilmesinin ardından da oluşan ticari boşluk nedeniyle pek çok mülk ucuzlamıştır. Ancak bu süreç içerisinde yatırımlardaki boşluk oldukça büyümüş ve Roma'nın İtalik müttefikleriyle olan savaşı nedeniyle ülkenin genelinde görülmeye başlanmıştır. Öyle ki İ.Ö. 86 yılında çıkarılan yeni bir yasayla borçlunun, alacaklıya borcunun dörtte birini ödemesi hâlinde tüm borcun kapanacağına dair karar verilmiştir. Bu durum Asia'da savaşın izleri nedeniyle çok daha yıkıcı olmuştur. Bankerlerin istedikleri faiz oranları tavan yapmış ve Asia'da ticari ve üretimsel açıdan kriz dönemi başlamıştır.[194] Bu durum İ.Ö. 71 yılında Sulla'nın koyduğu 20.000 *talent*lik tazminatın ardından on altı yıl geçmesine ve kentlerin bu borcun iki katını ödemesine rağmen faiz sonucu borcun 120.000 *talent*e ulaşmasına neden olmuştur. Tüm bu ağır yük, Lucullus'un Asia'nın *proquaestor*u olarak acil bir karar alarak hiçbir borcun %12'den fazla faiz oranıyla verilmemesi ve borcun bileşik olarak artırılması halinde tüm borca el koyma kararını yürürlülüğe koyması ile sonuçlandı. Ayrıca Asia'da üretilen tüm ürünlere %25 oranında yeni bir vergi ve köleler ve binalara da özel bir vergi koydu. Ancak bu uygulamaların ardından eyaletin borcu 40.000 *talent*e düşürüldü. Böylece tüm borç dört yıl içinde ödendi ve ipotekli binalar da sahiplerine geri verildi.[195] Buradan da anlaşılacağı üzere Asia'nın üretim hacmi ve işgücü oranı, antik dünyaya göre oldukça yüksekti. Söz konusu borcun böylesi kısa bir zamanda ve görece ağır önlemler almadan ödenebilmesi bizleri bu sonuca götürmektedir. Ancak değinilmesi gereken asıl nokta Asia Eyaleti'nin bu tazminat ve vergiler karşısında üretim hacminin daralması ve ekonomik istikrarın kaybolmasıdır. Roma hâkimiyetine girmesinin ardından eyaletin karşılaştığı henüz ikinci önemli savaşın ardından Roma, Asia'ya oldukça ağır ekonomik şartlar dayatmıştır. Bu durum yıllarca süregelen ekonomik düzeni bir hayli sarsmış ve var olan istikrarı bozmuştur.

Roma emperyalizminin etkileri sonraki yıllarda da kendisini göstermeye devam etti. İ.Ö. 63 yılında borç miktarları öylesine arttı ki Catilina borçların silinmesi için bir program sunmak zorunda kaldı. Bu durum her ne kadar doğrudan Asia ile ilgili olmasa da programın en çok ilgilendirdiği eyaletlerden biri Asia'ydı.[196] İ.Ö. 59 yılında ise Asia'da gümrük vergilerinin toplanması sırasında vergiyi toplayan görevliler Asia limanlarına getirilen ancak satılmayan mallar için vergi talep etti. Üstüne bu malların başka bir limana taşınmasının ardından ikinci bir vergi talebi yapıldı. Dönemin valisi Quintus Cicero vergi tahsildarları olan *publicanus* ile ters düşmemek için tüccarların haklı olduğunu bilmesine rağmen konuyu senatoya devretti. İki tarafın da senatoya temsilciler göndermesinin ardından Vali Cicero her şeye rağmen *publicanus*lara arka çıkmak senatoda bir konuşma talebinde bulundu. Tüm bu gelişmelerin ardından ödenen vergiler yine Asia halkına mâl oldu. Ödenmeyen vergiler de yine

[194] Bu dönemde Asia'daki her kent ile ilgili çıkarım yapmak zor olsa da Pergamon'un savaşta Roma'ya verilen ekonomik destek sebebiyle büyük bir borç içine girdiği kesindir. Magie 1950, 162.
[195] Plut. XX, 4.; Magie 1950, 251-252.; Sherwin-White 2008, 246-247.; Arslan 2008, 370-371.; Tozan 2014b, 144.
[196] Caesar III, 107.; Magie 1950, 381.

Romalı bankerler tarafından alıcı buluyordu. Bu sayede iki denklemde de Roma'nın yüksek zümresi zenginleşiyor ve Asia halkı gittikçe fakirleşiyordu. Caesar ve Pompeius'un arasında çıkan iç savaş yıllarında Asia'daki bankerlerin sayısı gittikçe artmıştı. Asia'da nüfuzunu kurmuş Romalı bankerler arasında Fufii ailesi, Ephesos ve beş Karia şehrine borç para veren Puteolili Marcus Cluvius ve Bithynia'da faaliyet gösteren Lucius Egnatius Rufus gibi kimseler vardı. Ayrıca Vali Cicero'nun yakın arkadaşı ve varlıklı bir kimse olan Titus Pomponius Atticus da İ.Ö. 54 yılında Asia'ya gelen ve İ.Ö. 51 yılında Ephesos kentinde bazı ajanlar vasıtasıyla şehre borç para veren bir başka kişiydi.[197] Nihayetinde Asia halkının pek çoğu mülklerini ipotek ettirmek ve yüksek faizlerle mücadele etmek zorunda kaldı. Böylece Roma'dan gelen iş adamları Asia'daki mülklerin sahibi olurken Asia halkı ise eyaletin alt tabakasını oluşturmaya başladı. Ayrıca valiler aracılığıyla dışarıdan gelen bir saldırıya karşı Asia'nın ne denli savunmasız olduğuna dair propagandalar da yapılmaktaydı.[198]

Diğer yandan ekonomik anlamda bazı olumlu gelişmeler, Sulla'nın dayatmalarının etkisini kaybettiği yıllarda yaşanmaya başlandı. Magie, Chios kentinin ticari anlamda güçlenen ve faaliyetlerini artıran kentlerden biri olduğundan söz eder. İ.Ö. 58 yılında Asia'nın beş büyük şehrinde basılan *cistophorus*lar da bu durumu destekler nitelikteydi.[199] Quintus Cicero'nun valiliğinin üçüncü yılının başında kendisi tarafından yazılan bir mektupta ise geçen bu süre içerisinde halkın uzlaştırıldığı, yeni borçların oluşmadığı ve var olan borçların azaldığı, şehirlerin kontrolünün üst ve yetkili kişilerce yürütüldüğü, başta Samos ve Halikarnassos olmak üzere bazı şehirlerin yeniden kalkındırıldığı, Mysia başta olmak üzere eşkıyalığın ortadan kaldırıldığına dair bir mektup yazılmıştır.[200] Ancak tüm bu bilgilerin görevini henüz tamamlamamış ve üç sene gibi normalden uzun süre Asia'ya valilik yapmış bir yönetici tarafından verildiğini de unutmamak gerekmektedir. Ayrıca Priene kentinde Zosimos isimli varlıklı bir kişi uzun süredir yapılmayan şehir festivallerini finanse etmiştir. Pergamon'da ise Diodoros Pasparos isimli birisi, yüksek faiz oranları ve mal mülk müsadereleri için ilgili kimselerin adlarının geçtiği bir listeyi hafiflettiği için onurlandırılmıştır.[201]

II.3.3.Toplum Yapısı

Asia halkının toplumunu homojen bir yapıya sahipti. Bu toplumu dört kategoride eski kraliyet toprakları halkları, kentler, kabileler ve *demoi* (topluluklar) olarak ayırmak mümkündü. Bunların

[197] Asia kentleri ve halkının almış olduğu borçlar ve Romalı bankerlerin bu konudaki rolü için ayr. bkz. IGRR IV, 1071.; Magie 1950, 254-255.
[198] Plut. XX, 3-5.; Strabon XIV, 649.; Magie 1950, 253-258.; Sherwin-White 2008, 247-248.
[199] Tam tarihi net olmasa da bu tarihten önce de Asia'da *cistophorus* basımı yapılmıştır. Zira Pompeius'un İ.Ö. 67 yılında Doğu Akdeniz'de korsanlara karşı kazandığı zaferin ardından bu paraların basımı durdurulmuştur. Magie 1950, 257-258. Ayrıca Roma döneminde basılan *cistophorus*ların yanı sıra Mithridates'in Asia'da hâkim olduğu süreçte de Asia'da *tetradrahmi* basımı yapıldığı bilinmektedir. Bunlar İ.Ö. 87 yılı ve Pergamon kentine tarihlenmektedir. Højte 2009, 148.
[200] Caesar III, 107.; Magie 1950, 381-382.
[201] IGRR IV, 292.

arasında *ἔθνη* (kabileler) Asia'nın ana yerel grubunu oluşturmaktaydı. Mysialılar, Karialılar, Phyrgialılar ve Lydialılar bu gruba dahildi. *Demoi* ise daha organize bir topluluğu ifade etmek için muhtemelen Latincedeki *gentes et populi* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. İkinci sırada sözünü ettiğimiz kentler ise her ne kadar farklı bir konumda olsa da her açıdan *demoi*den ayrılmamaktadır. Kraliyet toprakları ise *τῆς χῶρας πρὸ τῶν βασιλείας* (eski kraliyet toprakları) olarak adlandırılan kısıtlı bir alanı kapsamaktaydı.[202]

Mitchell'a göre *βασιλεία χώρα*, Pergamon hâkimiyeti boyunca kralın doğrudan yönettiği toprakları kapsamaktaydı. Bu topraklar sınırları bakımından nispeten daha az olmasının yanı sıra herhangi bir özgür oluşumu barındırmamaktaydı. Halkın önemli bir kısmı ise Hellenleşmiş yerlilerden oluşmaktaydı. Özellikle eyaletin kıyı kesimi bu topluluktan meydana gelmekteydi. Asia halkının kullandığı dil ise çoğunlukla Hellenceydi. Bu durumu mezar taşlarının üzerindeki yazılarda, adak yazıtlarında ve çoğu resmî olan diğer belgelerde gözlemlemek mümkündür. Daha da önemlisi Mitchell, bu kaynaklarda kullanılan dilin biçimsel özellikleri sebebiyle köylü kesimin kendi arasında Hellence iletişim kurduğundan bahsetmektedir.[203] Ancak Hellence halk arasında ne kadar baskın olursa olsun Strabon, Roma *magistaratus*larının Latince kullanmaktaki özeninden de söz eder. Strabon'a göre bu memurlar konuştukları yerel halktan Hellence cevap alsalar da Latince konuşmaktaydı. Hatta bu *magistratus*lar zaman zaman bir tercüman aracılığıyla da halkla iletişime geçmeyi denemişlerdir. Ayrıca Strabon, *magistratus*ların bu davranışlarının Latincenin onurlandırılması ve saygı görmesi adına yapıldığından bahsetmektedir.[204] Alföldy ise dilin kullanımının Romanizasyonun aracı olarak görür. Buna göre Alföldy, Asia'nın yerel halkının Hellence konuşmaya devam etmesine rağmen yerel seçkinlere Latince öğretildiğinden söz eder.[205] Her ne kadar Strabon, *magistratus*ların bu davranışını Latincenin "onurlandırılması" olarak lanse etse de yerel halkın kültürel bir manipülasyona uğradığı açıktır. Zira Asia'da Latince kullanımının özellikle dikkat edilen bir unsur olmasının, kuşkusuz Asia halkının var olan dil yapısıyla ilişkisi vardır. Strabon'un sözleri değerlendirilirken, kendisinin Roma yanlısı bir taraf güttüğü ve Latince kullanımının halka karşı kültürel bir empoze çabası olduğu da açıktır. Bu durum kültürel asimilasyon ve çatışma şablonu oluşturduğu gibi Roma'nın Asia halkına karşı izlediği ve yukarıdaki paragraflarda da ele aldığımız emperyalist politikayla paralellik göstermektedir.

[202] Frank 1914, 245.; Cottier 2008, 38-125.

[203] Anadolu'daki Hellence yazıtlarda kent epigrafisinin genellikle yüksek kültüre ait, düzgün ve klasik bir dil sunduğu ve kullanılan bu dilin İ.Ö. 4. yüzyılın Atinalı hatiplerinden hiçbir farkı olmadığı görülmüştür. Buna karşın kırsal kesimde yaşayan halkın ise dil bilgisel hâl ve zamanların birbirine karıştığı, yerel telaffuzun yazılı dili farklılaştırdığı ve çeşitlilik gösteren bir dil konuşmaktaydı. Bu durum toplumun kullandığı dili yozlaştırsa da alt tabakanın dili, *gymnasium* aracılığıyla değil rastlantısal öğrenme ve uyarlama yollarıyla öğrenmesinden kaynaklanıyordu. Mitchell 1995, 174-175.

[204] Strabon II, II.; Mitchell 2008, 187.

[205] Alföldy 1989, 202-204.

Nikaea ve Lydia'da yapılan çalışmalara göre bu halkların yaşam standardı Bithynia halkına göre çok daha iyi durumdaydı. Bu noktada kuşkusuz Asia kentlerinin etkileşiminin, pazar hacminin ve ekilebilir alanların önemi büyüktü.[206] Özellikle İ.Ö. 3. ve İ.Ö. 2. yüzyıllarda Attaloslar ve Seleukoslar dönemlerinde, bölgeye Makedonlardan oluşan kolonistler yerleştirilmiş ve bunlar, Roma hâkimiyetine kadar bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Asia'nın yerli halkları olan Mysialılar, Lydialılar ve Phyrgialılar ise hem kültürel olarak dirençli kalmış ve asimile olmamış hem de kendi toprakları üzerindeki varlıklarını sürdürerek toprak sahibi pozisyonunda olmayı sürdürmüşlerdir. Sardeis'in doğusundaki Maionia'da bulunan bazı steller, hukukî davaları göstermektedir. Bu davalarda bazı Romalı yerleşimcilerin bu coğrafyada toprak sahibi olmaya başladığını gösterse de Mitchell'e göre, bu durumun ancak İ.S. 1. yüzyılda mümkün olabileceğini ve geniş çapta olmadığı yönündedir. Ayrıca elde edilen veriler yeni yerleşimcilerin yerel halk ile iyi geçindiğini göstermektedir. Ortalama yirmi kadar çoğu büyük olmayan kentlerde ele geçirilen 1.400 yazıtın ancak birkaçı Romalıların Asia topraklarına yerleştiğini gösterse de bu göç, Phyrgia ve Galatia'daki devasa çiftliklerle kıyaslanabilecek kadar büyük değildir. Her ne kadar bu eyaletler konumuzun dışında kalsa da buradan yola çıkarak, Romalı göçmenlerin Asia'nın doğu ve kuzeydoğu sınırlarında nispeten daha az etkili olduğu söylenebilir. Zira Asia'nın nispeten doğusunda yer alan Pessinus kentinin nüfusunu, çok büyük oranda yerel Galat topluluğu oluşturmaktadır. Diğer yandan aksi örnekler de mevcuttur. Zira Nikaia'nın gelişimindeki en büyük rol, Roma'nın önde gelen kimselerinin bu kentte satın aldıkları topraklar ile mümkün olmuştur. Bu değişim sayesinde kentin küçük bir taşra kasabasından Küçük Asya'nın başlıca şehirlerinden hâline geldiğini söylemek yanlış olmaz.[207]

Her ne kadar Mitchell Asia Eyaleti'nin resmî olarak kurulmasının ardından İtalik göçlerinin üst sınıf tarafından yapıldığını ve Asia'da toprak sahibi olsalar da yerleşimin köklü olmadığını düşünse de Magie durumun böyle olmadığını savunmaktadır. Magie'ye göre İ.Ö. 88 yılından sonra Asia'daki savaşın bitişiyle beraber büyük bir İtalyan akını gerçekleşmiştir. Hatta bu göçlerin, Roma'nın Asia'daki sömürüsünün altın çağının başlangıcı olarak ele alır. Magie'ye göre İ.Ö. 1. yüzyıla gelindiğinde Asia'nın her bir büyük şehrinde yerleşik biçimde yaşayan Romalılardan oluşan dernekler bulunmaktadır. Bu göç akını sadece Roma şehri ve çevresinden değil, Roma'nın İtalyan müttefikleri tarafından da yapılmış olmalıdır. Zira İ.Ö. 89 yılında İtalik müttefiklere verilen yurttaşlık hakkıyla beraber Asia'da ithalat ve ihracat yapma, derneklere üye olma, vergi toplayıcısı olma ya da onların yanında çalışma ve zarar gören

[206] Bu noktada kentlerin sayısı ve birbirine olan uzaklığı önemli bir unsurdur. Tarihsel olarak değişmekle beraber Batı Anadolu'da ortalama 177 özerk kent mevcuttur. Bunların birbirine olan ortalama uzaklığı ise 17.4 kilometredir. Yine uzaklık bakımından en azı 3.4 kilometre, en uzak olanı ise 64 kilometredir. Bu uzaklıklar, kentlerin sıklığı ve birbirleriyle olan etkilemişi bakımından önemlidir. Zira ticarî ve kültürel alışverişin en önemli parametresi olarak ön plana çıkan etkileşim hususunun Batı Anadolu'da, Anadolu'nun diğer bölgelerine oranla çok daha elverişli olduğu söylenebilir. Willet 2019, 16.
[207] Strabon II, II.; Mitchell 1995, 160-162.; Strobel 2009, 131.

Asialılara kredi verme gibi haklara tamamen sahip olmuşlardı. Böylece pek çoğu, Asia halkının zarar gören mülkleri ve savaşın yoğunluğunun oluşturduğu boşluk sayesinde Asia'ya yerleşti. Pek az kısmı küçük yerleşimlere göçerek çiftçilikle uğraşsa da aslında pek çoğu Roma'nın eline geçen vergi tahsildarları hâline geldi ya da bu organizasyonlarda çalışmaya başladılar. Nihayetinde Asia'nın demografik yapısında da değişimler meydana gelmiş oldu. Yeni göçen yurttaşlar orta ve üst tabakayı doldururken Asia'nın yerli halkı devasa borçlar ve kaybedilen mülkler nedeniyle fakirleşmeye başladı.[208]

Asia'nın coğrafî yapısı ve nüfus yoğunluğu, toplumsal etkileşimi de beraberinde getirmekteydi. Bu etkileşim dernekler, loncalar ve organizasyonların ortaya çıkışıyla karşılık buluyordu. Derneklere *syntechniai, homo-techniai* ve *synergasiai* olarak biliniyordu. Ayrıca bu durum sadece büyük şehirler için geçerli değildi. Örneğin Lydia'nın küçük Saittai kentinde ticaret dernekleri ve üyelerini gömen cenaze dernekleri gibi toplumsal organizasyonlar vardı. Bu kenetteki *plateia*da kent işçilerinin ve ayakkabıcıların bir *synergasi*ası, çeşitli isimlerle anılan zanaat loncaları ve dokumacıları, yün işleyicilerini, keçecileri ve marangozları kapsayan ticaret loncaları vardı.[209]

Eyaletin nizamı sağlanmaya başlandıktan sonra Roma resmî yazışmalara sadece kentlere değil aynı zamanda *demoi* (topluluklar) ve *ethne*yi (genelde kabileler ve özerk topluluklar) de dahil etmiştir. Böylece çoğu Hellen ve Romalılardan oluşan bu halk, cumhuriyet döneminin sonlarına doğru giderek büyüyen ve yenisi kurulan *polis*lere yerleştirilmiştir. Ancak bu kabile toplulukları giderek azalsa da Lydia ve Phyrgia sınırında yer alan Temenothyrac, Silandus ve Bagis gibi yeni kurulan şehirlerde Mocadeniler, Psidia ile Phyrgia sınırlarında yer alan Pappa ve Misthia ise Orondianların şehirleri olarak varlıklarını sürdürdü. Mocadeniler kültürel özellikleri itibariyle bu kabile örneğine önemli bir örnek teşkil etmektedir. Themenothyrai ise genellikle Phyrgialı olarak nitelendirilse de diğerleri Lydialı olarak kabul edilmiştir. Asia'da kırsal halkın çok azı vatandaş olarak kabul edilmiştir. Bunların çoğu iç bölgelere uzanan nehir vadilerinde ve gelişmiş şehirlerde yaşayan halktan oluşmaktadır. Bu vatandaşlar *laos* olarak adlandırılırdı. Ancak Hellence'de *paroikoi, perioikoi* ve *kataoikoi* olarak da adlandırılan bu kesim, tam vatandaşlık statüsüne sahip değildi. Sardeis'teki bir yazıt da bu durumu doğrular şekilde bu halkların büyük çoğunluğunun esasen toprağa bağlı serfler olduğunu ve tam vatandaşlık statüsünde olmadığını doğrulamaktadır.[210] Onların yanı sıra eyaletin nüfusunun büyük bir kısmı da kölelerden oluşmaktadır. Net olmamakla beraber her özgür bireye iki köle düştüğü tahmin edilmektedir. Ayrıca

[208] Cicero V, 15.; Magie 1950, 163-164.; Mitchell 1995, 161-162.
[209] Mitchell 1995, 202.
[210] Sardeis VII, no:1.

Roma bazı sıra dışı durumlarda halkın yurttaşlık statüsünü de değiştirmiştir. Bunun en belirgin örneğine ise III. Attalos'un vasiyeti üzerine İ.Ö. 133 yılında Pergamon'da rastlanmıştır:[211]

> *"... aşağıda ismi verilen kişilere vatandaşlık hakkı tanınmıştır: listede yer alan (ἀπογραφαί) παροίκοι[212], şehirde ve kırsalda yaşayan askerlere, Makedonlara ve Mysialılara, garnizonlara yerleşenlere, Masdyenlilere ve diğerlerine, ayrıca kırsal muhafızlara ve şehirde veya kırsalda mülk edinme hakkı olan veya orada yerleşik diğer özgür kişilere, bunların çocuklarıyla birlikte. Ayrıca özgür bırakılmışların soyundan gelenler ve kraliyet köleleri ister yetişkin ister genç olsunlar παροίκοι statüsünde sayılmalıdır..."*[213]

Roma'nın Asia'nın nizamını sağladıktan sonra Asia'nın demografik yapısını etkileyen en önemli politikalardan biri ise Romanizasyon'dur. Desideri bu politikayı fethedilmiş halklar ve devletlerden oluşan bir karmaşayı, siyasî birlik ve kültürel homojenliğe indirme olgusu olarak tanımlar. Ona göre Roma tarafından fethedilen halklar zorla boyunduruk altına alınmış ancak daha sonra yönetsel işlevlere dahil edilmişlerdir. Öyle ki bu politika sayesinde fethedenlerle fethedilenler arasındaki sosyokültürel ayrımlar silinmiş ve bunun yerini etnik ve coğrafî referanslardan bağımsız, sosyal sınıflar almıştır. Yani Roma bu politika sayesinde kendisine sadık, sahip olduğu sosyokültürel parametreleri yerine getiren ve yaşatan ancak yine de kendisine bağımlı bir tabaka oluşturma amacı gütmüştür. Desideri'ye göre Romanizasyon, fetihle başlayan tek yönlü bir kültürel asimilasyon sürecidir. Ancak Carbone bu yaklaşımın Roma kültürü ile yerel kültürler arasındaki çok yönlü etkileşimleri tamamen göz ardı ettiğini düşünür. Bu yaklaşım, Roma'nın farklı bölgelerinde büyük ölçekli toplumsal, siyasal ve kültürel farklılıkların oluşmasına yol açmıştır. Thebert de Roma'nın bu politikasını yerel topluluklarla olağan bir etkileşim süreci olduğunu ileri sürerken Bénabou ise yerel kültürün tarihini ele alırken "Roma'dan önce" ve "Roma'dan sonra" olarak ayrılmasının yanlışlığına dikkat çekmiştir. Bénabou'ya göre bu kültürlerin karşılıklı etkileşiminin üzerinde durmak faydalı bir bakış açısıydı. Tüm bu görüşlerin yanı sıra Mattingly, Romanizasyon'u demode bir yaklaşım olarak görür. Ona göre aynı şehirde yaşasalar dahi fethedilen topluluklar farklı sosyoekonomik şartlara sahipti. Her biri Romalılaşmayı arzulamıyordu. Dolayısıyla yukarıdan aşağıya işleyen bir süreç olarak Romanizasyon, efektif bir yaklaşım olmaktan uzaktı.[214] Romanizasyon ile ilgili en önemli kaynaklardan birisi de G. Alföldy'dir. Alföldy'e göre Romanizasyon tek yönlü bir dayatma sürecinden çok iki kültürün birbirine karışması olarak tanımlanmalıdır. Başlıca il, hukuk, şehir planlaması, vatandaşlık gibi alanlarda görülen

---

[211] Mitchell 1995, 176.

[212] *Παροίκοι*, genellikle yerleşik halkla beraber yaşayan ancak yurttaşlık hakkına sahip olmayan kişilerdir. Bunun yanında farklı bir kentten göçen ama vatandaşlık hakkı olmayan kimseler, toprağa bağlı köylüler ya da yarı özgür kişiler ve serbest bırakılmış kölelerin çocukları *παροίκοι* olarak adlandırılırdı.

[213] IGRR IV, 289.

[214] Bénabou 26, 1976.; Thebert 1978, 65.; Desideri 1991, 577.; Carbone 2016, 2-3.

Romanizasyon, Roma'nın kültür; idare ve sosyal düzeninin kendisine yabancı halklara adapte edilmesidir. Batı eyaletlerinde daha hızlı ve açık olan bu politika, doğu eyaletlerinde daha yavaş ve seçici ilerlemiştir. Buradan yola çıkılarak Romanizasyonun Asia Eyaleti'nde de görüldüğünü ve yerel halkın yerleşmiş kültürü itibariyle batıdaki eyaletlere oranla daha yavaş ilerlediği söylenebilir. Ayrıca Alföldy toplumsal yapıda da Romanizasyon'un etkili olduğundan söz eder. Roma vatandaşlığı, diğer eyaletlerde olduğu gibi, Asia'da da Roma dünyasına ait olmanın sembolü hâline gelmiştir. Buna göre her ne kadar Asia'daki yerel seçkinlerin kendi kimliklerini kaybetmemiş olsa da İ.Ö. 90 yılında çıkartılan *Lex Iulia* yasasıyla Roma çerçevesine entegre edilmiştir.[215]

Strabon'un da sözünü ettiği üzere *magistratus*ların Latince kullanmaktaki özeni göz önünde bulundurulduğunda Romanizasyon, Asia'da da varlık göstermiştir.[216] Ayrıca valilerin mahkeme başkanı olması, Roma su kemerleri, kanalizasyonlar ve yolların yapımı, imparator kültü (Sebasteion kentindeki Augustus Tapınağı gibi) ve *magistratus*ların Latince kullanmaya gösterdikleri özen Romanizasyonun örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Romanizasyon'un Asia'daki kullanımı (en azından alınan sonuç itibariyle) tartışma konusudur. Zira Asia Eyaleti'nin yerel halkı uzun süredir belirli kalıplara sahip ve yerleşmiş bir kültüre sahipti. Ayrıca kentlerin birbirine olan yakınlığı ve ticarî hacmin geniş olması itibariyle sosyoekonomik etkilemişimin sık olduğu bir çehreye sahipti. Roma'nın Mithridates savaşlarına kadar Asia'ya olan yaklaşımı her ne kadar daha dolaylı yoldan olsa da Asia Eyaleti'nin kuruluşundan cumhuriyetin sonuna kadar olan süreci ele aldığımızda, Roma'nın Asia'ya nispeten doğrudan müdahalede bulunduğu açıktır.[217] Ancak Romanizasyon'un Asia'daki varlığı bir yana, Asia halkının daha kompleks bir yaklaşımla yönetildiğini söyleyebiliriz. Zira daha önce sözünü ettiğimiz yazıtta[218] da bahsettiğimiz üzere Roma'nın Asia politikası herhangi bir baskı olmaksızın hâkimiyetindeki halklara henüz ilk yıllarda özgürlükler vererek başlamıştı.[219] Buna paralel olarak daha sonraki yıllarda da pek çok Asia kentinin özgür kent statüsünde varlığını muhafaza etmesi ve bazı kentlerin polis unvanı almış olması da bu kompleks politikayla paralellik göstermektedir.[220]

[215] Alföldy 1989, 196-208
[216] Ayr. bkz. Strabon II, II.
[217] Konu için ayr. bkz. Williamson 2005, 27.
[218] Ayr. bkz. IGRR IV, 289.
[219] Bu noktada para basımının da Romanizasyon politikası ile çeliştiği örnekler mevcuttur. Örneğin Sestus'ta bulunan bir yazıt, *demos*un çıkardığı bir kararnameye göre kendi sikkelerini bastığı ve bunun şehrin bütünlüğü için önemli bir araç olduğuna dikkat çeker. Millar'ın da dikkat çektiği üzere kamusal kimliğin en önemli araçlarından biri olan sikkeler, kentin kendi sosyokültürel ögelerini içermesi açısından önem arz eder ve Romanizasyon ile çelişmesi bakımından sözünü ettiğimiz bu kompleks politikaya paralellik gösterir. OGIS 339, II, 43-49.
[220] Levick 1967, 131-146.

GENEL DEĞERLENDİRME

Roma Cumhuriyeti siyasî çıkarları ve coğrafî konumu itibariyle Anadolu ile uzun yıllar ilişki içinde olmuştur. Bu ilişki kültürel aktarım, ticaret, sosyal unsurlar ve siyasî ilişkiler neticesinde meydana gelmiştir. Son Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümünden sonra bırakmış olduğu vasiyet, Roma'nın Asia Eyaleti'ni kurmasına ve Anadolu coğrafyasında ilk kez fizikî bir varlık göstermesiyle sonuçlanmıştır. Bu eylem, daha sonra Bithynia, Kilikia ve Galatia eyaletlerinin de kurularak Roma'nın Anadolu hâkimiyetinin pekişmesine giden süreci başlatmıştır. Asia'nın kurularak buradaki siyasî nizamın sağlanması, Anadolu'daki bağımsız krallıkların Roma'ya bağlanması sürecini başlatması nedeniyle önemli bir gelişmedir. Zira Anadolu, her ne kadar Asia kurulmadan önce de Roma ile ilişki içinde olsa da Asia'nın kurulmasının ardından ilk kez Roma ile bu denli yakın temasa geçme imkânı bulmuştur. Diğer yandan Roma'nın Anadolu hâkimiyetinin başlamasının İ.Ö. 133 yılında gerçeklemesinin en önemli nedeni İ.Ö. 190 yılında gerçekleşen Magnesia Savaşı'nda yatmaktadır. Bu savaşta Pergamon Krallığı'nın yanında yer alarak Seleukosların yenilmesini sağlayan Roma, Anadolu krallıkları üzerinde "hakem" rolüne bürünmüştür. Seleukosların yenilmesi, ülkedeki iç karışıklıkların da büyümesiyle beraber bu Hellen krallığını çöküşe götürmüş ve Anadolu'da büyük bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştır. Zira Seleukoslar, Büyük İskender'in mirasçısı politikası itibariyle Anadolu ve Hellas'ı tehdit etmiş ve kendisini buradaki krallıkların hamisi olarak görmüştür. Magnesia Savaşı'nın ardından sonuçsuz kalan bu girişim Roma'nın, Seleukosların hamilik politikasını devralmasına ve herhangi bir denk rakip olmaksızın Anadolu krallıklarının iç işlerine müdahalede bulunabilmesine giden süreci başlatmıştır. Bu durum Roma'nın Anadolu'da fizikî bir varlık gösterebilmesinin yolunu açan temel gelişmelerdendir. Diğer yandan III. Pön Savaşı'nın ardından Batı Akdeniz'de Roma'nın dengi bir rakip kalmaması da Anadolu'daki "hakemlik" politikasının gelişim sürecine katkı sağlamıştır.

Anadolu hâkimiyetinin fiziki bir mevcudiyet kazanmasında Roma'nın iç siyaseti de etkili olmuştur. Gracchus kardeşler öncülüğünde Roma Senatosunda güç kazanan halkçılar, politikalarını hayata geçirebilmek adına sermayeye ihtiyaç duyması eski Pergamon topraklarında kurulacak bir eyalet aracılığıyla bunu sağlamayı hedeflemiştir. Bu noktada senatoda değişen dengeler sonucu muhafazakâr kesimin güç kaybetmesi etken noktalardan birini oluşturur. Bu sayede Gracchuslar, emekli askerlerin iskân edilmesi ve halkçı reformların hayata geçirilebilmesini hedefleyerek Anadolu topraklarının ele geçirilmesini çıkar yol olarak politikasına eklemiştir. Gracchusların izlediği siyasette Asia topraklarının söz konusu olması ise bu toprakların verimliliğinde yatar. Pergamon Krallığı'nın sahibi olduğu bu topraklar, ticaret hacmi, mal üretimi ve işgücü olarak oldukça verimli durumdadır. Bu durum Asia'nın ilgi çekici bir unsur olmasının yolunu açmıştır. İşgücünün yüksek olması, vergi gelirlerinin de olumlu bir paralellik oluşturmasını sağladığı gibi Asia'nın potansiyel olarak iskâna açık olması da

Gracchusların politikasında hedefi buraya yöneltmesinin yolunu açan gelişmelerdendir. Ayrıca eyaletten ihraç edilebilecek tahıl, zeytinyağı, şarap ve başta mermer gibi değerli madenler de Roma ekonomisi açısından teşvik edici unsurlardır. Bunların yanı sıra Asia, Roma'nın kültürel ve ekonomik olarak yakınlık gösterdiği bir coğrafyadır. Bu yakınlık hem fizikî hem de kültürel bağlamda değerlendirilebilir. İtalya topraklarının Batı Anadolu'ya olan coğrafî yakınlığı bu toprakların kontrol edilebilmesini olumlu yönde etkileyen bir unsurdur. Bunun yanında Roma'nın Anadolu'da halihazırda sahip olduğu nüfuz da Asia halkının kendilerine tamamen yabancı olmayan bir hamiyi kabul edebilme ihtimali dolayısıyla olumlu bir unsurdur. Gracchus kardeşler tüm bu parametreler doğrultusunda Asia'nın Roma toprağı hâline getirilmesini, politikalarının merkezine almıştır.

Tezin ana tartışma konusu olan III. Attalos'un vasiyeti, Roma'nın neden Asia'yı bu tarihte eyalet hâline getirdiği sorusunun son ve en önemli kısmıdır. Bu noktada bazı çelişkiler ve farklı görüşler mevcut olduğundan, net bir cevap vermekten öte ancak mevcut bilgiler ışığında bir değerlendirme yapmak mümkün olabilir. İlk olarak III. Attalos'un çocuğu, dolayısıyla bir varisi olmadığını belirtmek gerekir. Eyaletin kuruluşunun ardından çıkan Aristonikos İsyanı'nın meşru zemini Aristonikos'un Pergamon topraklarının meşru varisi olduğu düşüncesi dayansa da bu iddia, mevcut kaynaklar ışığında kanıtlanamamaktadır. Bu sebeple III. Attalos'un meşru bir varisi olmadığı açıktır. Ayrıca bir krallığın Roma'ya veraset yoluyla geçmesi, Asia'dan önce de alışılagelmedik bir durum değildir. Bu noktada Daubner İ.Ö. 155 yılında Kyrene Kralı II. Physkon'un topraklarını Roma'ya veraset yoluyla bırakmasını örnek vermektedir. Ayrıca veraset ile toprak bırakma durumu, Hellen krallıklarının da pek yabancı olmadığı bir politikadır.

Bunların yanı sıra Attalos'un ruhsal ve fiziksel sağlığının çok da yerinde olmadığı da bilinmektedir. Kralın almış olduğu anî kararlar, amcası olan selefini katletmesi, annesi olan Stratonike ve nişanlısı Berenike'nin ölümünden sorumlu olduğunu düşündüğü ancak net bir delil olmayan çok sayıda yakın dostu ve üst düzey devlet görevlisini öldürmesi ve toksikolojiye olan aşırı düşkünlüğü bu iddianın karşılığı niteliğindedir. Ayrıca Pergamon Krallığı her ne kadar köklü bir krallık olsa da III. Attalos'un kendinden önceki hiçbir kralla benzer portre çizmemesi de önemlidir. Zira III. Attalos kendinden önceki krallar gibi krallığın genişletilmesi ve ekonomik uğraşlarla pek yakından ilgilenmemiştir. Bu noktada kralın içine kapanık biri olması, saraydan dışarı çıkmaması ve paranoyaklığa varıncaya kadar abes davranışlar sergilemesi etkili olmuştur. Bu durum kralın sağlıklı karar veremeyeceğine dair olan ihtimali güçlendirmektedir. Kralın çevresinde bulunan çok sayıdaki Romalı arkadaşı da bu kararın verilmesinde etkili olmuş olabilir. Bu noktada Pergamon'un Bithynia ve Pontos gibi potansiyel düşmanlara sahip olması da etkendir. Özellikle Bithynia ile süregelen rekabet Pergamon için tehdit unsurlarındandır. Pergamon'un olası bir savaş hâlinde bir varise sahip olmamasından kaynaklı olarak iç savaşa sürüklenmesi de yine krallığın güçlü bir hamiye bırakılması

için neden teşkil etmiş olabilir. Bunların yanında Magnesia Savaşı'ndan sonra Roma ile Pergamon arasında uzun yıllardır süren iyi ilişkiler söz konusudur. Roma'nın "hakemlik" politikası kısa vadede en çok Pergamon ve Rodos krallıklarına yaramış, bu krallıkların topraklarını genişletmesini sağlamıştır. Bu durum Pergamon'un Anadolu'daki Roma nüfuzunu kabul etmesinin ve yaklaşık 57 senelik süreç içerisinde Pergamon'daki Roma nüfuzunun artmasının yolunu açmıştır. Valerius Maximus'un da sözünü ettiği üzere Attalos'un vasiyeti, Roma'nın Pergamon'a olan yardımlarına karşılık bir iyi niyet göstergesi olabilir.

Diğer yandan iyi niyet göstergesi için güçlü, nüfuzlu, otoriter ve geniş bir krallığı vasiyet etmenin en iyi yol olmadığı açıktır. Pergamon köklü ve büyük bir krallıktır. Attalos Hanedanı ise yaklaşık 150 sene boyunca bu topraklarda hüküm sürmüş bir hanedanlıkdır. Krallık daha önce de başta Bithynia ve Seleukoslar olmak üzere dış tehditlerle karşılaşmıştır. Zira krallığın hükmettiği Batı Anadolu oldukça zengin topraklara sahip olması dolayısıyla dış tehditlere açık olmuştur. Bunun yanı sıra Pergamon yazıtları başta olmak üzere Valerius Maximus, Livius, Strabon, Appianos ve Cassius Dio gibi veraset hakkında malumat veren kaynakların doğruluğu oldukça tartışmalıdır. Örneğin bunlardan biri olan Valerius Maximus'un İmparator Tiberius döneminde görev alması ve doğal olarak Roma yanlısı görüşleri aktarması olağan dışı bir durum olması bir yana oldukça yakın bir ihtimaldir. Bunların yanı sıra tezimizin ilgili bölümünde incelediğimiz üzere kaynaklarımızın Roma Senatosu'nun azımsanmayacak bir bölümünün aslında Asia'yı kurma fikrinden uzak olmasına rağmen verasetin Roma kentine ulaşmasının ardından hızlıca bölgeye intikal etmesi de şüpheli bir durumdur. Senatoda haftalar hatta aylar süren tartışmaların olduğu ve Gracchusların reformlarını kabul ettirme sürecinin hiç de kısa bir süre çerçevesinde gerçekleşmediği malumdur. Buna rağmen senatonun vasiyetin ulaşmasının ardından bu denli hızlı hareket edebiliyor olması da verasetin daha önceden biliniyor olması ya da Roma'nın ele geçirmek istediği bu topraklarda meşruiyet yaratma çabası olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Roma İ.Ö. 2. yüzyıl boyunca Akdeniz'de genişlemeyi sürdürmüştür. Akdeniz havzasındaki genişleme, Roma'nın Pön ve Hispania Savaşları neticesinde büyük hız kazanmıştır. Buradan da açıkça anlaşılabileceği üzere Romalıların *mare internum* dediği Akdeniz'de hâkimiyet kurma çabası, Roma Senatosu'nun dış siyasetinin temelini oluşturur. Daha önce de sözünü ettiğimiz üzere İ.Ö. 146'da sona eren III. Pön Savaşıyla beraber Roma, Batı Akdeniz'in kesin hâkimi konumuna yükselmiştir. Bundan sadece on üç sene sonra ise yine Akdeniz'de ve çok önemli bir konumda bulunan Pergamon gibi zengin ve büyük bir krallığın günümüze ulaşmayan bir vasiyeti söz konusudur. Ayrıca Pön Savaşları'nın Roma için ne derece yıkıcı olduğu da bilinen bir durumdur. Buradan hareketle Roma'nın Akdeniz'in doğusundaki bu zengin coğrafyaya, veraset gibi bir meşruiyet kaynağı olmadan girmek istememiş olması ihtimali tartışmaya oldukça açık bir konudur. Zira Roma Cumhuriyeti Tarihi'nde sıkça görüldüğü

üzere Roma, yapmış olduğu hatalardan ders alması itibariyle ön plana çıkan bir devlettir. Bu sonuca I. Pön Savaşı'nın ardından geliştirilen donanma ve sonrasında alınan zaferler itibariyle ulaşmak mümkündür.

Roma'nın eski Pergamon topraklarını kendine bağlı bir eyalet hâline getirmek için harekete geçmesinin hemen ardından çıkan Aristonikos isyanı da incelenmelidir. Aristonikos'un dayanağının temeli, kendisinin III. Attalos'un gayrimeşru kardeşi olmasına dayanmaktaydı. Ayrıca III. Attalos'un kardeşi olmasa bile Aristonikos'un, isyan sırasında gördüğü destekten yola çıkılarak soylu bir Hellen olduğu neredeyse kesindir. Bu da Pergamon Krallığı'nın sosyal yapısı ve hanedan yapısıyla örtüşmektedir. Her ne kadar Aristonikos'un bir gaspçı olması ihtimali ortadan kalkmamış olsa da isyanın gelişim sürecindeki hızının yüksek olması ve Aristonikos'un yerel halktan gördüğü azımsanamayacak destek de verasetin meşruiyetini şüpheye düşürmektedir. Ayrıca Pergamonlu seçkinler ve saray ahalisinin verasetin doğruluğunu tamamen kabul etmiş olması ihtimalinde isyanın, bu denli büyümesi pek mümkün olabileceği söylenemez.

Attalos'un vasiyetinin gerçek olması ihtimalinde dahi tüm bunlar, vasiyetin meşru olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. III. Attalos'un ölümünden önce sağlığının pek de yerinde olmadığından ilgili bölümde yer alan kaynaklarda söz edilmiştir. Bu durum kralın manipülasyona uğramış olması ihtimalini güçlendirmektedir. Bu ihtimalde kralın yakın çevresindeki Romalı arkadaşlarının yanı sıra Roma'nın Anadolu'da iyiden iyiye artan nüfuzunun da büyük etkisi vardır. Bu ihtimal dahilinde vasiyetin meşru olması ancak Roma'nın Anadolu'daki hâkimiyetini tesis etme isteği dahilinde geçerli hâle gelmektedir. Bu da verasetin uluslararası politikada herhangi bir zemin kazanmaması anlamına gelir. Bu noktada belirtilmelidir ki vasiyet gerçekten Attalos tarafından yazılıp Roma'ya yollandıysa bile metnin günümüze ulaşmamış olması sebebiyle Roma tarafından abartılmış ve kendi lehine göre ayarlanmış olması ihtimali yüksektir.

Roma'nın Asia'daki hâkimiyetinin başlamasının ardından patlak veren Aristonikos isyanı ve Mithridates savaşları Asia'nın ekonomik yapısını bir hayli sarsmıştır. Mithridates'in ilk yenilgisinin ardından Sulla'nın pek çok Asia kentini cezalandırması ve yüklediği tazminat, Asia'nın ekonomisinin zarar görmesinin yanı sıra toplumsal değişimlere de neden olmuştur. Bunlardan ilki Asia'daki halkın borçları nedeniyle topraklarını kaybetmesinin ardından Roma'dan gelen bankerlerin Asia'daki toprakları satın almasıdır. Bu durum yerel halkın serf durumuna düşmesine, Asia'daki seçkinler sınıfının zarar görmesine, Asia'daki üretimin kayba uğramasına ve ticaret hacminin daralmasına neden olmuştur. Ayrıca ödenen tazminat ve savaşlarda yaşanan yıkım sonucunda Asia kentlerinin nüfusunun zarar gördüğü düşünülebilir. Böylece yeni yatırımcıların da Asia'ya akın etmesiyle beraber başlayan göç, Asia'nın demografik yapısında değişimler meydana getirmiştir. Tüm bu ekonomik kaybın yaşanması,

Roma hâkimiyetinin Asia'da başlamasından yaklaşık elli sene sonra meydana gelmiştir. Roma'nın emperyal politikasının bir diğer unsuru da yüksek vergiler itibariyle cereyan etmiştir. Roma, diğer eyaletlerinin aksine Asia'nın vergi toplama işlerini *publicanus*lar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu durum Asia halkının doğrudan bu vergi görevlileri ile etkileşime girmesine neden olmuştur. Bu etkileşim çoğu zaman manipülasyon ve yolsuzluğa yol açmış, Asia halkının haddinden fazla vergiye tabi tutulmasına neden olmuştur.

Tüm bu etkenler göz önüne alındığında Roma ile Asia arasındaki gelişmelerin bir doğu-batı çatışması kapsamında da değerlendirilebileceğini söylemek gerekir. Zira bu olgunun örneklerini tarihte ve günümüzde bazı örneklerde görmek mümkündür. Farklı kültürler, siyasî hırslar ve ekonomik avantajlar elde etme potansiyeli gibi unsurlar bu çatışmaların ana nedeni olmuştur. Roma'nın Asia'ya olan yaklaşımında da görüldüğü üzere ilk olarak batılı Latin ve doğulu Hellen olmak üzere iki farklı kültürün varlığını gözlemlemek mümkündür. Bu farklılık, siyasi oluşumların birbirlerine duydukları ilgi ve üstünlük çabası itibariyle şekillenmiş olabilir. Bunun yanı sıra Roma için doğuda ekonomik anlamda pek çok çıkar unsuru da mevcuttur. Bunun doğu-batı çatışması olgusu altında değerlendirdiğimizde, iki taraftan birinde yükselen siyasî bir gücün diğer tarafın ekonomik avantajlarını ele geçirme hırsıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Bu durum da iki farklı siyasî oluşumun birbirlerinden siyasî ve ekonomik çıkar elde etme hırsıyla paralel bir durumdur.

Şurası açıktır ki Roma'nın Asia'daki hâkimiyeti, Anadolu'daki Roma döneminin başlangıcı olması açısından önemlidir. Roma Asia'yı eyaleti hâline getirerek Doğu Akdeniz'de önemli bir güç elde etmiştir. Bu güç hem siyasal hem de ekonomik açıdan Roma'ya büyük avantajlar sağlamıştır. Roma'nın Asia hâkimiyetinin başlaması, Pön Savaşlarının nihayete erdiği bir döneme denk gelmesi açısından, Roma'nın Akdeniz'deki emperyal politikasının bir parçasını oluşturmuştur. Şurası açıktır ki Roma'nın Magnesia Savaşı'ndan sonra Anadolu'da doğrudan hâkimiyet kurmaktan kaçınması, var olan savaşlarıyla ilgilidir. Bu savaşların nihayete ermesinin ardından Roma'nın emperyal politikalarını Batı Anadolu'ya taşıması açısından bir imkân doğmuş ve hız kaybetmeden bu imkânı değerlendirmiştir. Batı Anadolu'nun ele geçirilmesi düşüncesi, Roma'nın halihazırdaki Akdeniz politikasıyla örtüşmesi itibariyle Gracchus kardeşlerin çabaları gibi Asia'nın eyalet hâline getirilmesindeki etkenler nispeten yan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Zira Roma nüfuzunun ulaştığı ve Roma'nın ele geçirebildiği her coğrafyada olduğu gibi Pergamon topraklarının ele geçirilmesi düşüncesi de Roma Senatosu'na pek uzak bir düşünce değildir. Bu sebep itibariyle Asia halkına dayatılan yüksek vergiler, halkın hayat standartlarında yaşadığı düşüş ve bazı kentlerin özgürlüklerini kaybetmesi gibi sonuçların Roma'nın en başından itibaren Asia'daki emperyal düşüncesiyle örtüştüğü söylenebilir.

EKLER

1.Asia Eyaleti Valileri

Görev Süresi	Vali Adı
İ.Ö. 131-130	P. Licinius Crassus Mucianus
İ.Ö. 130-129	M. Perperna
İ.Ö. 129-126	Manius Aquilius
İ.Ö. 120-119[221]	Q. Mucius Scaevola Gn. Aufidius G. Labeo L. Piso M. Hypsaeus
İ.Ö. 94-93	Q. Mucius Scaevola
İ.Ö. 93-?	P. Rutilius Rufus L. Valerius Flaccus G. Iulius Caesar
İ.Ö. 89-88	C. Cassius
İ.Ö. 85-84	L. Cornelius Sulla
İ.Ö. 84-81	L. Licinius Murena
İ.Ö. 81-80	M. Minucius Thermus
İ.Ö. 80-79	G. Claudius Nero Terentius Varro?
İ.Ö. 76-75	M. Iunius Silanus
İ.Ö. 75-74	M. Iuncus
İ.Ö. 71-68	L. Licinius Lucullus
İ.Ö. 68-67	P. Cornelius Dolabella
İ.Ö. 67-66	L. Manlius Torquatus
İ.Ö. 66-65?	T. Aufidius
İ.Ö. 65-64?	P. Varinius

[221] İ.Ö. 119-İ.Ö. 94 tarihine kadar olan aralık ihtilaflıdır.

İ.Ö. 64-63	P. Orbius
İ.Ö. 63-62	P. Servilius Globulus
İ.Ö. 62-61	L. Valerius Flaccus
İ.Ö. 61-58	Q. Tullius Cicero
İ.Ö. 58-57	T. Ampius Balbus
İ.Ö. 57-56	G. Fabius
İ.Ö. 56-55	G. Septimius
İ.Ö. 55-53	G. Cladius
İ.Ö. 51-50	Q. Minucius
İ.Ö. 50-49	G. Fannius
İ.Ö. 49-48	Q. Caecilius
İ.Ö. 48-46	Gn. Domitius Calvinus
İ.Ö. 46-44	P. Servilius Isauricus
İ.Ö. 44-43	G. Trebonius
İ.Ö. 43-42	M. Iunius Brutus
İ.Ö. 42-41	M. Antonius
İ.Ö. 40	L. Munatius Plancus M. Cocceius Nerva?
İ.Ö. 36-35	G. Furnius M. Titus? G. Norbanus
İ.Ö. 33-32?	M. Herennius Picens
İ.Ö. 29-28?	M. Tullius Cicero Potitus Valerius Messalla M. Iunius Silanus? Q. Aemilius Lepidus

Magie 1950, 1579-1580.

2.Tablolar

Tablo 1: Manius Aquillius'un Gelişi Sırasında Asia'daki Miltaşları

No	Bulunduğu Yer	Anayol Güzergâhı
1	Tralles	Ephesos
2	Çamlık (Ephesos yakınları)	Ephesos
3	Dikili (Pergamon yakınları)	Ephesos
4	Kazıkbağaları (Elaea yakınları)	Pergamon
5	Sağlık (Metropolis yakınları)	-
6	Tire (Metropolis yakınları)	Ephesos
7	Alan	Pergamon
8	Harmanlı	Pergamon
9	Yaraşlı	Pergamon
10	Yaraşlı	Pergamon
11	Side'nin 5 km batısı	Pergamon

Mitchell 1999, 19.

Tablo 2: Asia Kentlerinde Bulunan Kent Hazineleri

Şehir	Hazinede Bulunan Sikke Sayısı	Sikkelerin Kentlere Oranı
Pergamon (İ.Ö. 105-58)	1,283	48.5
Ephesos (İ.Ö. 105-67)	590	22.3
Tralles (İ.Ö. 105-60)	381	14.4
Apamea (İ.Ö. 90-60)	162	6.1
Laodikeia (İ.Ö. 90-60)	192	7.3
Nysa (İ.Ö. 85-62)	22	0.8
Sardeis	13	0.5
Smyrna	3	0.1
Adramytteion	1	0.04
Toplam	**2,647**	**100**

Carbone 2021, 12.

3.Grafikler

Grafik 1: Asia'da Kullanılan Paraların Türleri, Ağırlıkları ve Bölgesel Olarak Dağılımı

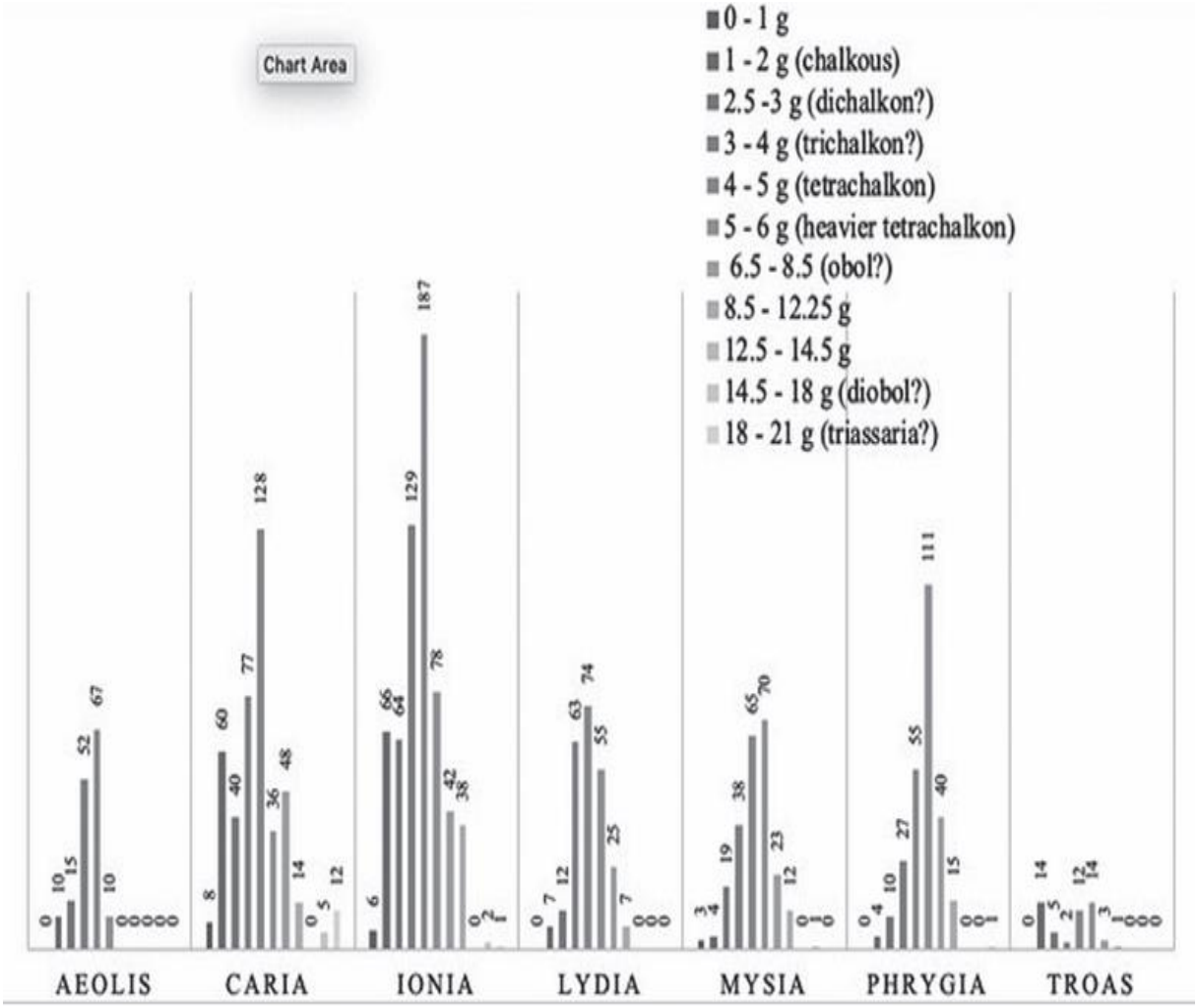

Carbone 2021, 262.

Grafik 2: Roma Sikkelerinin Epigrafik Kaynaklara Göre Bölgesel Olarak Dağılımı

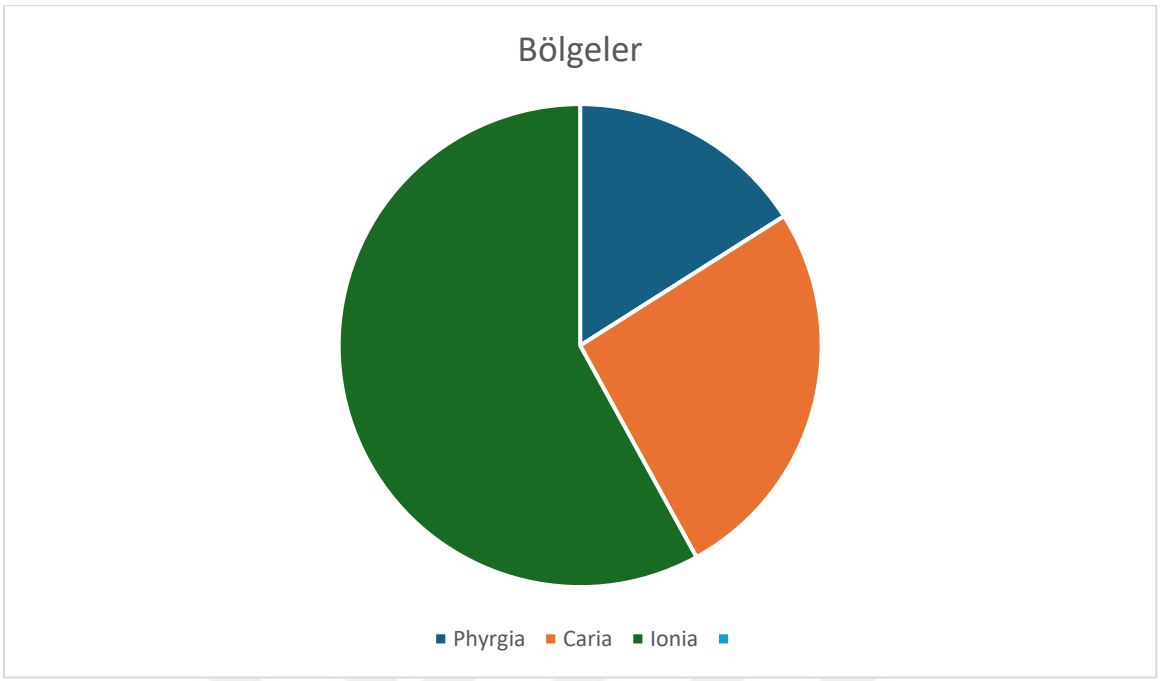

Carbone 2021, 265.

Grafik 3: Roma *Drachme*lerinin Epigrafik Kaynaklara Göre Bölgesel Olarak Dağılımı

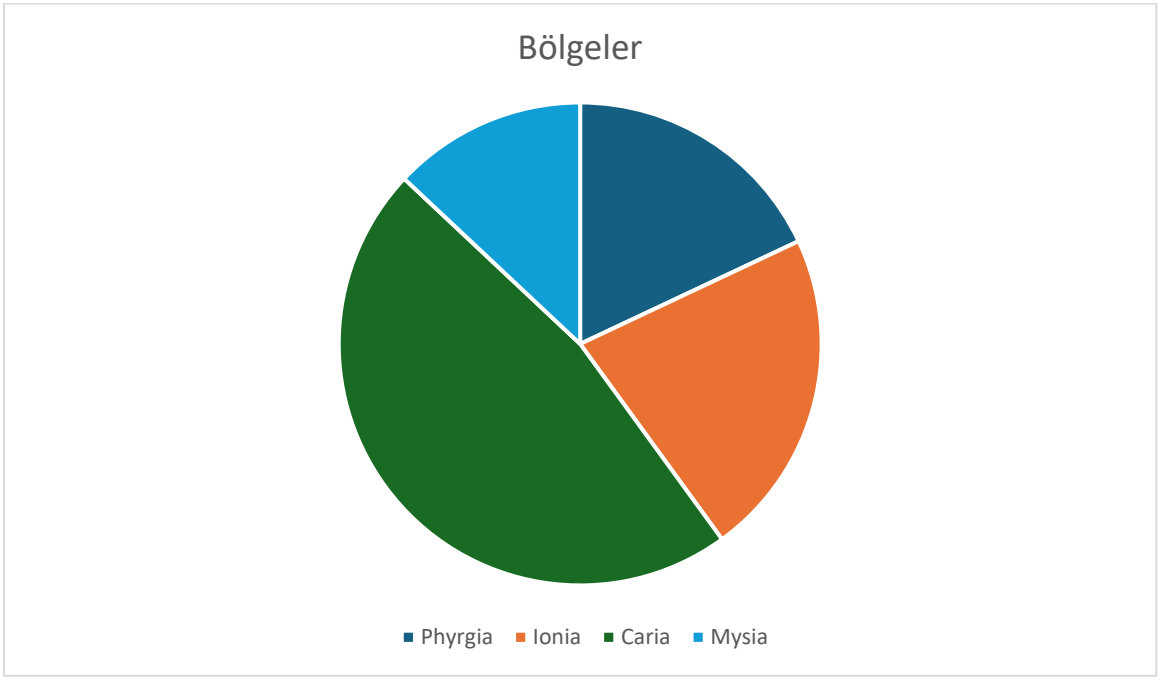

Carbone 2021, 266.

4.Haritalar

Harita 1: Tabula Peutingeriana'ya Göre Asia Eyaleti (Yaklaşık 1200)

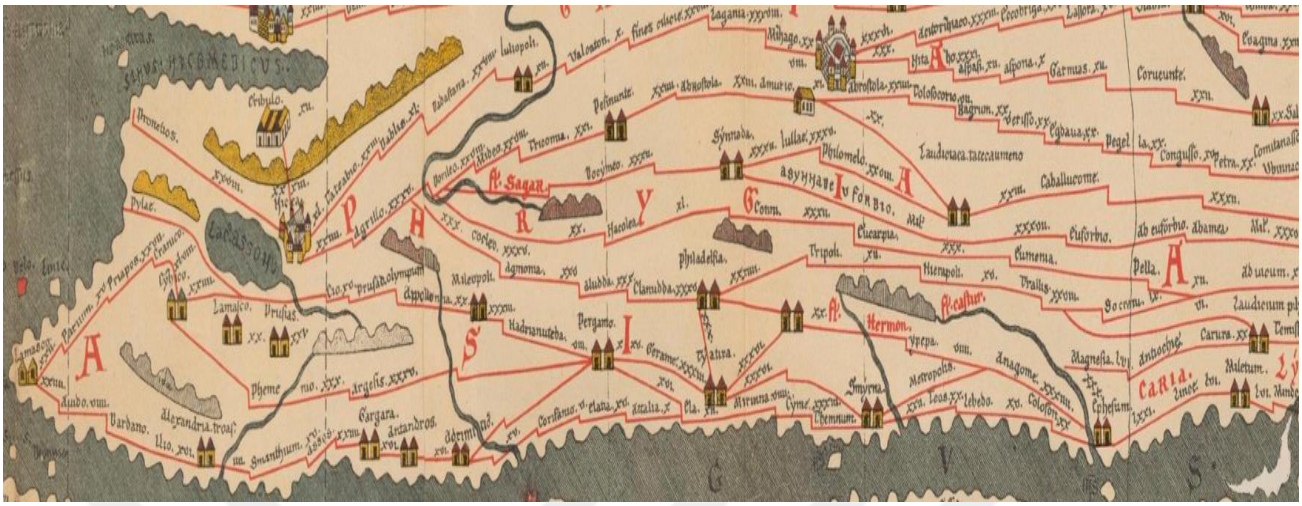

Harita 4: Asia Eyaleti'nin Ana Yol Güzergâhları

Mitchell 1999, 21.

Harita 2: Asia Eyaleti'nin Batısı (İ.Ö. 1. Yüzyıl Sonu)

French 2016, 25.

Harita 3: Asia Eyaleti'nin Doğusu (İ.Ö. 1. Yüzyıl Sonu)

French 2016, 26.

KAYNAKLAR

Abbott, F., F. (1911), *A History and Description of Roman Political Institutions* (1. Baskı), Boston: Ginn & Co.

Alföldy, G. (1989), *The Social History of Rome* (1. Baskı), Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Appianos. (1912), *Appian's Roman History*, (Çev. Horace White), Cambridge: Loeb Classical Library.

Arslan, Murat. (2007), *Mithridates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı* (1. Baskı), İstanbul: Odin Yayıncılık.

Badian, E. (1962), "From Gracchi to Sulla", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 11/2: 197-245.

Badian, E. (1968), *Roman Imperialism in the Late Republic* (2. Baskı), Ithaca: Cornell University Press.

Bean, E., G. (2001), *Eski Çağda Ege Bölgesi* (1. Baskı), (Çev. İ. Delemen), İstanbul: Arion Yayınevi.

Beard, M. (2007), *The Roman Triumph* (1. Basım), Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Beard, Mary. (2018), *SPQR: Antik Roma Tarihi* (1. Basım), (Çev. İrem Sağlamer), İstanbul: Pegasus Yayınları.

Bénabou, M. (1976), *La Resistance Africaine a la Romanisation*, Paris: Éditions La Découverte.

Bickerman, E., J. (1980), *Chronology of the Ancient World* (2. Basım), New York: Cornell University Press.

Boatwright, M., T., Gargola, D., J., Talbert, R., J., A. (2004), *The Romans: From Village to Empire*, New York: Oxford University Press.

Bosch, C. (2020), *Roma Tarihi'nin Ana Hatları* (3. Basım), (Çev. Sabahat Atlan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Briscoe, J. (2008), "The Second Punic War", Ed. A. E. Astin, F. B. A. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie, *Cambridge Ancient History VIII*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bryans, C., Hendy, F., J., R., (1911), *The History of the Roman Republic*, New York: Charles Scribner's Sons.

Buckler, W., H., Robinson, D., M. (1932), *Sardis: Greek and Latin Inscriptions* (1. Basım), Leiden: Brill.

Burton, P., J. (2019), *Roman Imperialism* (1. Baskı), Boston: Brill.

Caesar, Iulius. (1917), *The Gallic War*, (Çev. H. J. Edwards), Cambridge: Loeb Classical Library.

Cagnat, R., Lafaye, G., Henry, V., Toutain, J. (1906), *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes IV*, Paris: E. Leroux.

Cagnat, René. (1911), *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes IV*, Paris: E. Leroux.

Cagnat, René. (1927), *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes IV*, Paris: Académie des Inscriptions et Belles-Lettre.

Carbone, L., F. (2016), "Romanizing Asia: the Impact of Roman Imperium on the Administrative and Monetary Systems of the Provincia Asia", Doktora Tezi, New York: Columbia University.

Carbone, Lucia, F. (2021), "Roman Taxation and Monetary Production: The Case of the Provincia Asia up to 48 BC", *Capitalism's Past* 1: 1-35.

Chrubasik, B., Thonemann, P. (2013), *Attalid Asia Minor: Money, International Relations and the State* (1. Baskı), Oxford: Oxford University Press.

Cicero. (1937), *Pro Flacco*, (Çev. C. Macdonald), Cambridge: Harvard University Press.

Cicero. (2021), *Atticus'a Mektuplar VII*, (Çev. Kevser Taşdöner), İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Coşkun, A. (2011), "Die Stratios-Mission Des Jahres 167 V. Chr. Ein Spater Einschub in Den Polybios-Text (30,2,6) Und Die Dynastische Erbfolge Der Spateren Attaliden", *Zeitschrift für Alte Geschicht* 60/1: 94-114.

Coşkun, A. (2022), "Galat Krallıkları", Ed. Oğuz Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cottier, M. (2008), "Lex Portorii Asiae", *The Customs Law of Asia* (1. Baskı), Ed. M. H. Crawford, C. J. Crowther, J. L. Ferrary, B. M. Levick, O. Salomies, M. Wörrle. 215-217. Oxford: Oxford Studies in Ancient Documents.

Daubner, F. (2006), *Der Krieg der Römer gegen Aristonikos von Pergamon und die Einrichtung der Provinz Asia* (2. Baskı), Münih: Herbert Utz Verlag.

De Sena, E., C. (2005), "An Assessment of Wine and Oil Production in Rome's Hinterland: Ceramic, Literary, Art Historical and Modern Evidence", *Roman Villas Around the Urbs: Interaction with Landscape and Environment*, Ed. Barbro Santillo Frizell, A. Klynne, Rome: The Swedish Institute in Rome: 1–15.

Demircioğlu, H. (2019), *Roma Tarihi* (7. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Desideri, P. (1991), "Polis and Imperium: Two Ancient Political Ideas, and Their Echoes in Some Modern Political Reflections", Ed. C. Soares, J. L. Brandao, P. C. Carvalho, *Historia Antiga: Relaçoes Interdisiplinares. Fontes Artes Filosofia Politica Religiao e Receçao*, Coimbra: Coimbra University Press.

Dio. (1924), *Roman History*, (Çev. Cary Earnest), Cambridge: Loeb Classical Library.

Diodoros. (1933), *Library of History*, (Çev. C. H. Oldfather), Cambridge: Harvard University Press.

Dittenberger, W. (1903), *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae I*, Leipzig: S. Hirzel.

Dittenberger, W. (1905), *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae II*, Leipzig: S. Hirzel.

Dmitriev, S. (2005), *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor* (1. Baskı), Oxford: Oxford University Press.

Doğancı, K. (2013), "Antik Kaynaklara Göre Bithynia'daki Civitaslar", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24: 167-186.

Dreyer, Boris. (2015), *Königliche Herrschaft und römische Präsenz: Römische Imperiumsträger als Nachfolger attalidischer Administration*, Berlin: Akademie Verlag.

Durukan, M. (2016), "Roma'nın Günümüze Yansıyan Sinsi Politikası Böl ve Yönet", *Aratos* 78: 28-33.

Eckstein, A., M. (2006), *Mediterranean Anarchy Interstate War and the Rise of Rome* (1. Baskı), Los Angeles: University of California Press.

Eckstein, A., M. (2010*), Rome Enters the Greek East: From Anarchy to Hierarchy in the Hellenistic Mediterranean 230–170 BC* (1. Baskı), New Jersey: Wiley-Blackwell.

Erskine, A. (2010), *Roman Imperialism* (1. Baskı), Edinburgh: Edinburgh University Press.

Errington, R. (2008), "Rome Aganist Philip and Antiochus", Ed. A. E. Astin, F. B. A. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie, *Cambridge Ancient History VIII*, Cambridge: Cambridge University Press.

Evans, Richard. (2011), *Roman Conquests: Asia Minor Syria and Armenia* (1. Baskı), Barnsley: Pen&Sword Military.

Fagan, G. (1999), *The History of Ancient Rome* (1. Baskı), Virginia: The Great Courses.

Fant, J., C. (1989), "Cavum Antrum Phrygiae: The Organization and Operations of the Roman Marble Quarries of Phrygia", *American Journal of Archaeology* 93: 471–483.

Faulkner, N. (2015), *Roma: Kartalların İmparatorluğu* (1.Baskı), (Çev. Çağdaş Sümer), İstanbul: Yordam Kitap.

Feuser, S. (2018), Ed. E. Laufer, B. Ludwig, F. Pirson, S. Feuser, *Pergamon: Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2017*, Berlin: Deutsches Archäologisches Institut.

Frank, T. (1914), *Roman Imperialism* (1. Baskı), New York: The Macmillan Company.

Fränkel, M., Humann, C., Bohn, R. (1888), "Die Ergebnisse der Ausgrabungen zu Pergamon, 1883-1886", *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen* 9-1/2: 40-93.

Florus. (1929), *Epitome of Roman History*, (Çev. Forster, E. S.), Cambridge: Harvard University Press.

French, D., H. (1974), "A Study of Roman Roads in Anatolia: Principles and Methods", *Anatolian Studies* 24: 143–149.

French, D., H. (2016), *Roman Roads&Milestones of Asia Minor*, Ankara: British Institute of Ankara.

Gaertringen, H., von. (1906), *Inschriften von Priene*, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer.

Gargola, D., J. (2006), "Mediterranean Empire", Ed. N. Rosenstein, R. Morstein-Marx, *Companion to Roman Republic*, Oxford: Blackwell Publishing.

Gnoli, D. (1971), *Marmi Colorati Della Roma Antica* (1. Baskı), Roma: L'Erma di Bretschneider.

Goldsworthy, A. (2010), *Caesar* (1. Baskı), (Çev. Efe Kurtluoğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gomes, Daniela, Maria, Dantas. (2020), "Mare Nostrum-Military History and Naval Power in Rome 2nd Century BCE-1st Century CE", Doktora Tezi, Lizbon: Lizbon Üniversitesi.

Gruen, Erich, S. (1974), *The Last Generation of the Roman Republic* (1. Baskı), Berkeley: University of California Press.

Güler, Yavuz, Selim. (2020), "The Negatiatores Associations in the Province of Asia During the Late Republician and Early Imperial Periods", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Koç Üniversitesi.

Habicht, C. (1969), *Die Inschriften von Pergamon. Teil II: Nr. 192–507*, Berlin: Walter de Gruyter.

Habicht, Christian. (1969), *Die Inschriften von Pergamon. Teil II: Nr. 192–507*, Berlin: Walter de Gruyter.

Hansen, E., V. (1971), *The Attalids of Pergamon* (2. Baskı), New York: Cornell University Press.

Hind, John. "Mithridates", Ed. J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, *Cambridge Ancient History IX*, Cambridge: Cambridge University Press.

Harris, William, V. (1979), *War and Imperialism in Republican Rome 327–70 B.C.*, Oxford: Clarendon Press.

Højte, J., M. (Ed.) (2009), *Mithridates VI and the Pontic Kingdom* (1. Baskı), Aarhus: Aarhus University Press.

Iustinus, Marcus, Iulianus. (1994), *Epitome of Pompeius Trogus*, (Çev. J. C. Yardley), Cambridge: Loeb Classical Library.

İplikçioğlu, B. (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları* (1. Baskı), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Karakocalı, A. (2013), "Magistrate: The Most Important Political Body of Roman Republic", *Ankara Bar Review* 6: 64-82.

Kaya, M., A. (1996), "III. Makedonya Savaşına Kadar Roma'nın Anadolu Politikası", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XI, 211-232.

Kaya, M., A., (2005), "Anadolu'da Roma Eyaletleri; Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38: 11-30.

Kaya, M., A. (2016), *Ege ve Eski Yunan Tarihi I* (1. Baskı), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kaya, M., A. (2019), *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi III Hellenistik Dönem* (1. Baskı), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Konrad, C., F. (2006), "From the Gracchi to the First Civil War", Ed. N. Rosenstein, R. Morstein-Marx, *Companion to Roman Republic*, Oxford: Blackwell Publishing.

Kurt, M. (2010), "Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Rolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23: 97-111.

Levick, Barbara. (1967), *Roman Colonies in Southern Asia Minor* (1. Baskı), Oxford: Oxford University Press.

Lintott, A. (1993), *Imperium Romanum: Politics and Administration* (1. Baskı), Londra: Routledge.

Lintott, A. (1999), *The Constitution of the Roman Republic* (1. Baskı), Oxford: Oxford University Press.

Lintott, A. (2008), "Political History", Ed. J. A. Crook, A. Lintott, E. Rawson, *Cambridge Ancient History IX*, Cambridge: Cambridge University Press.

Livius. (1935), *From Founding of the City*, (Çev. Evan T. Sage), Cambridge: Loeb Classical Library.

Long, L., E. (2012), "Urbanism, Art, and Economy: The Marble Quarrying Industries of Aphrodisias and Roman Asia Minor", Doktora Tezi, Michigan: University of Michigan.

Losehand, J., M., S. (2005), *Die letzten Tage des Pompeius* (1. Baskı), Viyana: Viyana Üniversitesi Yayınları.

Magie, D. (1950), *Roman Rule in Asia Minor I-II* (1. Baskı), Princeton: Princeton University Press.

Maximus, Valerius. (2000), *Memorable Deeds and Sayings*, (Çev. Shackleton Bailey), Cambridge: Harvard University Press.

McGing, B., C., "The Kings of Pontus: Some Problems on Identity and Date". *RhM* 129: 248-259.

Merola, G., D. (1996), "Il Monumentum Ephesenum e l'orga nizzazione territoriale delle regioni asiane", *MEFRA* 108.1: 263-297.

Millar, F. (2002), *The Roman Republic and the Augustan Revolution* (1. Baskı), Londra: University of North Carolina Press.

Mitchell, S. (2008), "Introduction: The Lex Portorii Asiae and the Customs Law of Asia", Ed. M. Cottier, M. H. Crawford, C. V. Crowther, J. L. Ferrary, B. M. Levick, O. Salomies, M. Wörrle, *The Customs Law of Asia*, Oxford: Oxford Studies in Ancient Documents.

Mitchell, S. (1999), "The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250" Ed. W. Eck, *Lokale Autonomie und Ornungsmatch in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert*, Oldenburg: De Gruyter.

Mitchell, S. (1995), *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor, Volume I: The Celts and the Impact of Roman Rule* (1. Baskı), Oxford: Clarendon Press.

Momsen, T. (2021), *Roma Tarihi I-II* (1. Baskı), (Çev. Mehmet Ali Erbak), İstanbul: Say Yayınları.

Morley, N. (2010), *The Roman Empire* (1. Baskı), Londra: Pluto Press.

Oktan, M. (2018), "Roma Cumhuriyet Döneminde Anadolu'daki Yapı Politikası", *History Studies* 10: 113-127.

Paterculus, Velleius. (1924), *Compendium of Roman History: Res Gestae Divi Augusti*, (Çev. Shipley W. Frederick), New York: G. P. Putnam's Sons.

Pirson, F. (2022), "Pergamon", Ed. Oğuz Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Plutharkhos. (1914), *Life of Lucullus*, (Çev. Bernadotte Perrin), Cambridge: Loeb Classical Library.

Plutharkhos. (1916), *Life of Sulla*, (Çev. Bernadotte Perrin), Cambridge: Loeb Classical Library.

Plutharkhos. (2001), *Gracchus Kardeşler*, (Çev. Sema Sandalcı), İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.

Poitras, Geoffrey, Willeboordse, Denis. (2019), "The Societas Publicanorum and Corporate Personality in Roman Private Law", *European Business Organization Law Review* 20: 1–27.

Polybios. (2022), *Historiai*, (Çev. Oğuz Yarlıgaş), İstanbul: Alfa Yayınevi.

Portanova, J., J. (1988), "The Associates of Mithridates VI of Pontus", Doktora Tezi, New York: Columbia Universitesi.

Raaflaub, K. (1996), "Born to Be Wolves? Origins of Roman Imperialism" Ed. R. W. Wallace, E. M. Harris, *Transitions to Empire, Essays in Roman History,* Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Ramsay, W., Lanciani, R., A. (1901), *A Manual of Roman Antiquities* (1. Baskı), London: C. Griffin and Co.

Rossi, Luisa. (1991), *La politica romana in Asia Minore dalla guerra mitridatica alla costituzione della provincia d'Asia (88–63 a.C.)* (1. Baskı), Pisa: Giardini Editori.

Rubinsohn, W., Z. "Mithradates VI Eupator Dionysos and Rome's Conquest of the Hellenistic East", *MHR* VIII/1: 5-54.

Sallustius. (1807), *The Works of Sallust*, (Çev. Arthur Murphy), Londra: J. Carpenter.

Sartre, M. (1995), *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre a Diocletien*. Paris: Armand Colin.

Schuler, C. (2022), "Küçük Asya'da Seleukoslar Egemenliği, Ed. Oğuz Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schullard, H., H. (2008), "The Carthagians in Spain", Ed. A. E. Astin, F. B. A. Walbank, M. W. Frederiksen, R. M. Ogilvie, *Cambridge Ancient History VIII*, Cambridge: Cambridge University Press.

Schulz, R. (2015), "Helfer auf Abruf? Fremde Könige im Kontext der römischen Provinzialverwaltung in der Zeit der späten Republik", *Berlin Studies of Ancient World* 31: 37-50.

Sherk, R. K. (1969), *Roman Documents from the Greek East: Senatus Consulta and Epistulae to the Age of Augustus* (1. Baskı), Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Sherwin-White, A., N. (1980), "The Opening of the Mithridatic War", *Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni* IV: 1979-1995.

Sherwin-White, A., N. (1984), "Roman Foreign Policy in the East 168 B.C. to A.D. 1", *The Journal of Roman Stuides* 75: 235-237.

Sherwin-White, A., N. (2008), "Lucullus, Pompey and the East", Ed. A. Lintott, J. A. Crook, E. Rawson, *Cambridge Ancient History IX*, Cambridge: Cambridge University Press.

Snowdon, M. (2005), "An Unexpected Province: A History of Early Years of Roman Province of Asia From 133 B.C. to 128 B.C.", Yüksek Lisans Tezi, Hamilton: McMaster University.

Sökeli, Heves. (2013), "Ceramic Workshops in Hellenistic and Roman Anatolia: Production Characteristics and Regional Comparisons", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

Spickermann, Wolfgang. (2020), *Grundzüge der Geschichte des Altertums* (1. Baskı), Graz: Karl-Franzens-Universität Graz.

Stern, E., von. (1921), "Zur Beurteilung der Politischen Wirksamkeit des Tiberius und Gaius Gracchus", *Hermes* 56: 229-301.

Strabon. (1932–1949), *Geography I–XVII*, (Çev. Horace Leonard Jones) Cambridge: Harvard University Press.

Strobel, K. (2009), "The Galatians in the Roman Empire. Historical Tradition and Ethnic Identity in Hellenistic and Roman Asia Minor", Ed. N. Roymans, T. Derks, *The Role of Power and Tradition: Ethnic Constructs in Antiquity*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Takmer, Burak. (2013), "Lex Portorii Provinciae Asiae", *Anadolu'nun Önemli Tarihi Yazıtları* 4: 103-206.

Thebert, Y. (1978), "Romanisation et déromanisation en Afrique: Histoire Décoloniséeou Histoire Inversée?", *Annales* 33/1, 64-82.

Tozan, M. (2014a), "Üçüncü Makedonya Savaşı'ndan Pompeius'un Seferine Roma'nın Doğu Politikası ve Anadolu'nun Güney Kıyılarında Korsanlık (M.Ö. 167-M.Ö. 67)", *Cedrus* II: 135-169.

Tozan, M. (2014b), *Roma'nın Anadolu Politikası: Roma İmparatorluk Sisteminde Küçük Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89)* (1. Baskı), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tozan, M. (2016), "Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası-Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133-İ.Ö. 89)", Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Vitale, M. (2022), "Asya Eyaleti", Ed. Oğuz Tekin, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Willet, R. (2019), *The Geography of Urbanism in Roman Asia Minor* (1. Baskı), Sheffield & Bristol: Equinox Publishing.

Williamson, C. (2005), *The Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic*, Michigan: University of Michigan Press.

Woolf, G. (1992), "Empire and the Integration of the Roman Economy", *World Archaeology* 23/3: 283-293.